

dot 473621

A. ZAKRZEWSKI.

GRAMATYKA
JĘZYKA ESPERANTO

EX LIBRIS
Prof. MIECZ. SYGNARSKI
N. | L. 233

WYDAWNICTWO M. ARCTA
W WARSZAWIE

1907

Biblioteka Uniwersytecka KUL

1001144590

Esper. 296 I

DRUKARNIA M. ARCTA, W WARSZAWIE, ORDYNACKA 3.

26/1918/d

PRZEDMOWA.

Zadaniem książeczki tej jest uczynić zadość coraz bardziej odczuwanej już u nas potrzebie posiadania systematycznego podręcznika, obejmującego całokształt zasad i prawideł gramatyki języka Esperanto w całej rozciągłości tego przedmiotu.

Z wielkiem już dziś prawdopodobieństwem przypuszczać należy, iż język ten powołany będzie do odegrania roli, dla której go dr. Ludwik Zamenhof stworzył, t. j. że stanie się środkiem porozumiewania ustnego i pisanego w stosunkach międzynarodowych i będzie tym językiem „drugim” obok narodowego dla każdego ludu, o którym od trzech wieków marzą myśliciele i uczeni, a którego potrzebują już dziś gwałtownie ludzie zawodów praktycznych: przemysłowcy, kupcy, kolejarze, hotelarze i t. d.

Język Esperanto wyszedł zwycięsko z pierwszych prób zastosowania praktycznego, a rozpowszechnianie się jego postępuje szybkim krokiem w krajach, przodujących w postępie ludzkości. Stała się nawet niedawno rzecz dotąd niewidziana w historyi nauk i wynalazków: oto, uniwersytet w Cambridge, jeden z najstarszych w Europie, otworzył podwoje swe dla języka Esperanto i pod swo-

ją przyjął go opiekę. Dotąd bowiem, jak wiemy, ciała i instytucje naukowe zachowywały się raczej niechętnie wobec wszelkich nowości, niezgodnych z ich tradycją i z rutyną nauki oficjalnej.

Pierwszym zwolennikom i propagatorom Esperanta chodziło przede wszystkim o przekonanie publiczności o niezmiernej łatwości jego nauki. Ale już w roku 1888 dr. Zamenhof podnosił konieczną potrzebę opracowania obszernych gramatyk narodowych: „oni devas eldoni, — pisał on, — pli vastajn lernolibrojn laŭ bonaj metodoj, kun multaj egzemploj, ĉar la nunaj lernolibroj estas tre malgrandaj, kunpremitaj...” („należy wydać obszerniejsze podręczniki według dobrej metody, z licznymi przykładami, gdyż podręczniki obecne są bardzo małe, ścieśnione...” *).

To samo pisał nieco później L. Meier: „la ĉefa afero por la vastigado de nia lingvo, se vere ĝi devas esti lingvo tutmonda, devas esti la ellaborado de plena gramatiko nacia esperanta. Multaj personoj ne estas inklinaj konatiĝi kun nia lingvo, ĉar ili ne volis peni tralegi niajn verkojn kaj per tio ĉi eltrovi regulojn. Ili tuj demandis, ĉu ne ekzistas detala gramatiko?” („główną sprawą dla rozposzechnienia naszego języka, jeżeli ma być naprawdę językiem międzynarodowym, powinno być opracowanie zupełnej gramatyki esperanckiej. Wiele jest osób, które dlatego nie są skłonne do zapoznawania się z naszym językiem, że nie chcą zadawać sobie trudu odczytywania naszych dzieł, aby tą drogą wyszukiwać prawidła i pytają się zaraz, czy nie istnieje gramatyka szczegółowa?” **).

Taką jest też myśl przewodnia książeczki niniejszej. Urosła ona do dość znacznych rozmiarów

*) Aldono al la «Dua libro de l' Lingvo Internacia» str. 16.

***) Esperantisto. 1891 N-o 3.

w porównaniu z innymi podręcznikami języka Esperanto, co z punktu widzenia propagandystycznego wydać się może niepożądanem: obawiają się niektórzy, że sam widok tak obszernej gramatyki odstraszyć może od nauki, a w każdym razie stanowić będzie pewną pozorną sprzeczność z głoszoną powszechnie łatwością tego języka. Ale na to niema rady. Niektórzy esperantyści twierdzą wprawdzie, że gramatykę Esperanta posiadać można w ciągu kwadransa, a dokładną znajomość języka w ciągu tygodnia. My jednakże zdania podobne zaliczamy wyłącznie na karb gorliwości i zapału propagatorskiego. Jeśli sam język nie ma być tylko zabawką, jeśli ma być zdolnym do odtwarzania wszelkich odcieni myśli ludzkiej, to i nauka jego igraszką być nie może. Jak w każdej nauce, tak i tu nieco fałdów przysiedzieć potrzeba. Tem się pocieszymy, iż to, cośmy tu na kilkudziesięciu stronicach zamknęli, w nauce każdego innego języka, przy analogicznem traktowaniu przedmiotu, zajęłoby kilka kursów i na kilka też rozrosłoby się tomów.

Ustępy mniej ważne drukujemy zresztą drobnym drukiem. Ci więc, którzyby nie pragnęli zagłębiać się w szczegóły, opuszczają je mogą. *Początkujący uczniowie ograniczyć się mogą Częścią I-szą oraz Rozdziałem II części III-ej.*

Zauważyć także musimy, że nie mogliśmy powstrzymać się tu i ówdzie w trakcie wykładu od zaznaczenia błędów, które dość często, niestety, pojawiają się w literaturze esperanckiej, zwłaszcza zaś w poezji. Zdaniem naszym usilnych dołożyć należy starań, aby zapobiec utrwaleniu się niezgodnych z duchem języka nowotworów, źródłem powstawania których bywa najczęściej nieco powierzchowna znajomość języka u nowicjuszków. Z drugiej zaś strony język Esperanto posiada już grunt tak dalece ustalony, iż może się nie obawiać pewnego krytycyzmu,

jak się nie obawiają go inne języki. Nie polegając zresztą na sędzie własnym, uprosiliśmy d-ra Zamenhofa, który też był łaskaw przejrzeć i potwierdzić uwagi krytyczne, znajdujące się w niektórych miejscach tej książki.

Gramatyka Esperanta mogłaby być traktowaną z punktu widzenia całkiem odrębnego, niż ten, który jest przyjęty w naszych językach aryjskich, fleksyjnych. Sufiksy i afiksy, nawet końcówki gramatyczne można w niej uważać jako pierwiastki samodzielne, a więc i formy deklinacyjne i konjugacyjne—jako słowa złożone, wobec czego samo pojęcie deklinacji i konjugacji staje się zbytecznym (jak w językach tak zw. aglutynatywnych: wygierskim, tureckim i t. d.). Pisząc jednak dla uczniów Polaków, dostosowaliśmy nasz wykład do form gramatycznych języka polskiego i przyjętego w gramatyce polskiej układu; tylko działów o głosowni i pisowni, jako nadzwyczaj w Esperancie prostych, nie wydzielaliśmy z tego powodu w osobne części, jakby tego wymagał podział teoretyczny gramatyki. Zaznaczaliśmy również częste w budowie Esperanta podobieństwa do języka polskiego.

Oprócz dzieł zasadniczych *d-ra Zamenhofa*, posługiwaliśmy się pracami następującymi:

L. de Beaufront. Commentaire sur la grammaire Esperanto (wyd. 4-te. Paryż. 1904).

Paŭlo Fruictier. Esperanta Sintakso. (Szekszard i Paryż. 1903).

T. A. Szczawinskij. Poŭnyj sistematiczeskij uczebnik międunarodnago jazyka Esperanto (Melitopol. 1905).

A. ETYMOLOGJA.

Nauka o częściach mowy i ich odmianach (morfologja).

I. ALFABET.

1. Alfabet składa się z następujących 28 liter:
A a, B b, C c, Ć ć, D d, E e, F f, G g, Ğ ğ,
H h, Ĥ ĥ, I i, J j, Ĵ ĵ, K k, L l, M m, N n,
O o, P p, R r, S s, Š š, T t, U u, Ů ů, V v,
Z z.

Samogłosek jest 5: a, e, i, o, u. Spółgłosek jest 23.

2. Każda litera posiada jedno brzmienie, które się nigdy nie zmienia. Wymawia się zawsze jednakowo.

3. Wymowa tych liter jest taka sama jak po polsku. Samogłoski brzmią krótko i otwarcie. Z pośród spółgłosek tylko 7 następujących wyrażamy po polsku innemi znakami graficznemi, a mianowicie:

1. [^]**c** wymawia się jak nasze *cz* w wyrazach *czas, bicz*.
2. [^]**g** „ „ *dż* w *dżuma, kindżał*.
3. [^]**h** „ „ *ch* w *chata, loch*.
4. [^]**j** „ „ *ż* w *żaba, lub rz* w *kurz*.
5. **s** „ „ *sz* w *szabla, kosz*.
6. [˘]**u** „ „ *u* krótkie *autor, Eugenia*.
7. **v** „ „ *w* w *woda, wbrew*.

Tylko więc dźwięku **g** nie mamy popolsku i spotykamy go tylko w wyrazach cudzoziemskich, w których wyrażamy go za pomocą liter *dż*: *Mandzurja, dzokiej*.

eê czyta się więc: *ecz, êielo—czielo, dolêa—doleza. voêo—woczo, epoêo—epocho, haoso—chaoso, monaêo—monacho, arêitekturo—architekturo, êeti—żeti, owaêo—oważo, jaêdo—żaudio, jus—żus, êardeno—dżardeno, anêelo—andżelo, fariêi—fariid²i, êoja—dżoja, êusta—dżusta, êafo—szafo, êildo—szildo, ênuro—sznuro, marêi—marszi, aêdi—audi, (w 2 zgłoskach: *au-di*), aêtoro—autoro (w 3 zgłoskach: *au-to-ro*), paêzo—pauzo, aêguro—auguro, vlvl—wiwi, vagono—wagono, vaïoro—waloro...*

Zaznaczyć jeszcze należy następujące różnice w porównaniu z grafiką i wymową liter polskich.

a) **i** jest zawsze tylko samogłoską, nigdy zaś znakiem miękczącym, jak w polskich wyrazach: *niania, ciocia, ziemia*. Zatem więc wyrazy jak *mia, śia, via, kiu, kiam...* są dwuzgłoskowe i czytać je należy: *mi-a, śi-a, vi-a, ki-am, ki-e* (jakby polskie: *mija, szyja, obrzija, na kiju, kijami*); *ilia, nacio, linio, êielo, biblio, simio, fleksio...* są trzyzgłoskowe: *i-li-a, na-ci-o, li-ni-o...*; *historio, poezio, opinio, societo...* są czterozgłoskowe: *his-to-ri-o, po-e-zi-o...*; *akademio, anatomio, internacia, krestomatio*, są pięcizgłoskowe: *a-ka-de-mi-o, in-ter-na-ci-a...*

b) **i** nie miękczy również poprzedzających spółgłosek, jak to ma miejsce popolsku wobec spółgłosek *c, s, z, d, t, n*. A więc zgłoski: **ci, si, zi, di, ti, ni** czytać należy jak *c+i, s+i, z+i, d+i, t+i, n+i*, nie zaś jak *ć, ś, ź, ñ, d', t'+i*: **cigno, ciklo,**

cirko, simpla, silabo, silento, razi, zinko, zibelo, Dio, dieto, diri, tiam, titolo, retirł, nia, nigra, nimfo.

Po polsku wymowę podobną spotykamy tylko w złączeniach oddzielnych wyrazów: *czas iść, z innym, rad idę, piec inny, pan Ignacy, brat Izidor...*, gdzie końcowe *s, z, d, c, n, t* zachowują swe brzmienia właściwe, nie ulegając zmiękczeniu na *ś, ź, d', ć, ŋ...* To też dla nas Polaków, co do wszystkich tych liter, zaś w ogóle dla Słowian, co do *n, t, d*, przestrzeganie tej różnicy jest wogóle trudnem. Chodzić zresztą może głównie o spółgłoski syczące: *s, c, z*, których zmiękczać nie należy. Co zaś do *n, t, d*, to chociaż w myśl zasady, że każda litera posiada jedno tylko brzmienie i one także zmiękczeniu nie powinnyby podlegać, różnica w wymowie jest tak nieznaczna, iż wymawianie jak po polsku nie stanowi rażącego błędu.

c) odróżniać należy **h** od **ĥ** (nasze: *h* i *ch*), gdyż na tej różnicy opiera się często znaczenie wyrazów: **horo**—*chór*, **horo**—*godzina*.

Uwaga. Gdy zachodzi konieczna potrzeba uniknięcia liter akcentowanych (w telegramach, sygnałach, przy braku odpowiednich czcionek) zastępuje się *ê, ê̂, ĥ, ĵ* i *ŝ* przez *ch, gh, hh, jh, sh, ũ* przez *u*.

4. Akcent toniczny w wyrazach dwu i kilkuzgłoskowych stawiamy zawsze na przedostatniej zgłosce (jak polsku):

mia, via, ĉiam, ami, pensi, kapo, certa, liro, horo, ludi, laŭdi, vortaro, boneco, arto, nacio, aŭtoro, plenumi, kapitano, societo liturgio, profesoro, butontruo, vicprezidanto, nevidebleco, anatomio, unuokula, perpendikularo, trigonometrio, violonĉelisto, internacieco:

II. PRZEDIMEK.

[Przedimek jest to słówko, które stawia się przed rzeczownikiem dla oznaczenia, że jest mowa o przedmiocie wiadomym, ściśle określonym].

5. Przedimkiem jest słówko — **la**.

Uwaga. Końcówkę **a** przedimka zastąpić można przez apostrof, gdy wymaga tego harmonja (w poe-

zji, na przykład); należy to jednak czynić tylko po przyimkach, na samogłoskę zakończonych:

de l'mondo, je l'morto., zam. — je la morto.

III. RZECZOWNIK.

[Rzeczownik jest to wyraz, oznaczający osobę, rzecz lub pojęcie oderwane].

6. Rzeczownik posiada końcówkę charakterystyczną -- **o**. Przybierać nadto może jeszcze dwie końcówki następujące:

j — gdy oznacza dwa lub kilka przedmiotów, t. j. w liczbie mnogiej;

n — gdy jest przedmiotem pewnej czynności, t. j. jakby w naszym przypadku IV-ym.

Patro—ojciec; **homo**—człowiek; **leono**—lew; **birdo**—ptak; **tablo**—stół; **libro**—książka; **amo**—miłość; **scienco**—nauka; **Polo**—polak; **patroj**—ojcowie; **homoj**—ludzie; **birdoj**—ptaki; **libroj**—książki; **tabloj**—stoły; **amoj**—miłości; **sciencoj**—nauki; **Poloj**—Polacy; **mi amas patron**—kocham ojca; **mi havas libron**—mam książkę; **mi amas fratojn**—kocham braci; **mi vidas birdojn**—widzę ptaki.

Uwaga. W poezji, gdy wymaga tego harmonja wiersza, końcówka **o** może być zastąpiona przez znak ' : **al mond' eterne militanta** — zam. **al mondo**, **ho! mia kor'!** — zam. **koro**.

7. Imiona i nazwy osób lub zwierząt płci żeńskiej urabiają się od odpowiednich rzeczowników męskich za pomocą wstawki **in**, umieszczanej przed końcówką gramatyczną:

patro—ojciec, **patrino**—matka; **filo**—syn, **filino**—córka; **onklo**—wuj, **onklino**—wujenka; **Aŭgusto**—August, **Aŭgustino**—Augustyna;

Karolo—Karol, **Karolino**—Karolina; **heroo**—bohater, **heroino**—bohaterka; **artista**—artysta, **artistino**—artystka; **ĉevalo**—koń, **ĉevalino**—klacz; **bovo**—wół, **bovino**—krowa; **hundo**—pies, **hundino**—suka; **aglo**—orzeł, **aglino**—orlica...

8. Wszelkie odmiany deklinacyjne, odpowiadające naszym przypadkom, z wyjątkiem, jak widzieliśmy, jednego tylko przypadku IV, który posiada właściwą końcówkę charakterystyczną, — wyrażają się za pomocą przyimków:

de dla przypadku II-go (dopełniacz),
al „ III-go (celownik),
per „ VI go (narzędnik);

przypadek V-ty (wołacz) nie różni się od pierwszego, zaś VII-my (miejsownik) wyraża się, jak po polsku, za pomocą różnych przyimków stosownie do znaczenia.

domo de patro—dom ojca; **libro de Petro**—książka Piotra; **mi diris al mia frato**—powiedziałem mojemu bratu; **mi donas al mia fratino pomon**—daję jabłko mojej siostrze; **mi manĝas panon**—jem chleb; **vi skribas leteron**—piszecie list; **infanoj! estu ĝentilaj**—dzieci bądźcie grzeczne! **venu, Savonto de l'mondo!**—przyjdź, zbawco świata; **mi tranĉis per tranĉilo**—przeciąłem nożem: **li ĉerpis akvon per manoj**—on czerpał wodę rękami; **en ĉielo**—w niebie; **sur tablo**—na stole *).

*) W pierwszych podręcznikach esperanckich każdy wyraz rozczłonkowany za pomocą linijek na części składowe, oddzielając dla łatwiejszego zrozumienia pierwiastek od końcówek gramatycznych. Pisano więc, na przykład: *frat, in, o, j, n* — *frat: brat, in:* znak rodzaju żeńskiego, *o:* znak rzeczownika, *j:* znak liczby mnogiej, *n:* znak przypadku IV-go, zatem wyraz znaczy *siostry*. Końcówek jednak tak jest niewiele, tak łatwo je zapamiętać, iż oddzielanie okazało się zbędnym. Zachowujemy je więc tylko wtedy, gdy piszemy do kogoś, kto wcale Esperanta nie zna, by mógł za pomocą słownika nas zrozumieć.

IV. PRZYMIOTNIK.

[Przymiotnik jest to wyraz, który oznacza jakim jest dany przedmiot czyli określa przymiot lub właściwość rzeczownika. To też najczęściej przy rzeczowniku go spotykamy].

9. Przymiotnik posiada końcówkę charakterystyczną — **a**. Przybiera nadto, jak rzeczownik, końcówkę **j** — dla oznaczenia liczby mnogiej i końcówkę **n** — dla oznaczenia przypadku IV-go, wtedy mianowicie, gdy rzeczownik, któremu towarzyszy znajduje się w liczbie mnogiej, lub w przypadku czwartym. Zmian rodzajowych przymiotnik nie posiada.

bona—dobry; **feliĉa**—szczęśliwy; **dolĉa**—słodki; **granda**—wielki; **lerta**—sprytny; **ĉefa**—naczelný; **tuta**—cały; **ebla**—możliwy; **scienca**—naukowy; **pola**—polski; **eŭropa**—europejski;

bona patro—dobry ojciec; **bona patrino**—dobra matka; **bona infano**—dobre dziecko; **bona besto**—dobre zwierzę; **mi legas bonan libron** czytam dobrą książkę; **mi trovis belan pomon**—znalazłem piękne jabłko; **blankaj domoj**—białe domy; **grandaj montoj**—wielkie góry; **mi aĉetis sciencajn librojn**—kupiłem książki naukowe; **vi faras bonajn aferojn**—robicie dobre interesy; **mi vidas domon de mia kara amiko**—widzę dom mego drogiego przyjaciela; **mi skribas al bona amiko**—piszę do dobrego przyjaciela; **li levis grandan ŝtonon per siaj fortaj manoj**—on uniósł wielki kamień swymi silnymi rękami; **ni loĝas en granda urbo pola**—mieszkamy w wielkim mieście polskim.

10. Stopnie porównania przymiotników tworzą się za pomocą słówek następujących:

Stopień najwyższy:	plej... el	— <i>najwięcej... ze.</i>
„ wyższy:	pli... ol	— <i>więcej... niż.</i>
„ równy:	tiel... kiel	— <i>tyleż... jak (co).</i>
„ niższy:	malpli... ol	— <i>mniej... niż.</i>
„ najniższy:	malplej... el	— <i>najmniej... ze.</i>

bona—dobry; **pli bona**—lepszy; **plej bona**—najlepszy; **malpli bona**—mniej dobry; **malplej bona**—najmniej dobry;

plej bona el—najlepszy ze...; **pli bona ol**—lepszy niż; **tiel bona kiel**—tyleż dobry co...; **malpli bona ol**—mniej dobry niż; **malplej bona el...**—najmniej dobry ze...;

li estas la plej bona el miaj amikoj—on jest najlepszy z moich przyjaciół; **neĝo estas pli blanka ol papero**—śnieg jest bielszy od papieru; **mia frato estas tiel bona kiel mia fratino**—brat mój jest tak (równie) dobry jak moja siostra; **via pano estas malpli freŝa ol mia**—wasz chleb jest mniej świeży, niż mój; **Februaro estas la malplej longa monato el ĉiuj**—Luty jest najmniej długim miesiącem ze wszystkich.

Stopień bezwzględny, najwyższy lub najniższy, wyraża się przez samo **plej** albo **malplej** (bez **el**), lub też przez przysłówki **tre**—bardzo, **kiel eble plej** lub **malplej**—możliwie najwięcej lub najmniej:

en tiu ĉi libreto ni trovas plej bonan respondon kontraŭ plej ofte renkontataj atakoj kontraŭ nia afero—w tej książeczce znajdujemy najlepszą odpowiedź na najczęściej spotykane napaści przeciw naszej sprawie; **li estas malplej feliĉa homo** albo **tre malfeliĉa homo**—on jest najmniej szczęśliwym lub bardzo nieszczęśliwym człowiekiem; **jen estas kiel eble plej plena lernolibro kaj kiel eble malplej granda vortaro**—oto jest możliwie najpełniejszy podręcznik i możliwie najmniejszy słownik.

V. ZAIMKI.

[Zaimki są to słówka, które zastępują rzeczowniki].

11. Zaimki *osobowe* są:

	liczba pojedyncza	liczba mnoga
Osoby I wszystkich rodzajów:	mi—ja,	ni — my,
„ II „ „	ci—ty,	vi — wy,

Osoby III rodzaju męskiego: **li—on,** }
 „ „ „ żeńskiego: **ŝi—ona,** } **ili—oni, one.**
 „ „ „ nijakiego: **ĝi—ono,** }
 Zwrotny: wszyst. rodzajów: **si—się,**
 Zbiorowy (nieokreślony): **oni**

mi amas—ja kocham, **li laboras—on** pracuje, **ŝi ridas—ona** śmieje się, **ĝi falas—ono** pada, **ni pensas—my** myślimy, **vi iras—wy** idziecie, **ili ploras—oni** płaczą, **li permesas al si—on** sobie pozwala, **oni diras—mówią**, powiadają.

12. Zaimki *dzierżawcze* tworzą się przez dodanie końcówki przymiotnikowej **a** do zaimków osobowych:

	liczba pojedyncza	liczba mnoga
Osoby I wszyst. rodz.:	mia — mój,	nia — nasz,
„ II „	cia — twój,	via — wasz,
„ III rodz. męsk.:	lia — jego,	} ilia — ich,
„ „ „ żeńsk.:	ŝia — jej,	
„ „ „ nijak.:	ĝia — jego,	
Zwrotny wszyst. rodz.:	sia — swój.	

mia frato—mój brat, **ŝia patrino—jej** matka, **via libro—wasza** książka, **ilia infano—ich** dziecko, **leono estas terura besto, sed ĝia ekstero estas tre bela—lew** jest straszne zwierzę, lecz jego wygląd jest bardzo piękny...

13. Inne zaimki są:

pytające i względne:

kiu—kto, **kiu—który**, **kio—co**, **kia—jaki**, **kies—czyj**;

wskazujące:

tiu—tamten, **tio—tamto**, **tia—taki**, **ties—tego**;

zbiorowe:

ĉiu—każdy, **ĉio—wszystko**, **ĉia—wszelki** **ĉies—każdego**;

nieokreślne:

iu—ktokolwiek, ktoś, **io**—cokolwiek, coś, **ia**—jakikolwiek, jakiś, **ies**—czyjkolwiek, czyjś;

przeczące:

neniu—nikt, **nenio**—nic, **nenia**—żaden, **nenies**—niczyj.

Końcówki powyższe oznaczają więc: **u**—osobę, **o**—rzecz, **a**—przymiot, **es**—przynależność.

kiu iras?—kto idzie; **kio kuŝas sur tablo?**—co to leży na stole; **kies estas tiu domo?**—czyj to jest dom; **nenies**—niczyj; **kia patro, tia filo**—jaki ojciec, taki syn; **ni ĉiuj iros kun vi**—my wszyscy pójdziemy z wami; **neniu el ni vidis lin**—żaden z nas go nie widział; **iu venis viziti nin**—ktoś przyszedł nas odwiedzić; **kia malfelĉo!**—jakie nieszczęście!, **ĉia afero havas bonajn kaj malbonajn flankojn**—każda sprawa ma dobre i złe strony; **ne ĉiu estas feliĉa, kiu estas riĉa**—nie każdy jest szczęśliwy, kto jest bogaty; **neniu komprenis ŝin**—nikt jej nie rozumiał; **nenio povis helpi lin**—nie nie mogło mu pomóc..

14. Przez dodanie słówka **ĉi** do zaimków wskazujących oznaczamy osobę lub rzecz bliższą, zaś słówko **ajn** przy zaimkach względnych i nieokreślonych oznacza dowolność (polskie *bądź*):

tiu ĉi—ten, **tio ĉi**—to, **tiu ĉi kaj tiu ĉi**—ci i tamci; **kio ajn**—cobądź; **io ajn**—cokolwiekbądź, **iu ajn povas eniri, se vi ne fermos pordon**—ktokolwiekbądź wejść może, jeśli nie zamkniesz drzwi; **se iu venos, sendu lin al mi, kiu ajn li estos**—jeśli ktokolwiek przyjdzie przyszlį go do mnie, ktokolwiekbądź to będzie...

15. Słówko **mem** przy zaimkach osobistych ma znaczenie wzmocnienia, podkreślenia (jak polskie *sam*):

mi mem iros tien—ja sam tam pójdę, **li mem skribis leteron**—on sam napisał list...

16. Następujące przymiotniki używane są nadto jako zaimki:

alia—inny, drugi, **kelka**—niektóry, **multa**—liczny, **malmulta**—nieliczny, **tuta**—cały, **sama**—ten sam, — oraz liczebnik **unu** w znaczeniu jeden, pewien.

kelkaj diras—niektórzy mówią, **multaj kredas**—wielu wierzy, **unu vidvino havis du filinojn: unu estis bona, alia estis malbona**—jedna wdowa miała dwie córki; jedna była dobra, druga była zła...

17. Zaimki przybierają w liczbie mnogiej końcówkę—**j**, w przypadku IV-ym końcówkę—**n**, inne zaś przypadki tworzą za pomocą przyimków **de, al, per**.

Wszakże:

a) zaimki osobowe: *mi, ci, li, ŝi, ĝi*, które posiadają formy samodzielne dla liczby mnogiej: *ni, vi, ili*, — nie przybierają już końcówki **j**;

b) zaimek zwrotny *si* oraz zaimki typu *kio, tio, ĉio, nenio*—nie mają liczby mnogiej;

c) zaimek *oni* oraz zaimki typu *kies, ties, ĉies, nenies*—żadnych form skłonnikowych nie mają.

li amas min sed mi lin ne amas—on mnie kocha, lecz ja go nie Kocham; **ŝi diris al vi, ke ŝia patrino vin ne amas**—ona wam powiedziała, że jej matka was nie lubi; **li amas ŝin pli ol sin mem**—on ją kocha więcej, niż siebie samego; **ili prenis vian ilbron**—oni wzięli waszą książkę; **mi eliris el mia domo, kaj akompanis ilin ĝis ilia domo**—wyszedłem ze swego domu i towarzyszyłem im do ich domu; **oni ne forgesas facile sian unuan amon**—nie zapomina się łatwo swej pierwszej miłości; **oni diras, ke vi estas riĉa**—powiadają, że jesteś bogaty; **pardonu tiun ĉi virinon**—przebacz tej kobiecie; **de klu vi aŭdis tion**—od kogoście to słyszeli; **kion vi diras?**—co wy mówicie; **tio, kion vi faras, estas mallaŭdinda**—to, co robicie, jest godne nagany; **tio, kio okazis, ne estas nova**—to, co się zdarzyło, nie jest nowe; **kiajn librojn vi serĉas?**—jakich książ-

żek szukacie? **donu klajn ajn**—daj jakiebądź; **kies estas tiu ĉi libro?** **nenies**—czyja to książka? nieczyja; **donu al mi ĉion**—daj mi wszystko; **mi vidis nenion pli belan**—nie widziałem nic piękniejszego; **neniu el ni vidis lin**—nikt z nas go nie widział; **mi volas diri ion al vi**—coś ci chcę powiedzieć; **donu al mi ion**—daj mi cokolwiek; **ili estas samaj, kiujn ni jam vidis**—to są ci sami, których już widzieliśmy; **ili amis unuj aliajn**—oni kochali jedni drugich; **li havis multajn infanojn: unujn bonajn, aliajn malbonajn.**—on miał wiele dzieci, jedne były dobre, inne złe...

VI. LICZEBNIK.

[Liczebnik jest to wyraz, który oznacza liczbę albo ilość pewnych przedmiotów, lub ich porządek kolejny].

18. *Liczebniki główne są:*

unu — jeden,	sep — siedem,
du — dwa,	ok — osiem,
tri — trzy,	naŭ — dziewięć,
kvar — cztery,	dek — dziesięć,
kvin — pięć,	cent — sto,
ses — sześć,	mil — tysiąc,
milion — milion.	

Wszelkie inne liczby tworzą się przez zestawienie tych trzynastu nazw, a mianowicie:

a) liczby od 11 do 19 przez zestawienie liczby **dek** z odpowiednią liczbą jednostek:

11 — **dek unu**, 12 — **dek du**, 13 — **dek tri**, 19 — **dek naŭ**.

b) dziesiątki od 20 do 90 przez połączenie liczby **dek** z odpowiednią liczbą dziesiątków:

20 — **dudek**; 30 — **tridek**, 40 — **kvardek**... 50 — **kvindek**.

c) setki od 200 do 900 przez połączenie liczby **cent** z odpowiednią liczbą setek:

200 — **ducent**, 300 — **tricent**, 400 — **kvarcent**...
900 — **naücent**.

d) wreszcie tysiące i miliony przez zestawienie ich liczby z wyrazami **mil** i **miliono**:

4,000 — **kvar mil**, 75,000 — **sepdek kvin mil**,
12 milionów — **dek du milionoj**.

27 — **dudek sep**, 43 — **kvardek tri**, 99 — **naüdek naü**, 137 — **cent tri-dek sep**, 572 — **kvincent sepdek du**, 938 — **naücent tridek ok**, 2462 — **du mil kvarcent sesdek du**, 14303 — **dek kvar mil tricent tri**, 982000 — **naücent okdek du mil**... **kvar kaj dek ok faras dudek du** — cztery i osiemnaście czyni dwadzieścia dwa; **dek sen tri faras sep-dziesięć** bez trzech czyni siedem.

19. **Liczebniki porządkowe**, czyli przymiotniki liczebne, tworzą się od głównych przez dodanie końcówki przymiotnej **a**, przyczem w cyfrach złożonych końcówkę tę przybiera tylko ostatnia cyfra:

unua — pierwszy; **dua** — drugi; **tria** — trzeci; **deka** — dziesiąty, **dek-dua** — dwunasty; **kvardek kvina** — czterdziesty piąty; **centa** — setny; **cent tridek kvina** — 135-ty; **naücent tria** — 903-ci; **Januaro estas la unua monato de jaro**, kaj **Decembro la dek-dua** — *Styczeń jest pierwszym miesiącem roku, zaś Grudzień dwunastym*; **hodiaü estas la oka de Aprilo** (la zam. tago) — *dziś jest ósmy Kwietnia*.

20. Dla utworzenia *innych liczebników* służą końcówki:

obl — dla *wielorakich*: **duobla** — podwójny, **triobla** — potrójny...

op—dla *zbiorowych*: **duope**—*we dwoje*, **triope**—*we troje*...

on—dla *ułamkowych*: **duono**—*połowa*, **triono**—*jedna trzecia część*...

Przyimek **po** używa się dla oznaczania liczebników *podziałowych*: **po du**—po dwa, **po tri**—po trzy... przysłówek **foje** dla *ilorakich*: **dufoje**—dwa razy, **trifoje**—trzy razy...

duobla porcio—podwójna porcja; **triobla pago**—potrójna zapłata; ili **promenas ĉiam duope**—oni przechadzają się zawsze we dwoje; ili **atakis mian patron kvinope**—oni napadli na mego ojca w pięciu; $\frac{4}{7}$ —**kvar seponoj**; $\frac{7}{11}$ —**sep dek unuonoj**; $\frac{1}{39}$ —**unu tridek-naŭonoj**; al **ĉiu infano mi donis po tri pomoj**—każdemu dziecku dałem po trzy jabłka; **mi legas ĉiutage po tridek paĝoj de tiu ĉi libro**—czytam codziennie po trzydzieści stron tej książki; **mi vidis lin trifoje**—widziałem go trzy razy; **ni iris po kvar** szliśmy po czterech (czwórkami); **mi estis en Parizo sesfoje**—byłem w Paryżu sześć razy...

21. Końcówki powyższe wespół z końcówkami gramatycznymi głównymi: **o**—rzeczową, **a**—przymiotną i **e**—przysłówkową, dają możność urabiania całego szeregu imion, przymiotników i przysłówek liczebnych, jak naprzykład:

imiona liczebne: **unu**—jedyńka, **duo**—dwójka, **seso**—szóstka, **deko**—dziesiątka, **dek-duo**—dwunastka czyli tuzin, **cento**—setka, **milo**—tysiąc, **miliono**—milion...

imiona liczebne zbiorowe: **duopo**—dwoje, **triopo**—troje, **kvaropo**—czworo;

imiona liczebne wielorakie: **duoblo**—podwójna ilość, **trioblo**—potrójna ilość...

imiona liczebne ulamkowe: **kvarono**—ćwierć, **duono**—połowa, **triono**—jedna trzecia część...

przymiotniki ulamkowe: **duona**—połowiczny, **triona**—w jednej trzeciej części... **kvarona**—ćwierciowy...

przysłówki porządkowe: **unue**—popierwsze, **due**—powtórę, **trie**—potrzenie...

przysłówki wielorakie: **duoble**—podwójnie, **trio-ble**—potrójnie..

przysłówki ulamkowe: **duone**—połowicznie, **trione**—w $\frac{1}{3}$ części...

Wszystkie te tak obfite kategorie wyrazów pochodnych urabiają się, jak widzimy, na podstawie 13 liczebników głównych, trzech końcówek specjalnych: **obl**, **op** i **on** i trzech końcówek gramatycznych: **o**, **a**, **e**.

trio da ĉevaloj—trójka koni; **kvino de karo**—piątka karowa
cento da jaroj albo **centjaro**—stulecie; **milo da jaroj** albo **miljaro**—tysiącolecie; **ses estas duoblo de tri**—sześć jest podwójna ilość trzech; **dekopo da ordonoj Diaj**—dziesięcioro Bożego Przykazania; **sepopo da infanoj**—siedmioro dzieci; **tri estas duono de ses**, **triono de naŭ**, **kvarono de dek du**, **kvinono de dek kvin k. c.**—trzy jest połową sześciu, trzecią częścią dziewięciu, czwartą dwunastu, piątą piętnastu i t. d.—**unu tago estas sepono de semajno kaj unu tricent-sesdek-kvinono de jaro**—jeden dzień jest $\frac{1}{7}$ tygodnia i $\frac{1}{365}$ roku; **ilia duopa alveno mirigis min, ĉar mi atendis lin sola**—ich przybycie we dwoje zadziwiło mnie, gdyż oczekiwałem jego samego; **post dufoja renkonto ili ekamis unu alian**—po dwukrotnem spotkaniu oni się pokochali (pokochali jeden drugiego); **kioma horo estas? la tria**—która jest godzina? trzecia; **kiom kostas tio ĉi?**—ile to kosztuje? **dek frankojn**—dziesięć franków; **unue mi dankas vin, due mi deziras al vi teliĉan jaron, trie mi petas vin viziti min**—popierwsze dziękuje panu, powtórę życzę panu szczęśliwego roku, potrzenie proszę pana odwiedzić mnie; **oni devas pagi duoble, kiam oni bezonas havi laboron rapide finitan**—trzeba

płacić podwójnie, gdy potrzebuje się mieć robotę prędko skończoną;—**dum militado la militistoj estas pagataj duoble, eĉ trioble**—w czasie wojny żołnierze są płatni podwójnie, nawet potrójnie; **tiun ĉi ŝtonon oni povas levi nur kvarope aŭ kvinope**—ten kamień podnieść można tylko we czterech lub pięciu; **mi pagas por mia loĝejo kvaronjare**—płacę za moje mieszkanie kwartalnie; **se mi legos ĉiutage po dek kvin paĝoj de tiu ĉi libro mi tralegos ĝin en dudek tagoj**—jeżeli będę czytał codziennie po piętnaście stronnie tej książki, to przeczytam ją w ciągu dwudziestu dni; **li parolis en la daŭro de la kongreso almenaŭ kvindekfoje**—on przemawiał w czasie (trwania) kongresu conajmniej pięćdziesiąt razy.

22. Liczebniki główne są nieodmienne. Tylko wyraz **unu**, gdy użyty jest w charakterze zaimka (ob. § 18), oraz wyraz **miliono**, używany zawsze jako rzeczownik, przybierać mogą końcówki gramatyczne. Natomiast inne liczebniki, o ile mają postać rzeczowników i przymiotników, odmieniają się według prawideł ogólnych deklinacji.

W liczbach złożonych porządkowych, ułamkowych i in. zazwyczaj tylko ostatnia nazwa przybiera końcówki gramatyczne.

Homo havas unu nazon kaj du orelojn—człowiek ma jeden nos; i dwoje uszów; **li kaptis tri birdojn**—on złapał trzy ptaki; **vi aĉetis kvin librojn**—kupiliście trzy książki; **ŝi promenas kun siaj kvar filinoj**—ona przechadza się ze swemi czterema córkami; **unu horo konsistas el sesdek minutoj**—jedna godzina składa się z sześćdziesięciu minut; **Varsovio havas nun ĉirkaŭ unu miliono da loĝantoj**—Warszawa ma obecnie około miliona mieszkańców; **ĉu vi ricevis dek unu litrojn da vino, kiujn mi sendis al vi**—czyście otrzymali jedenaście litrów wina, które wam przesłałem; **Mickiewicz estis naskita la dudek kvaran de Decembro de la jaro mil sepcent naŭdek oka**—Mickiewicz urodził się 24 Grudnia 1798 roku; **Dio kreis homon en la sesa tago de semajno kaj la sepan tagon li ripozis**—Bóg stworzył człowieka szóstego dnia tygodnia a siódmego dnia odpoczął; **donu al mi duoblan porcion da supo**—daj mnie podwójną porcję zu-

py; **mi dividis mian bienon en kvin partoj**: **mi donis al mia filo du kvlnonojn**, **al ĉiu el miaj du filinoj po unu kvinono**, **kaj kvinan kvinonon mi lasis por mi mem**—podzieliłem majątek mój na pięć części: dałem synowi memu dwie piąte, każdej z moich dwóch córek po jednej piątej, a piątą część zostawiłem sobie samemu; **mi ricevis hodiaŭ duoblan pagon por mia laboro**—otrzymałem dzisiaj podwójną zapłatę za moją robotę; **mi aĉetis tri dek-duojn da pomoj**—kupiłem trzy tuziny jabłek; **kŝoman dato 1 ni havas hodiaŭ? la okan de Septembro**—którego mamy dzisiaj? ósmego Września...

23. Na zakończenie działu imion podajemy dla osób, przyzwyczajonych do wzorów podobnych w naszych gramatykach i podręcznikach wzór deklinacji jedyny dla wszystkich kategorii imion: rzeczowników, przymiotników, zaimków i imion liczebnych.

Rzeczownik.

Liczba pojedyncza.

Liczba mnoga.

P. I.	patro	— ojciec	patroj	— ojcowie
II.	de patro	— ojca	de patroj	— ojców
III.	al patro	— ojcu	al patroj	— ojcom
IV.	patron	— ojca	patrojn	— ojców
V.	patro!	— ojcie	patroj!	— ojcowie
VI.	per patro	— ojcem	per patroj	— ojcami
VII.	sur patro	— na ojcu	sur patroj	— na ojcach
P. I.	patrino	— matka	patrinoj	— matki
II.	de patrino	— matki	de patrinoj	— matek
III.	al patrino	— matce	al patrinoj	— matkom
IV.	patrionon	— matkę	patrinojn	— matek
V.	patrino!	— matko!	patrinoj!	— ma'ki!
VI.	per patrino	— matką	per patrinoj	— matkami
VII.	sur patrino	— na matce	sur patrinoj	— na matkach.

Przymiotnik.

Liczba pojedyncza.

Liczba mnoga.

P. I.	bona	— dobry, a, e	bonaj	— dobrzy, re
II.	de bona	— dobrego, ej	de bonaj	— dobrych
III.	al bona	— dóbremu, ej	al bonaj	— dobrym
IV.	bonan	— dobrego, a, e	bonajn	— dobrych
V.	bona	— dobry!, al, el	bonaj!	— dobrzy!, re!
VI.	per bona	— dobrym, a, em	per bonaj	— dobrymi
VII.	sur bona	— na dobrym, ej	sur bonaj	— na dobrych.

Zaimki.

<i>Liczba pojedyncza.</i>			<i>Liczba mnoga.</i>		
P.	I.	mi — ja			ni — my
	II.	de mi — mnie			de ni — nas
	III.	al mi — mnie			al ni — nam
	IV.	min — mnie			nin — nas
	V.	mi! — ja!			ni! — my!
	VI.	per mi — mną			per ni — nami
	VII.	sur mi — na mnie			sur ni — na nas
P.	I.	via — wasz, a, e			viaj — wasi, sze
	II.	de via — waszego, ej			de viaj — waszych
	III.	al via — waszemu, ej			al viaj — waszym
	IV.	vian — waszego, ę, e			viajn — waszych, sze
	V.	via! — wasz!, al, e!			viaj! — wasi! wasze!
	VI.	per via — waszym, ą			per viaj — waszemi
	VII.	sur via — na waszym, ej			sur viaj — na waszych
P.	I.	kiu — kto			kiuj — którzy, re
	II.	de kiu — kogo			de kiuj — których
	III.	al kiu — komu			al kiuj — którym
	IV.	kiun — kogo			kiujn — którzy, re
	V.	kiu! — kto!			kiuj! — którzy!, re!
	VI.	per ki — kim			per kiuj — któremi
	VII.	sur kiu — na kim			sur kiuj — na których.

VII. SŁOWO.

[Słowo albo czasownik jest to wyraz, który oznacza stan lub czynność pewnej osoby lub przedmiotu].

24. Konjugacja czasowników obejmuje cztery tryby: bezokoliczny, oznajmujący, rozkazujący i warunkowy, oraz imiesłowy; w trybie oznajmującym są czasy: teraźniejszy, przeszły i przyszły.

Posiadają one końcówki następujące:

i — tryb <i>bezokoliczny</i>	}	tryb. <i>oznajmujący</i>
as czas <i>teraźniejszy</i>		
is czas <i>przeszły</i>		
os czas <i>przyszły</i>		

u — tryb *rozkazujący*

us — tryb *warunkowy*.

Imiesłowy czyli przymiotniki słowne:

<i>czasu teraźniejszego</i>	anta	} czynne,	ata	} bierne.
„ <i>przeszłego</i>	inta		ita	
„ <i>przyszłego</i>	onta		ota	

Strona bierna tworzy się za pomocą słowa posiłkowego **esti** — *być* i imiesłowu biernego.

Zadnych różnic liczbowych, osobowych ani rodzajowych czasownik nie posiada. Za pomocą 12 końcówek powyższych tworzą się wszystkie fleksje, którym czasownik podlegać może:

Strona czynna.

Strona bierna.

1. Tryb bezokoliczny.

ami — kochać | **esti amata** — być kochanym

2. Tryb oznajmujący.

<i>Czas teraźniejszy:</i>	mi amas —ja kocham		mi estas amata — jestem kochany
<i>Czas przeszły:</i>	mi amis —ja kochałem		mi estis amata — byłem kochany
<i>Czas przyszły:</i>	mi amos —ja kochać będę		mi estos amata — będę kochany.

3. Tryb rozkazująco-lączący.

amu — kochaj | **estu amata**—bądź kochany
 żebyś kochał | żebyś był kochany

4. Tryb warunkowy.

mi amus — kochałbym | **mi estus amata** — byłbym kochany.

Strona czynna.

Strona bierna.

5. *Imiesłowy.*

<i>Czas teraźniejszy:</i>	amanta —kochający	amata —kochany
<i>Czas przeszły:</i>	aminta — który kochał	amita —który był kochany
<i>Czas przyszły:</i>	amonta — który kochać będzie (mający kochać)	amota — który będzie kochany (mający być kochanym).

oni devas manġi por vivi—trzeba jeść, ażeby żyć; **mi legas**—ja czytam, **li dormas**—on śpi, **ni kuras**—my biegamy, **vi parolas**—mówicie, **ili manġas**—oni jedzą, **ŝi amas**—ona kocha, **ġi staras**—ono stoi, **oni diras**—powiadają; **mi timis**—bałem się; **vi havos**—będziecie mieli... **ni volas manġi**—my chcemy jeść, **li batis hundon**—on bił psa; **ŝi esperis**—ona miała nadzieję; **hierau estis lundo, hodiau estas mardo kaj morgau estos merkredo**—wczoraj był poniedziałek, dziś jest wtorek, jutro będzie środa; **iru for!**—idź precz!; **venu tien ĉi**—chodź tu; **li estu benata**—niech on będzie błogosławiony; **infanoj, estu ĝentilaj**—dzieci, bądźcie grzeczne; **diru al li, ke li estu trankvila**—powiedz mu, ażeby był spokojny; **li venu, kaj mi pardonos al li**—niech on przyjdzie, a ja mu wybaczę;

mi volus vidi iin—chciałbym go zobaczyć; **se li estus sana, li estus tute feliĉa**—gdyby on był zdrow, byłby zupełnie szczęśliwy; **mi dirus al vi veron, se ni estus solaj**—powiedziałbym ci prawdę, gdybyśmy byli sami;

li estas estimata de ĉiuj—on jest szanowany przez wszystkich; **ili estis punataj pro mensogo**—oni byli karani za kłamstwo; **ni estis atakitaj de du hundoj**—byliśmy napadnięci przez (od) dwa psy; **nia domo estos konstruata de mia frato**—nasz dom będzie budowany przez mego brata;

akvo fluanta estas pli pura ol akvo staranta senmove—woda płynąca jest czystsza, niż woda stojąca nieruchomo; **kiam Petro batis Paŭlon, Petro estis batanta kaj Paŭlo estis batata**—gdy Piotr bił Pawła, Piotr był bijącym zaś Paweł był bitym; **al homo pekinta senintence Dio facile pardonas**—człowiekowi, który zgrze-

szył bezwiednie, Bóg łatwo przebacza; **mono havata estas pli bona ol mono havota**—pieniądz posiadany lepszy jest niż pieniądz mający być posiadany; **Esperanto estas lingvo estonta por rilatoj internaciaj**—Esperanto jest przyszłym językiem dla stosunków międzynarodowych.

W pewnych wypadkach używają się nadto czasy złożone, które tworzą się za pomocą słowa posiłkowego **esti** i imiesłowów: **mi estis farinta tion ĉi, kiam li venis**—byłem już to zrobił, gdy on przyszedł (czas zaprzeszły); **mi estos farinta tion ĉi, kiam li venos**—ja już to zrobię, gdy on przyjdzie (czas przyszły dokonany), **mi estus aminta ŝin, se ŝi estus bona por mi**—byłbym ją był kochał, gdyby była dobrą dla mnie (czas przeszły trybu warunkowego).

Ob. § 95, Cz. II.

Jak widzimy z przykładów powyższych w formach osobowych zaimek osobowy nie opuszcza się nigdy, z wyjątkiem jedynie drugiej osoby trybu rozkazującego: **venu** — chodź, **iru** — idź.

25. Słowa **zwrotne** wyrażają się przez powtórzenie zaimków osobowych odpowiedniej osoby, tylko dla osoby III-ej używa się zaimek zwrotny **si**:

mi lavas min — ja się myję, **vi lavas vin** — ty się myjesz, **li lavas sin** — on się myje, **ŝi okupas sin** — ona się zajmuje, **ni kaŝis nin** — schowaliśmy się, **ili sentas sin malsanaj** — oni się czują chorymi.

26. Słowa **wzajemne** oznaczają się przez zaimki **unu alian** (jeden drugiego), przyimek **inter** (między) lub przysłówek **reciproke** (wzajemnie):

ili batis unu alian — oni bili jeden drugiego (się bili, **ni interparolis** — rozmawialiśmy ze sobą, **ni interŝanĝis** — zamieniliśmy się, **ili amis sin reciproke** -- oni się wzajemnie kochali..

27. Słowa **bezosobowe** charakteryzują się brakiem zaimka:

tondras — grzmi, **fulmas** — błyska, **okazis** — zdarzyło się, **ŝajnas** — zdaje się, **estas necese** — potrzeba, **estas dirite** — jest powiedzianem, **estas varme** — jest gorąco...

VIII. PRZYSŁÓWKI.

[Przysłówek jest to wyraz, który oznacza miejsce, czas lub sposób wykonania pewnej czynności. Towarzyszy więc zwykle czasownikom].

28. Przysłówki bywają *główne* i *pochodne*, t. j. utworzone od innych części mowy.

Przysłówki *główne* są:

a) *pytające i względne*: **kie** — gdzie, **kiam** — kiedy, **kiel** — jak, **kial** — dlaczego, **kiom** — ile;

b) *wskazujące*: **tie** — tu, **tiam** — tam, **tiel** — tak, **tial** — dlatego, **tiom** — tyle;

c) *zbiorowe*: **cie** — wszędzie, **ciam** — zawsze, **ciel** — wszelkimi sposobami, **cial** z wszelkiej przyczyny, **ciom** — wszelką ilość;

d) *nieokreślne*: **ie** — gdziekolwiek, **iam** — kiedykolwiek, **iel** — jakkolwiek, **ial** — dlaczegokolwiek, **iom** — ilekolwiek;

e) *przeczące*: **nenie** — nigdzie, **neniam** — nigdy, **neniel** — żadnym sposobem (nijak), **nenial** — dla żadnej przyczyny, **neniom** — żadnej ilości (niczego).

Końcówka **e** oznacza więc *miejsce*, **am** — *czas*, **el** — *sposób*, **al** — *przyczynę*, **om** — *ilość*.

kial vi foriris? nenial, nur çar tlu çi societo ne plaçis al mi — dlaczegoś odszedł? bez żadnego powodu, tylko ponieważ to towarzystwo mi się nie podobało; **venu kiel eble pli frue** — przyjdź możliwie najwcześniej; **çu vi povas diri kie, kiam kaj kiel vi vidis lin** — czy możecie powiedzieć gdzie, kiedy i jak widzieliście go; **kial vi ne volas manĝi?** — dlaczego nie chcecie jeść; **kiom da ka-**

poj tiom da ĉapoj—ile głów, tyle czapek; tiam homoj kredis, ke la tero estas plata—wtedy ludzie wierzyli, że ziemia jest płaską; ĉie, kie vi haltos en nia lando, vi povas esti certa, ke oni akceptos vin ĝentile—wszędzie, gdzie się zatrzymacie w naszym kraju, możecie być pewni, że przyjmą was uprzejmie; oni ĉiel atakas nian aferon—wszelkimi sposobami napadają na naszą sprawę; respondu iel! — odpowiedź jakkolwiek!; se mi iam lin vidos, mi diros al li veron — jeżeli go kiedykolwiek zobaczę, powiem mu prawdę; donu al mi iom da pano—daj mi trochę chleba; se vi ial pensas, ke mi devus skribi al li, mi estas preta fari tion ĉi — jeżeli dla czegokolwiek (z jakiegokolwiek powodu) myślisz, że powinienbym napisać do niego, jestem gotów to uczynić; mi nenie povis lin trovi—nigdzie nie mogłem go znaleźć; mi neniel povas akcepti ion de li—w żaden sposób nie mogę cokolwiek przyjąć od niego.

29. Słówko **ĉi**, jak i przy zaimkach, oznacza bliskość, zaś **ajn** nieokreśloność lub dowolność:

tie ĉi kaj tie — tu i tam; kie ajn—gdziebądź; kiom ajn—ilebądź; kie ajn vi lin trovis, venu kun li tien ĉi—gdziebądź go znajdziesz przyjdź z nim tutaj.

30. Inne przysłowki *główne* są:

almenaŭ — przynajmniej;

donu al li almenaŭ tri pomojn — daj mu przynajmniej trzy jabłka;

ambaŭ — obaj;

ili forkuris ambaŭ — uciekli obaj (we dwoje);

ankau — także;

mi ankaŭ parolas esperante — ja także mówię po esperancku;

ankoraŭ — jeszcze;

mi ne scias ankoraŭ, kion mi faros — ja nie wiem jeszcze, co uczynię;

apenaŭ — zaledwie;

apenaŭ li eliris, komencis pluvi — zaledwie on wyszedł, zaczął deszcz padać;

baldaŭ — wkrótce, prędko;

ĉu vi finos baldaŭ vian laboron — czy ty prędko skończysz swoją robotę;

ĉu — czy, cząstka pytająca;

ĉu li estas riĉa — czy on jest bogaty?; **mi ne scias ĉu iri, ĉu resti** — nie wiem czy iść czy zostać?

eĉ — nawet;

eĉ infano komprenos tion ĉi — nawet dziecko to zrozumie;

foje — w połączeniu z liczebnikami, raz;

mi vidis lin trifoje — widziałem go trzy razy;

for — precz, daleko;

iru for — idź precz!; **li estas for de tie ĉi** — on jest daleko stąd,

frue — wcześnie;

vi venis tro frue — przyszedłeś za wcześnie;

hejme — w domu;

mi restas hodiaŭ vespere hejme — dziś wieczór zostaję w domu;

hierau — wczoraj;

hierau estis merkredo — wczoraj była środa;

hodiaŭ — dzisiaj;

mi levis min hodiaŭ tre frue — wstałem (podniosłem się) dziś bardzo wcześnie;

ĝuste — w chwili gdy, akurat;

li enviris en ĉambro ĝuste kiam ŝi komencis kanti — on wszedł do pokoju w chwili, gdy ona zaczęła śpiewać; **tiu ĉi kalkulo faras ĝuste cent frankojn** — ten rachunek wynosi (czyni) akurat sto franków;

interne — wewnątrz;

mi pensis interne, ke li estas prava — pomyślałem wewnątrz (sobie), że on ma rację;

ja — więc;

vi ja volas viziti nin — a więc chcecie nas odwiedzić;

jam — już;

ĉu vi jam finis vian laboron—czyście już skończyli swoją robotę;

jen — oto; **jen.. jen** — to... to;

jen estas mia loĝejo — oto jest moje mieszkanie; **jen li ridas, jen li ploras** -- to śmieje się, to płacze;

jes — tak;

ĉu vi volas manĝi? jes, mi volas — czy chcecie jeść? tak, my chcemy;

ju pli—des pli, ju malpli—des malpli—im więcej... tem więcej, im mniej... tem mniej;

ju pli mi lin konas, des pli mi lin amas — im więcej go znam, tem więcej go kocham; **ju pli mi lin vidas, des malpli li plaĉas al mi** -- im więcej go widuję, tem mniej mi się on podoba;

ĵus — w tej chwili, tylko co, dopiero, załedwie; **mi ĵus ricevis leteron** — dopiero co otrzymałem list;

kelke — kilka;

donu al mi kelke da pomoj—daj mi kilka jabłek;

kien — którędy;

kien vi iros? — którędy pójdziecie;

kvazaŭ — jakby, niby;

li krias, kvazaŭ oni lin batas — on krzyczy jakby go bili; **li saltis kvazaŭ kato sur arbon** — on skoczył niby kot na drzewo;

laŭte — głośno;

li interparolis tiel laŭte, ke mi ne povis dormi — oni rozmawiali tak głośno, że spać nie mogłem;

malpleje — najmniej;

vi devas pagi malpleje dek rublojn — powinniście zapłacić najmniej dziesięć rubli;

malplie — mniej;

li havas nun jam malplie da laboro—on ma już obecnie mniej roboty;

malsupre — niżej;

li rigardas malsupren — on patrzy niżej, w dół;

mem — sam;

mi mem vidis lin — sam go widziałem; **mi vidis lin mem** — widziałem jego samego; **nij amikoj, anstataŭ mem aboni nian gazeton, legas ekzempleron de ia konato** — nasi przyjaciele zamiast prenumerować sami naszą gazetę, czytają egzemplarz któregoś ze znajomych;

morgaŭ — jutro;

morgaŭ estos dimanĉo — jutro będzie niedziela;

multe — wiele;

li havas multe da mono — on ma wiele pieniędzy;

ne -- nie;

mi ne scias — ja nie wiem;

nek... nek — ani... ani;

mi parolas nek france, nek germane — nie mówię ani po francusku, ani po niemiecku;

nepre — koniecznie;

vi devas nepre lerni nian lingvon — powinniście koniecznie uczyć się naszego języka;

nete — na czysto;

li skribis sian kalkulon nete — on napisał rachunek swój na czysto;

nun — obecnie;

kaj nun mi komencas labori — a teraz zaczynam pracować;

nur — tylko;

mi havas nur unu infanon — mam tylko jedno dziecko;

ofte — często;

ĉu vi ofte promenas? — czy pan często przechadza się?

parkere — na pamięć;

li ellernis tiun ĉi versaĵon parkere — on się nauczył tego wiersza na pamięć;

pleje — najwięcej;;

li havas pleje mil frankojn — on ma najwięcej tysięcy franków;

plie — więcej;

mi volas ankoraŭ diri plie — chcę jeszcze powiedzieć więcej;

plu — więcej (najczęściej przy czasownikach);

mi ne atendos plu — ja nie będę więcej czekał; **mi ne marŝos**

plu! — nie pójdę dalej;

post kiam — potem jak;

post kiam li alvenis, ŝi ĉesis kanti — potem jak on nadszedł, ona przestała śpiewać;

precipe — głównie;

ni devas precipe zorgi pri bona elparolado — powinniśmy dbać głównie o dobrą wymowę;

preskaŭ — prawie;

malfeliĉoj preskaŭ ĉiam alvenas kune — nieszczęścia prawie zawsze przychodzą razem;

prunte — w charakterze pożyczki, jako pożyczka;

ĉu vi prenis tiun ĉi libron prunte — czyście wzięli tę książkę, jako pożyczkę;

ree — odwrotnie, z powrotem, w tył;

la birdo flugis ree — ptak odleciał z powrotem;

spite — naprzekór;

li krias nur spite, ĉar tie estas nenia danĝero — on krzyczy tylko naprzekór, gdyż tam niema żadnego niebezpieczeństwa;

sufice — dosyć;

li havas sufiĉe da tempo por prepari sian laboron — on ma dosyć czasu dla przygotowania swej roboty;

supre — z wierzchu;

li staras supre sur la monto kaj rigardas malsupren — on stoi na wierzchu góry i spogląda na dół;

tie ĉi kaj tie — tu i tam, tu i ówdzie;

oni povis lin vidi tie ĉi kaj tie — można go było widzieć i tu i tam;

tiel plu — i tak więcej, i tak dalej;

ni vidis en la urbo stratojn, homojn, ĉevalojn kaj tiel plu — dzieliśmy w tem mieście ulice, domy, ludzi, konie i t. d.

tien — tędy; **tien ĉi tien** — tędy owędy;

li kuris en la salono tien ĉi tien — on biegał po sali tędy owędy;

tre — bardzo, wiele;

li estas tre riĉa — on jest bardzo bogaty; **mi tre amas vian patron** — ja bardzo kocham twego ojca;

tro — zawiele, zanadto;

tiu ĉi laboro estas tro granda por infano — ta praca jest zanadto wielką dla dziecka;

tuj — zaraz;

mi tuj respondos al via demando — zaraz odpowiem na wasze pytanie;

tuj kiam — jak tylko, gdy tylko;

tuj kiam li eniris, ili ĵetis sin sur lin — jak tylko on wszedł, rzucili się na niego;

tute ne — wcale nie;

mi tute ne bezonas vian helpon — ja wcale nie potrzebuję waszej pomocy;

volonte — chętnie;

mi volonte akceptos ĉiajn rimarkojn — chętnie przyjmę wszelkie uwagi;

31. Nadto pewne zwroty, z kilku wyrazów złożone, używane są również w znaczeniu przysłówków: **de l'tempo kiam** — od czasu gdy...; **unu-tage** — pewnego dnia; **unuatage** — pierwszego dnia; **ĵus kiam** — właśnie wtedy, gdy... w tej samej chwili gdy...

32. Przysłówki *pochodne* tworzą się od innych części mowy przez zamianę ich końcówki gramatycznej przez końcówkę przysłówkową e:

od rzeczowników: **vespero** — wieczór, **vespere** —

wieczorem; **nokto** — noc, **nokte** — nocą; **somero** — lato, **somere** — latem; **vero** — prawda, **vere** — prawdziwie; **flanko** — bok, strona, **flanke** — na boku; **bu[^]so** — usta, **buse[^]** — ustnie; **parolo** — mowa, **parole** — słownie;

od przymiotników: **facila** — łatwy, **facile** — łatwo; **bona** — dobry, **bone** — dobrze; **felica** — szczęśliwy, **felice** — szczęśliwie; **cetera** — inny, **cetere** — inaczej; **certa** — pewny, **certe** — pewnie; **justa** — sprawiedliwy, **juste** — sprawiedliwie; **proksima** — bliski, **proksime** — blisko; **unua** — pierwszy, **unue** — pierwsze;

od słów: **danki** — dziękować, **danke** — dzięki; **rilati** — stosować, **rilate** — stosownie; **koncerni** — dotyczyć, **koncerne** — co się tyczy; **vole-nevole** — chcąc niechcąc; **skribi** — pisać, **skribe** — na piśmie;

od przyimków: **kun** — z, **kune** — łącznie; **post** — po, **poste** — potem; **antaŭ** — przed, **antaŭe** — przedtem;

od sufiksów: **ree** — odwrotnie;

od imiesłowów: **starante** — stojąc, **estante mal-sana** — będąc chorym, **ferminte pordon** — zamknąwszy drzwi; **ironte promeni** — mając iść na spacer.

33. Przysłówki tworzą *stopnie porównania* jak przymiotniki (ob. § 10):

bone	dobrze;
pli bone ol...	lepiej niż...
plej bone el...	najlepiej ze...
malpli bone ol...	mniej dobrze...
malplej bone el...	najmniej dobrze...

tiel bone kiel... tak dobrze, jak...
tre bone... bardzo dobrze (bezwzględnie).

Li kantas pli bone ol lia amiko — on śpiewa lepiej, niż jego przyjaciel; **ĉu vi sentas vin malpli bone hodiaŭ ol hieraŭ** — czy czujesz się mniej dobrze dzisiaj niż wczoraj; **li skribis sian laboron plej rapide el ĉiuj** — on napisał swoją pracę najprędzej ze wszystkich; **vi parolas tre bone esperante** — mówicie bardzo dobrze po esperancku...

34. Przysłówki przybierają końcówkę **n**, gdy oznaczają ruch lub dążność w pewnym kierunku: **li saltis supren** — on skoczył w górę, **mal-supren** — w dół, na dół; **iru antaŭen** — idźcie naprzód!; **mi iras hejmen** — idziemy do domu; **li falis teren** — on padł na ziemię...

IX. PRZYIMKI.

[Przymyki są to słówka, które oznaczają stosunek, zachodzący pomiędzy przedmiotami w przestrzeni, w czasie lub w jakiej innej ich wzajemnej zależności. Przyimek poprzedza więc zawsze rzeczownik].

35. Przymyki są następujące:

al — do, ku;	ekster — zewnątrz;
antaŭ — przed;	el — z;
anstataŭ — zamiast;	en — w;
apud — przy;	gis — do, aż do;
ĉe — u;	inter — między;
ĉirkaŭ — około;	je — przedimek nieokre-
da — po słowach oznaczających ilość i miarę;	ślony;
de — od, z;	kontraŭ — przeciw;
dum — podczas, zanim;	krom — oprócz;
	kun — z;

laŭ — według;	pro — dla;
malgraŭ — pomimo;	sen — bez;
per — przez, za pomocą;	sub — pod;
po — po, przy liczebn.;	super — nad;
por — dla;	sur — na;
post — po;	tra — przez;
preter — oprócz;	trans — poza, za.
pri — o;	

Antaŭ du monatoj mi vidis iin ĉe lia patro en ĝardeno—przed dwoma miesiącami widziałem go u jego ojca w ogrodzie; **apud la fenestro staris arbo**—przy oknie stało drzewo; **li donis al mi vinon anstataŭ akvo**—on mi dał wina zamiast wody; **dum kvar tagoj mi estis malsana** — przez cztery dni byłem chory; **li saltis el fenestro sur la teron**—on skoczył z okna na ziemię; **ĝis tie estas mia regno!**—dotąd jest moje królestwo!; **li estas malsana je okuloj**—on jest chory na oczy; **li venas el malproksima lando**—on przychodzi z dalekiego kraju; **faru tion ĉi por ni!**—zrób to dla mnie!; **ili parolas pri gravaj aferoj** — oni mówią o ważnych sprawach; **per helpo de vortaro oni povas facile legi**—za pomocą słownika można łatwo czytać; **mi amas promeni en arbaro**—lubię przechadzać się w lesie; **mi vidis mian amikon kun lia edzino**—widziałem mego przyjaciela z jego małżonką; **laŭ sia boneco ŝi estis la plena portreto de sia patro**—według swej dobroci ona była zupełnym portretem swego ojca; **la militistaro pasis tra la rivero kaj iris trans montojn**—wojsko przeszło przez rzekę i poszło poza góry.

X. SPÓJNIK.

[Spójniki są to słówka, które łączą ze sobą oddzielne wyrazy lub całe zdania].

36. Spójniki są następujące:

alie — inaczej;	almenaŭ — przynajmniej;
aliparte —z drugiej strony;	anstataŭ — zamiast;

- antaŭ ol** — zanim;
au — albo, lub;
au... au — albo, albo;
cetere — wreszcie, zresztą;
car — ponieważ, gdyż;
ciufoje — każdorazowo;
cu... au — czy... czy;
cu... cu — czy... czy;
de la tempo kiam — od czasu kiedy;
de nun — odtąd;
do — więc;
dum — podczas gdy, w czasie gdy;
eĉ se — chociażby, gdyby nawet;
escepte se — z wyjątkiem gdy;
esceptinte se — wyjąwszy jeśli;
foje kiam — raz gdy;
gis — dopóki, dopóki nie;
ja — wprawdzie, w istocie;
jen — oto;
jen... jen — to... to;
ju... des... — im... tem;
ju pli... des pli — im więcej, tem więcej;
ju malpli... des malpli — im mniej... tem mniej;
ĵus — zaledwie;
kaj — i; (kaj ceteraj (k. c.) i inne, kaj tiel plu — i tak dalej: k. t. p.);
ke — że, żeby;
kiam — gdy;
kiel — jak;
kiel ajn — jakkolwiek;
kiel ankau — jak również;
kiel eble — jak tylko można;
kiel ekzemple — jak na przykład;
kiel tiel — jak tak;
kondice ke — pod warunkiem że;
konsente ke — zgodziwszy się, przyjąwszy że;
kontraŭe — przeciwnie;
krom tio — oprócz tego;
kvazaŭ — jakby;
kvankam — chociażby, jakkolwiek;
kvankam... tamen — jakkolwiek... to jednak;
laŭ tio ĉu — według tego czy;

malgraŭ ĉio — pomimo wszystkiego;	se ne — jeżeli nie;
malgraŭ ke — pomimo iż	se nur — jeżeli tylko;
malpli ol — mniej niż;	se tamen — jeżeli jednak;
ne nur... sed ankaŭ — nie tylko, lecz także;	sed — lecz, ale;
ne nur... sed ec — nie tyl- ko, lecz nawet;	supozite — przypuszczając, w przypuszczeniu;
resole... sed ankaŭ — nie tylko, lecz również...;	sekve — więc, wskutek;
nek — ani;	tamen — jednak, wszakże, wszelako;
nek ankaŭ — ani też;	tial — dlatego też, także;
nek.. nek... — ani... ani;	tiam kiam — wtedy, gdy;
nome — mianowicie;	tiamaniere, ke — tym spo- sobem, że;
nur se — chyba że;	tiel... kiel — tak, jak;
pli.. ol — więcej... niż;	tiel, ke — tak, że;
plie — tem więcej;	tiel plu — (t. p.) — i tak więcej (dalej);
por ke — aby, ażeby;	timante, ke — z obawy, by;
same kiel — tak samo jak, tyle co...	tio estas (t. e.) — to jest;
se — jeżeli;	tiom kiom — tyle ile;
	tuj kiam — jak tylko.

li ne estas feliĉa kvankam li estas riĉa — on nie jest szczęśliwy, chociaż jest bogaty; **ĉu foriri, aŭ resti?** — czy odejść, czy pozostać?; **nia gazeto servas ne sole al la vastigado de nia lingvo, sed ankaŭ al ĝia ellernado** — nasze pismo służy nie tylko do rozpowszechniania naszego języka, lecz także do jego nauki; **li donis monon, por ke ili povu komenci sian laboron** — on dał pieniądze, ażeby oni mogli rozpocząć swoją robotę; **nek mi, nek mia patro volas vendi nian domon** — ani ja, ani mój ojciec nie chcemy sprzedawać naszego domu...

Zauważyć tu musimy, że niektóre słowa, zamieszczone w tym wykazie spójników, znajdują się także wśród przysłówków lub przymków. Często bowiem istotnie ich charakter gramatyczny zależy wyłącznie od roli jaką odegrywają w zdaniu: *ankaŭ* jest przysłówkiem w zdaniu: *mi volas ankaŭ manĝi* (ja chcę także jeść), gdyż jest określeniem czasownika, zaś staje się spójnikiem w zdaniu: *mia amiko, lia edzino, ankaŭ liaj infanoj...* (mój przyjaciel, jego żona, a także jego dzieci)*.

XI. WYKRZYKNIK.

[Wykrzyknik jest to słówko, które wyraża jako okrzyk pewne uczucie albo naśladuje pewien dźwięk lub głos].

37. Wykrzykniki, wyrażające stan duszy:

ho! ve! ho ve! — żal, smutek: *niestety, ach; ha! ho!* — zdziwienie, zdumienie: *ach! och!*; **vivu! hura!** — radość, powitanie: *niech żyje!*; **adiaŭ!** — pożegnanie: *z Bogiem!*; **he! hej! ohe!** — wołanie; **helpon!** — na pomoc!; **atentu!** — uważaj!; **haltu!** — stój!; **nu! nu do!** — pobudkę: *no, no źel!*; **fi! br!** — obrzydzenie, szyderstwo.

38. Spójniki, naśladujące pewne dźwięki lub głosy:

paf! — strzelanie; **frap!** — uderzenie; **tik-tak!** — ruch zegarka; **ts! tuf-tuf!**; **miaŭ! ku-ku! hau! me!** — głosy zwierząt.

*) To samo zresztą spokamy i w innych językach. «Bardzo mała jest liczba spójników, któreby niezem innem nie były jak tylko spójnikami—powiada Małeck. Niema też bezwarunkowej granicy pomiędzy dziedziną spójników a przysłówkami, przymkami i t. d.» (Gram. hist. por. II str. 330).

XII. PISOWNIA.

[Część gramatyki, traktująca o prawidłowem pisaniu].

39. Ponieważ w języku Esperanto każda litera posiada zawsze jedno i to samo brzmienie oraz nie ma w języku tym liter złożonych, t. j. takich, w którychby dwie lub trzy litery razem wyrażały dźwięk inny, niż każda z nich z osobna (jak np. nasze: *sz, cz, szcz, rz...*), przeto też i naodwrot **piszemy zawsze każdy wyraz dokładnie tak, jak go słyszymy**. Pisownia więc jest ściśle *fonetyczna*, czyli stosuje się ściśle do brzmienia wyrazów.*).

ĉapo (pol. *czapka*), **ŝelko** (pol. *szelka*), **kastano** (pol. *kasztan*), **vino** (pol. *wino*), **koloro** (łac. *color*),

*) Wszakże de Beaufront upatrywał jeden wyjątek od tej zasady, gdyż zdaniem jego zbiegu liter *sc* wymówić absolutnie niepodobna. Wyrazy więc: *scienco, scias, konscienco* kazał wymawiać: *sienco, sias, konsienco!* (Manuel complet. 1892). My tej trudności oczywiście zrozumieć nie jesteśmy w stanie. W naszym języku dajemy sobie radę z kombinacjami dźwięków o wiele trudniejszymi, jak: *łśni, tkwi, pstrąg, brnąć, żdźbło, klnie, tchnąć, roztrwonić, z wzgórz* i t. d. Trudno także zrozumieć na jakiej zasadzie tenże autor, a za nim i inni gramatycy francuscy, uczą wymawiać *a* jak francuskie *â*, *e* jak francuskie *é* (jakby nasze *y*), *o* jak *ô* — co czyni wymowę esperantystów francuskich tak różną od ogółu innych esperantystów. A jednak i Francuzi przecież mają w swoim języku samogłoski *a, e, o*, brzmiące tak samo, jak je wymawia w Esperancie sam twórca języka i ogół esperantystów, np. w wyrazach: *marche, arbre, patte, avec, ciel, coq, bonhomme...* W pewnych wypadkach, wymowa jaką wprowadził Beaufront do Esperanta, przedstawia nieprzezwycięzone nawet dla Francuzów trudności. To też obmyślił on nawet metodę, mającą im w tem dopomóc, a polegającą na odrzucaniu następujących po samogłosce spółgłosek do następującej samogłoski: zamiast np. *miajn amikojn, amikojn altiri*, każe pisać: *miāj nāmikojn, amikōj nāltiri...* a ćwiczenie się w odczytywaniu tak napisanych wzorów ma dopiero nauczyć wymowy właściwej.

krajono (fr. *crayon*), akuzativo (łac. *accusativus*), akademio, ekzameno, arhitekturo, kalkulo (fr. *calcul*), ŝangi (fr. *changer*), ŝuldo (niem. *schuldo*), ŝipo (ang. *ship*), ŝajni (niem. *scheinen*).

Litery podwójne spotykamy tylko w wyrazach składanych i wtedy oddzielnie wymawiać je należy: dissemi (dis-semi), littuko (lit-tuko), Pollando (Pol-lando).

40. Jedynym wyjątkiem są nazwiska i nazwy geograficzne, w pisowni których trzymać się należy zasad następujących:

a) nazwiska i nazwy, pochodzące z języków, które używają alfabetu łacińskiego, zachowujemy o ile można w tej samej postaci graficznej, jaką mają w językach własnych:

Mickiewicz, Sieroszewski, Przemyśl; Descartes, Lafontaine, de Beaufront, Perrault, Bordeaux, La Rochelle, Nancy; Leibnitz, Goethe, Goldschmidt, Zürich; Shakespeare, Byron, Beaconsfield, Cambridge; Puccinelli, Capri; Bruxelles, Praha, Santa Cruz, Catalunja, Continho, Sao Paulo...

b) nazwiska i nazwy, które w swych językach ojczystych, wyrażane są alfabetem innym, niż łaciński: rosyjskim, bułgarskim, serbskim, gotyckim, hebrajskim, greckim, tureckim, japońskim i t. d., wyrażamy o ile można fonetycznie za pomocą liter alfabetu esperanckiego:

Puskin, Ćehov (*Czechow*), Dombrovskij, Fjodorov, Ścavinskij, Śahmatow (*Szachmatow*), Voronjej (*Woroneż*), Ćarkov (*Charków*), Arhangjelsk (ros.); Rjahov-

ski, Oreskov, Rusćuk, Tirново, Plovdiv (bulg.), Pa-
sic, Vuić (serb.), Hanec, Hurvić (hebr.), Cusima, Oja-
ma (jap.)...

c) niektórym bardziej znanym nazwiskom i na-
zwoom pierwszej kategorii nadajemy w brzmieniu
i postaci graficznej formę, odpowiadającą fonetyce
i grafice esperanckiej: **Kristo, Mahometo, Homero,**
Voltero, Vasingtono, Parizo, Varsovio, Londono, Nov-
Jorko; nazwy części świata: **Europo, Azio, Australio;**
krajów: **Polujo, Francujo, Finnlando...**

Liczba tych wyrazów z czasem, gdy się rozpowszechni zna-
jomość języka Esperanto, niewątpliwie urośnie. Wtedy zacnie-
my może pisać: *Marsejo* (Marscille), *Gete* (Goethe), *Bikonsfld*
(Beaconsfield), i t. d. Musi to być jednak pozostawione ini-
cjatywie prywatnej i zwyczajowi.

Prawidła powyższe są więc, jak i wiele innych, niemal iden-
tyczne z temi, których się trzymamy w języku polskim. I tu
bardziej znane imiona i nazwy spolszczyliśmy: *Chrystus, Juljusz*
Cezar, Wolter, Szekspir, Paryż, Rzym, Londyn, Wiedeń... zaś dla in-
nych zachowujemy nietkniętą pisownię ich języków własnych.

B. SKŁADNIA.

[*Składnia* jest to nauka o kojarzeniu się wyrazów i składaniu z nich *zdania*. *Zdaniem* nazywamy każdą myśl lub sąd, wyrażony słowami. Główne części zdania są: a) *podmiot*, t. j. osoba lub rzecz, o której mówimy, b) *orzeczenie*; t. j. to, co o osobie tej lub rzeczy wypowiadamy. Zdanie, które zawiera tylko podmiot i orzeczenie nazywamy *zdaniem prostem*; gdy zaś w zdaniu są oprócz tego inne wyrazy—staje się ono *rozwinięciem*. Wyrazy te, czyli drugorzędne części zdania, są trzech rodzajów: a) *dopelnienia*, które służą do dokładniejszego uzupełnienia myśli, którą wyraża orzeczenie; b) *określenia*, które oznaczają rodzaj, jakość lub właściwość podmiotu lub też którejkolwiek innej części zdania; c) *wyrazy okolicznościowe*, które oznaczają czas, miejsce lub sposób wykonania danej czynności. Zdania, łącząc się ze sobą, tworzą *zdania złożone i okresy*].

I. PODMIOT.

41. Podmiotem zdania jest najczęściej rzeczownik; może nim być jednak w zastępstwie rzeczownika każda inna część mowy, użyta w charakterze rzeczownym, lub nawet całe zdanie.

42. Rzeczownik, przymiotnik, zaimek i liczebnik, gdy są podmiotem zdania stawiają się zawsze w przypadku I-ym, zaś czasownik w trybie bezokolicznym.

Petro legas — Piotr czyta; **ŝi estas feliĉa** — ona jest szczęśliwa; **unu j gajnas, aliaj perdas** — jedni wygrywają, drudzy przegrywają; **tri aŭtoroj skribis tiun ĉi verkon** — trzech autorów pisało to dzieło (po polsku, jak widzimy, podmiot bywa w II przypadku); **ses soldatoj atakis min** — sześciu żołnierzy (II p.) na mnie napadło; **multaj sinjoroj estas sur la strato** — wielu panów jest na ulicy; **kelkaj kandidatoj parolis** — kilku kandydatów mówiło; **tri estas duono de ses** — trzy jest połową sześciu; **«anstataŭ» estas adverbo** — «zamiast» jest przysłówkiem; **hodiaŭ estas nia, sed morgaŭ povas jam ne esti nia** — dzisiaj jest nasze, ale jutro już może nie być naszym; **vivi estas agi** — żyć jest to działać; **perdisian tempon ne estas bone** — tracić swój czas nie jest dobrze; **bone pensikaj bone agi sufiĉas por vivi** — dobrze myśleć i dobrze czynić wystarcza by żyć...

43. Podmiotu może nie być w zdaniach, które wyrażają czynności nieosobowe lub pochodzące od przyczyn niewiadomych i nieokreślonych (zdania bezpodmiotowe). Do takich należą:

a) zdania, wyrażające zjawiska przyrodzone:

tondras — grzmi, **neĝas** — pada śnieg, **frostas** — marznie (mrozi), **pluvas** — pada deszcz, **pluvetas** — mży; **fulmas** — błyska, **tagiĝas** — dzieje (robi się dzień), **varmiĝis** — ociepliło się (zrobiło się ciepło), **akviĝas** — topnieje, **estas varme** — ciepło (jest), **malvarmiĝas** — oziębia się, **estas bele** — jest ładnie;

b) zdania, wyrażające zjawiska świetlne, słuchowe, zapachy, głosy, ruchy, oraz uczucia fizyczne:

brulas — pali się, **gore**, **odoras** — pachnie, **mallumiĝis** — ściemniło się, **bruas en oreloj** — szumi w uszach;

c) zdania o podmiocie nieokreślonym, jak:

estas — jest, **estis** — było, **estos** — będzie, **okazis** — zdarzyło się, **ŝajnas al mi** — zdaje mi się; **estas necese** — potrzeba; **honte estas** — wstyd, **estas terure** — straszno, **estas dirite, ke** — po-

wiedziano, że...; **estas danĝere kuŝi sur tero malseka** — niebezpiecznie jest leżeć na mokrej ziemi; **estas jam tempo iri hejmen** — już czas iść do domu; **estos bone, se li venos** — będzie dobrze, jeśli on przyjdzie; **estis malĝoje reveni sen li** — było smutno wracać bez niego; **tio ĉi, ŝajnas, estas kaŭzo de nia malfeliĉo** — to zdaje się, jest przyczyną naszego nieszczęścia; **tute ne estas mirinde** — nie jest wcale dziwnem (niema się czemu dziwić); **ne malofte okazas, ke malriĉulo estas pli feliĉa ol riĉulo** — nierzadko się zdarza, że biedak jest szczęśliwszy od bogacza;

d) niektóre zwroty w rodzaju:

dankas! — dzięki (mi dankas); **plaĉas** — podoba się (zam. **plaĉas al mi**), **sufiĉas** — wystarcza...

Zdania nieosobowe polskie, wyrażające brak, niebyt, (kogoś lub czegoś niema, nie było, nie będzie, nie zostało, brakuje) — wyrażamy najczęściej przez zwroty osobowe: **mia patrino ne estas hejme** — matki niema w domu, **mono ne mankas al ni** — nam nie brak pieniędzy, **kiam mi jam ne estos** — gdy mnie już nie będzie... Tak samo, gdy podmiotem jest część, a nie całość pewnego przedmiotu (podmiot cząstkowy): **ni trinkis tiel longe, kiel vino estis** — piliśmy dopóty, dopóki wina stało...

Gdy w zdaniach polskich bezpodmiotowych rodzaj czynności jest wyraźnie osobowym, nadajemy im formę osobową za pomocą zaimka nieokreślonego **oni**:

oni devas ĉiam helpi al malfeliĉuloj — należy zawsze pomagać nieszczęśliwym; **ni alvenis al loko, el kiu oni jam vidis la urbon** — doszliśmy do miejsca, z którego już było widać miasto; **oni vidas malsanon sur lia vizaĝo** — widać było chorobę na jego twarzy; **oni vidis postsignojn sur la tero** — znać było ślady na ziemi; **oni jam entis proksimecon de la maro** — czuć już było bliskość morza; **oni aŭdis sonorilojn** — słyszeć było dzwony; **oni jam komencis laboron** — już rozpoczęto pracę; **oni neniam parolas tiel** — tak się nigdy nie mówi; **oni faris kalkulojn** — zrobiono rachunek; **oni povas trovi** — można znaleźć; **oni konstruis domon sur tiu ĉi monto** — zbudowano dom na tej górze...

Tak samo zastępujemy zwroty polskie, wyrażane przez III osobę l. mn.:

oni diras — mówią, powiadają; **oni multe manĝis kaj ankaŭ pli multe trinkis dum tiu festeno** — wiele jedli i jeszcze więcej pili na tej uczcie; **lernu, ĉar oni pensas, ke vi estas maldiligenta** — ucz się, bo myślą, że jesteś leniuchem...

44. Zaimek jako podmiot nigdy się nie opuszcza z wyjątkiem II osoby trybu rozkazującego:

mi scias — wiem, **ili alvenis** — przyszli, **ŝi saniĝis** — wyzdrowiała; **vi gajnis** — wygrałeś, **iru!** — idź, **haltu!** — stójcie!, **aŭskultu min** — słuchajcie mnie!

Może on być opuszczony tylko wtedy, gdy ten sam podmiot stosuje się do kilku orzeczeń:

ili miris, timis, tremis — oni podziwiali, bali się, drżeli.

II. ORZECZENIE.

45. *Orzeczeniem* może być albo czasownik albo czasownik z rzeczownikiem, przymiotnikiem i innymi częściami mowy (nie wyłączając czasownika). W tych ostatnich wypadkach czasownik nazywamy *łącznikiem*, zaś rzeczownik, przymiotnik i t. d. są właściwym *orzeczeniem*:

mi amas — kocham; **ŝi ploras** — ona płacze; **ili manĝas** — jedzą; **li estas tajloro** — on jest krawcem; **ŝi estas riĉa** — ona jest bogatą; **li estis elektanto** — on był wyborcą; **la kosto de tiu ĉi libro estas du frankoj** — cena tej książki jest dwa franki; **Petro estas mia filo kaj Paŭlo lia** — Piotr jest moim synem a Paweł jego; **promeni estas agrable** — przechadzać się jest przyjemnie. — **vivi estas agi** — żyć to jest działać, **li ŝajnas esti bona** — on wydaje się być dobrym; **li ŝajnas esti pastro** — on zdaje się być księdzem...

46. Orzeczenie rzeczowe, przymiotne, zaimkowe, liczebne i t. d. zgadza się zawsze z podmiotem w przypadku i liczbie (t. j. stawia się w p. I), zaś rzeczowniki i zaimki oprócz tego także i w rodzaju, jeśli posiadają osobne formy na rodzaj żeński:

orzeczenia rzeczowe:

li estas mia frato kaj ŝi estas mia fratino — on jest moim bratem zaś ona jest moją siostrą; **lia edzino estas pentristino**, jego małżonka jest malarką, **vi, sinjorino, estas bona instruistino** — pani jest dobrą nauczycielką; **ŝi estis por mi vera patrino** — ona mi była prawdziwą matką; **la historio estas scienco** — historia jest nauką; **kuracisto estas la sola espero de ĉiu malsanulo** — lekarz jest jedyną nadzieją każdego chorego; **vi fariĝis riĉulo** — stałeś się bogaczem; **ili estas Angloj** — oni są Angliki; **oni elektis lin prezidanto** — wybrano go na prezesa; **mi nomis mian filon Adolfo** — nazwałem mego syna Adolfem...

orzeczenia przymiotne:

ili estas feliĉaj — oni są szczęśliwi; **mi trovis lin trista** — znalazłem go smutnym; **mi trovis vinon bona** — znalazłem wino dobrem; **homo ne estas plejpotenca** — człowiek nie jest wszechmogącym; **li fariĝis malsana** — on stał się chorym (zachorował); — **mi juĝas lin kapabla** — ja go uważam za zdolnego; **oni kredas lin pli bona, ol li estas** — mają go za lepszego, niż jest (wierzą, że on jest...); **tio ĉi faris min tre prudenta** — to mnie uczyniło bardzo ostrożnym; **kiel oni faras vitron ne rompebla?** — jak się robi szkło niestłuczalne (dosłownie); **lasu min sola** — zostaw mnie samego; to samo w zdaniach zależnych: **mi trovis paperon, kiu estas blanka** — znalazłem papier, który jest biały; **mi vidis birdojn, kiuj estis tre belaj** — widziałem ptaki, które były bardzo piękne...

orzeczenie zaimkowe:

tiu ĉi ĉapo estas mia — ta czapka jest moją; **kio vi estis kaj kio vi fariĝis** — czem byłeś, a czem zostałeś; **li eĉ ne**

scias, **k**io **l**i **f**ariĝis — on nawet nie wie, czym się on stał; **ĉ**u **t**iu **l**ibro **e**stas **n**e **n**ies? — czy ta książka jest niezycja? — **v**i **n**omis **m**in **f**eliĉa, **s**ed **m**i **n**e **e**stas **t**ia — nazwaliście mnie szczęśliwym, lecz ja nie jestem takim; **m**i **v**idis **d**omon, **k**iu **e**stas **l**ia — widziałem dom, który jest jego... (**lia** w I p. chociaż stosuje się do rzeczownika w IV-ym).

liczebnik jako orzeczenie:

li **ĉ**iam **e**stas **l**a **u**nua — on jest zawsze pierwszym; **t**ri **e**stas **d**u **o**n **o** **d**e **s**es — trzy jest połową sześciu; **L**udoviko **g**randa **e**stis **l**a **d**e **k**vara **d**e **t**iu **ĉ**i **n**omo — Ludwik wielki był czternastym tego imienia; **h**odiaŭ **e**stas **l**a **d**udek **s**epa **d**e **M**arto — dziś jest dwudziesty siódmy Marca...

imiesłów jako orzeczenie:

la **u**rbanoj **e**stas **p**li **i**nstruitaj **o**l **l**a **v**ilaĝanoj — mieszkańcy miast są bardziej wykształceni, niż wieśniacy; **N**apoleono **e**stis **g**randa **b**atalanto — Napoleon był wielkim bojownikiem; **l**i **e**stas **h**elpanta **a**l **s**ia **f**rato — on pomaga swemu bratu.

Widzimy z tych przykładów, że jakkolwiek przypadek spotykamy po polsku, w Esperancie orzeczenie jest zawsze w przypadku I-ym.

Uwaga. Gdy jednak orzeczeniem jest imię zbiorowe, może się nie zgadzać z podmiotem w liczbie: **R**omanoj **e**stis **g**randa **n**acio — Rzymianie byli wielkim narodem; **d**iversaj **k**ontraŭaĵoj **e**stis **k**aŭzo **d**e **n**ia **m**alfeliĉo — różne przeciwności były przyczyną naszego nieszczęścia...

Gdy podmiotem jest zaimek nieokreślony **oni** orzeczenie stawia się w liczbie mnogiej: **k**iam **oni** **e**stos **r**iĉaj, **oni** **h**avas **m**ultajn **a**mikojn — gdy się jest bogatym, ma się wielu przyjaciół.

47. Gdy podmiotem jest bezokolicznik, wtedy orzeczenie przymiotne przyjmuje formę przysłówkową — ale orzeczenie rzeczowe pozostaje bez zmiany:

paroli **p**ri **t**iu **ĉ**i **a**fero **n**e **e**stas **a**grable **p**or **m**i — mówić o tej sprawie nie jest dla mnie przyjemnem; **v**enki **s**iajn **k**utimojn **n**e **e**stas **f**acile — przewyciężyć swe przyzwyczajenie nie jest łatwo; **f**umi **e**stas **m**alsanige — palić jest niezdrowo... ale: **f**umi **e**stas **k**utimo **n**e **b**ona — palić jest niedobrem przyzwyczajeniem i t. d.

48. Gdy orzeczenie rzeczowne, przymiotne i t. d. stosuje się do kilku podmiotów, przybiera ono wtedy liczbę mnogą; gdy zaś podmioty te są różnorodzajowe, to pierwszeństwo przed innemi ma rodzaj męski:

Parizo kaj Londono estas grandaj urboj—Paryż i Londyn są to wielkie miasta; **hundo, kato, ĉevalo estas bestoj utilaj**—pies, kot, koń są to zwierzęta użyteczne; **sinjoro B. kaj lia edzino estas ambaŭ kuracistoj**—pan B. i jego małżonka oboje są lekarzami; **li kaj lia patrino estas pentristoj**—on i jego matka są malarzami; **la patrino kaj ŝia infano estas artistoj**—matka i jej dziecko są artystami...

49. Jak widzimy z przykładów powyższych w orzeczeniu złożonem łącznik nigdy się nie opuszcza, natomiast rzeczownik, przymiotnik, zaimek i t. d. opuszczone być mogą, gdy się ich łatwo domyśleć można:

li estas granda homo — to wielki człowiek; **ŝi estas bona virino**—to dobra kobieta; **tio ĉi estas liaj laboroj**—to jego prace; **fortaj, sanaj vi estas** — wyście krzepcy i zdrowi (tu wszędzie łączniki „jest“, „jesteście“, „są“ popolsku są opuszczone), **estas jam sufiĉe plori**—dość już płakać; **estas sufiĉe manĝi**—dość jeść (sufiĉe plori, sufiĉe manĝi, — znaczyłoby napłakać się, najeść do woli, do syta) **ĉu vi estas lia frato? mi estas**—czy jesteś jego bratem? jestem; **ĉu li estas riĉa? li estas**—czy on jest bogaty? on jest (bogaty)...

III. DOPEŁNIENIE.

50. Rodzaj i charakter dopełnienia, t. j. wyrazu, uzupełniającego znaczenie czasownika, zależy przedewszystkiem od rodzaju i charakteru samego

czasownika. Czasowniki dzielą się przedewszystkiem na: *przedmiotowe* i *podmiotowe*, zaś wśród pierwszych rozróżnić należy czasowniki *przechodnie* i *nieprzechodnie*.

51. *Czasowniki przedmiotowe przechodnie* oznaczają czynność, przechodzącą wprost i bezpośrednio na jakiś przedmiot zewnętrzny (**ami**—kochać, **legi**—czytać, **bati**—bić, **dividi**—dzielić, **vidi**—widzieć, **fari**—robić...) i wtedy wyraz, oznaczający rzecz lub osobę, na którą czynność ta przechodzi, nazywamy *dopełnieniem bliższem lub przedmiotem* i stawiamy go zawsze w przypadku IV-ym bez względu na to, w jakim przypadku używa się po polsku:

mi amas mian fraton, sed **mi ne amas mian fratino**—kocham mego brata, ale nie kocham mojej siostry (po polsku II p.); **mi ne renkontis vian patrinon**—nie spotkałem *twojej matki* (II p.); **Dio reĝas la mondon**—Bóg rządzi *światem* (VI p.); **mi atendis lian saluton**—oczekiwałem jego *uktonu* (II p.); **la laboristoj postulas laboron**—robotnicy żądają *pracy*; **li serĉas veron**—on szuka *prawdy*; **mi bezonas vian konsilon kaj helpon**—potrzebuję waszej *rady i pomocy*; **ĉiu gardas sian dometon**—każdy strzeże swego *domku*; **ĉiu defendas sian proprajon**—każdy broni swej *własności*; **dividu panon kun mi**—podziel się ze mną *chlebem*; **li uzis tranĉilon**—on użył *noża*; **li tiris sian glavon**—on dobył *miecza* (II p.); **aŭskultu lian voĉon**—słuchajcie jego *głosu* (II p.); **ĉu vi plenumis vian promeson**—czyście dotrzyмали swego *przrzeczenia* (II p.); **ni atingis nian celon**—dopięliśmy *celu* (II p.); **li ĉiam bezonas helpon**—on zawsze potrzebuje *pomocy* (II p.)...

Widzimy więc z tych przykładów, że w Esperancie przedmiot stawia się zawsze w przypadku IV-ym, jakkolwiek po polsku w zdaniach przeczących spotykamy zawsze przypadek II-gi, a po niektórych czasownikach II-gi lub VI-ty (jak: żądać, używać, ująć, chcieć, zazdrościć, obawiać się, spodziewać się, dokonać, doświadczyć, doznać, wyrzec się, wstydić się,

pozbawić, słuchać, żałować, winszować i t. d.—*czego*, zaś rządzić, kierować, dowodzić, powodować się, i t. d. *czem*).

Czasowniki przechodnie przybierać mogą zawsze postać bierną, a przy tej zamianie *dopełnienie bliższe* staje się podmiotem zdania:

mi amas mian patron—kocham mego ojca; **mia patro estas amata de mi**—mój ojciec jest kochany przezemnie ..

52. *Czasowniki przedmiotowe nieprzechodnie*, t. j. takie, które wyrażają czynność, nieprzechodzącą wprost i bezpośrednio na jakiś przedmiot zewnętrzny, mieć nie mogą dopełnienia bliższego.

kredi—wierzyć, **helpi**—pomagać, **moki**—kpić, **ridi**—śmiać się.

Wyrazy, uzupełniające ich znaczenie, są to tak zw. *dopełnienia dalsze* i łączą się z czasownikiem najczęściej za pomocą przyimków (wyjątek ob. § 54 b):

kredi al Dio—wierzyć w Boga, **okupi sin pri diversaj aferoj**—zajmować się różnemi sprawami; **helpi al malfeliĉuloj**—pomagać nieszczęśliwym...

Zauważyć należy, że czasowniki nieprzechodnie w pewnych wypadkach mogą w języku Esperanto przybierać postać bierną: **nia afero estas mokata de malsaĝuloj**—nasza sprawa jest wyśmiewana przez głupców; **la gepatroj devas esti obeataj**—rodzice powinni być słuchani; **ili estis teditaj de lia rakonto**—oni byli znudzeni jego opowiadaniem; **li estas naskita en la jaro 1856**—on się urodził w roku 1856; **domo posedata de mia frato**—dom, który posiada mój brat; **li estas timata**—jego się boją...

53. Wreszcie *czasowniki podmiotowe*, które wyrażają stan lub czynność, nie przechodzącą poza granice osoby działającej, t. j. podmiotu, jak **starl**—stać, **kusi**—leżeć, **dormi**—spać, **silenti**—milczeć, **resti**—zostać, **ekzisti**—istnieć, **brui**—hałasować, **era-**

ri - błądzić, **morti**—umierać... żadnego też dopełnienia mieć nie mogą.

54. Dopełnienie dalsze może jednak przybierać również formę przypadku IV-go, który wtedy zastępuje przyimek, a mianowicie:

a) po słowach przechodnich, gdy przedmiot bliższy nie jest wyrażony:

pardoni malamikon — wybaczyć wrogowi (zam. **al malamiko**); **li demandis tion**—on się zapytał o to (zam. **pri tio**); **li instruas lingvon germanan**—on uczy języka niemieckiego;

ale wobec dopełnienia bliższego dalsze stawiamy zawsze z przyimkiem:

pardoni kulpon al malamiko—wybaczyć winę nieprzyjacielowi; **li demandis min pri tio**—on się mnie o to zapytał; **li instruas infanojn pri lingvo germana**—on uczy dzieci języka niemieckiego.

b) po słowach nieprzechodnich, o ile jednak nie może to dać powodu do dwuznaczności albo niejasności:

obei patron słuchać ojca (zam. **al patro**), **helpi fraton**—pomagać bratu (zam. **al frato**); **plori perdon**—opłakiwać zgubę (zam. **pri perdo**); **mi ridis lian naivecon**—śmiałem się z jego naiwności (zam. **pri lia naiveco**); **vi devas obei vian patrinon kaj ami ŝin** — powinienes słuchać swojej matki i kochać ją...

55. Rzeczownik jako dopełnienie przybiera formę przypadku IV nawet wtedy, gdy czasownik nie jest wyrażony i jest tylko domyślnym, niedopowiedzianym:

bonan tagon!—dzień dobry; **bonan vesperon!**—dobry wieczór, **feliĉan vojaĝon!**—szczęśliwej drogi, **gajan feston!**—wesołych świąt! (zamiast: **mi deziras al vi bonan tagon** i t. d.).

56. Gdy dopełnienie składa się z dwóch rzeczowników, to drugi z nich niezawsze przybiera koń-

cówkę **n**, mianowicie wtedy, gdy domyślać się można pomiędzy niemi słów „mianowicie”, „zwany”...

mi lernas la lingvon Esperanto—uczę się języka (zwanego) Esperanto; **ni havas nun monaton Marto**—mamy obecnie miesiąc (zwany) Marzec; **oni trovas en tiu urbo kvar lingvajn elementojn: rusoj, poloj, germanoj, hebreoj**—znajdujemy w tem mieście cztery pierwiastki językowe: (mianowicie) Rosjan, Polaków, Niemców i Żydów; **mi vizitis la urbon Varsovio**—zwidziłem miasto (zwane) Warszawę...

[por. po polsku: w gminie Wawer, w języku Esperanto...].

57. Prawidła powyższe stosują się także do czasownika użytego w trybie bezokolicznym:

ami veron—kochać prawdę; **havi rajton**—mieć prawo; **uzi vivon**—używać życia; **partopreni en laboro**—brać udział w pracy; **okupi sin pri diversaj aferoj**—zajmować się różnemi interesami...

Na odwrót bezokolicznik, jako rzeczownik słowny, bywa też często dopełnieniem:

mi volas manĝi—ja chcę jeść; **mi komencis skribi**—zacząłem pisać; **mi ĉesis paroli**—przestałem mówić; **ĉu vi ne volas inviti lin**—czy nie chcesz go zaprosić; **mi konfesas ne scii lingvon latinan**—przyznaję, że nie znam języka łacińskiego; **mi volas lerni danci**—chcę uczyć się tańczyć; **li ĉesis kuri**—on przestał biegać; **estus bone averti lin**—byłoby dobrze go uprzedzić, **estas neeble foriri**—nie można odejść, **mi hontas esti laŭdata de li**—wstyd mi jest, być przez niego chwalonym; **mi esperas vidi lin**—mam nadzieję go zobaczyć; **la personoj inklinaj konatiĝi kun nia lingvo**—osoby skłonne do zapoznania się z naszym językiem; **mi lernas rajdi**—uczę się jeździć konno; **mi ordonis al li helpi sian fraton**—kazałem mu pomóc swemu bratu...

Gdy jednak wymaga tego jasność zdania przed dopełnieniem stawiamy przyimek:

mi sendis mian fraton por helpi lin—posłałem mego brata, aby mu pomógł...

58. Niektóre rzeczowniki i przymiotniki mogą mieć również dopełnienia, jak i czasowniki. Gdy dopełnieniem takim jest rzeczownik, łączy się on z wyrazem głównym za pomocą przyimków, — czasownik zaś stawia się zawsze bez przyimka w trybie bezokolicznym (jak po polsku). Wyjątek stanowią dopełnienia, oznaczające miarę, wagę, cenę, datę, które stawiają się w przypadku IV (ob. § 75).

amo al Dio—miłość Boga, **dankeco al gepatroj** — wdzięczność dla rodziców, **memoro pri patrujo**—pamięć ojczyzny, **danĝero de morto** — niebezpieczeństwo śmierci, **obeo al devo** — posłuszeństwo dla obowiązku, **kredo al idealoj**—wiara w ideały, **espero al feliĉo**—nadzieja szczęścia, **deziro morti**:—życzenie umrzeć (śmierci), **inklino mensogi**—skłonność do kłamstwa, **avida je riĉecoj**—chciwy bogactw, **fidela al sia vorto**—wierny swemu słowu, **proksima al fino**—bliski końca, **li estas fiera je sia nobeleco**—on jest dumny ze swego szlachectwa, **plena je deziroj**—pełny pragnień, **preta por ĉio**—gotów na wszystko, **avida lerni**—chciwy wiedzy, **mi estas preta ĵuri**—jestem gotów przysiąc, **mi estas preta plenumi vian deziron** — jestem gotów wypełnić twoje życzenie, **mi estas feliĉa vidi lin**—jestem szczęśliwy, że go widzę, **li estas kurtima trinki** — on przyzwyczajony jest pić, **li estas kapabla fari tion ĉi**—on jest gotów to uczynić..

59. Natomiast imiesłowy, jako formy słowne, rządzą przypadkiem IV-ym w tych samych wypadkach, co czasowniki:

mi vidis lin, batantan sian fraton—widziałem go bijącego swego brata; **havanta nur dudek jarojn, li jam skribis sciencan verkon** — mając tylko dwadzieścia lat, on już napisał dzieło naukowe...

60. Przypadek IV spotykamy także po przysłówkach, pochodzących od słów przechodnich:

koncernante tiun ĉi demandon — co się tyczy (dotykając) tej sprawy; **ne ofendante vin, mi devas tamen diri...**—nie ubliżając pa-

nu, powinienem jednak powiedzieć; **supozinte lian konsenton** — przypuściwszy jego zgodę; **esceptinte tiun ĉi kaŭzon** — wyłączywszy tę przyczynę...

Są to właściwie imiesłowy o formie przysłówkowej. Spotykamy jednak także z przypadkiem IV-ym prawdziwe przysłówki:

koncerne vian proceson — co się tyczy pańskiej sprawy; **konforme malnovajn kutimojn** — zgodnie z dawnymi zwyczajami...

Natomiast po przysłówkach, urobionych od słów nieprzechodnich, jak i po wszelkich innych, dopełnienie używa się zawsze z przyimkiem:

rilate al — stosownie do, **danke al** — dzięki, **flanke de** — na boku od, **dekstre de** — naprawo od, **funde de** — na dnie, **supre de** — ponad, **proksime de** — blisko od...

61. Tu należą także dopełnienia czasowników, wyrażających czynność, która dotyczy tylko pewnej części przedmiotu, a także dopełnienia rzeczowników, przymiotników i przysłówek, oznaczających również pewną część, ilość lub miarę, choćby nawet nie wyrażoną, a tylko domniemaną. Są to tak zwane *dopełnienia częściowe*. Wielu autorów używa w tych wypadkach przyimka **da**, wszakże dr Zamenhof radzi słówka tego używać tylko po wyrazach, oznaczających *miarę, wagę lub ilość*.

donu al mi (iom) da pano — daj mi chleba (t. j. kawałek); (**donu panon** — oznaczałoby: daj mi cały chleb); **mi aĉetis da drapo** — kupiłem sukna, **prunti da mono** — pożyczyć pieniędzy, **mi manĝis da viando** — zjadłem mięsa, **trinki da vino** — napić się wina, **amaso da homoj** — masa ludzi, **funto da teo** — funt herbaty, **metro da drapo** — metr sukna, **aro da vortoj** — zbiór słów, **peco da ŝtofo** — kawałek materyi, **glaso da vino** — szklanka wina, (**glaso de vino** — oznaczałoby szklankę do wina), **ili rakontis multon da bona pri la juna reĝido** — oni opowiadali wiele dobrego o młodym królewiczu; **plena da eraroj** — pełen błędów, **sufiĉe da vortoj** — dość słów,

multe da homoj—wiele ludzi, **iom da kapoj**, **tiom da ĉapoj**—ile głów tyle czapek, **donu al infanoj pli da pomoj** — daj dzieciom więcej jabłek; **kelke da homoj**—kilku ludzi, **deko da ordonoj** **Diaj**—dziesięcioro Bożego przykazania, **cento da ovoj**—setka jaj, **tri metroj da drapo** trzy metry sukna..., **iom da pano**—trochę, cokolwiek chleba; **jen estas kremo**, **prenu iom da ĝi** — oto jest śmietanka, weź cokolwiek...; **ĉu vi havas monon?** **mi havas iom da ĝi**, albo wprost: **iom** - czy masz pieniądze? mam trochę...

Przez analogię spotykamy ten sam przyimek z wyrazami, które same przez się nie oznaczają ilości ani miary:

Volapük estas lingvo arta. Sed da internacia ĝi havas nenion—Volapük jest językiem sztucznym, lecz międzynarodowego nie ma nic w sobie; **maro da kapoj**—morze głów; **pli da mono ol da saĝo** — więcej pieniędzy, niż mądrości; **la mallaŭdo de tia persono estas pli grava, ol la aplaŭdoj de tuta teatro da aliaj personoj**—nagana takiej osoby jest ważniejsza, niż oklaski całego teatru innych osób (**teatro de aliaj personoj** oznaczałoby mogło: teatru, należącego do innych osób)...

62. Dopełnienie słów biernych łączy się z czasownikiem albo za pomocą przyimka **de**, gdy wskazana jest osoba działająca, albo za pomocą **per**, gdy wymienione jest narzędzie, materiał lub wogóle przedmiot, przy pomocy którego czynność jest wykonywaną:

mi estas amata de ŝi — jestem przez nią kochany; **la domo estas kovrita per ardezoj**—dom jest pokryty dachówkami.

IV. OKREŚLENIA.

63. Wyrazy określające, t. j. oznaczające charakter, jakość lub właściwość pewnej osoby lub

przedmiotu, zgadzają się z wyrazem określonym w liczbie i przypadku, zaś te rzeczowniki i zaimki, które posiadają formy rodzajowe, także i w rodzaju:

Londono, ĉe furb o de Anglujo—Londyn stolica Anglii; **David o, patro de Salomono**—Dawid, ojciec Salomona; **Mario Stuart, reĝino de Skotlando**—Małża Stuart, królowa Szkocji; **Mickiewicz, granda poeto pola**—Mickiewicz, wielki poeta polski; **Petro, mia kolego, estas bona knabo**—Piotr, mój kolega, jest to dobry chłopiec (podobne określenia rzeczowne nazywają się *dopowiedzeniami*); **mia bona patro**—mój dobry ojciec; **viaj ĝentilaj infanoj**—wasze grzeczne dzieci; **mi trovis belan rozon**—znalazłem piękną różę; **kelkaj homoj**—kilku ludzi; **mi legis multajn librojn**—czytałem wiele książek; **mi havas bonajn infanojn**—mam dobre dzieci; **tie estas nuda, blanka, sabla fundo**—tam było dno gołe, białe, piaszczyste; **la plej juna reĝidino**—najmłodsza królowna; **miaj bonaj gepatroj**—moi dobrzy rodzice; **ŝi amas novajn, belajn vestojn**—ona lubi nowe, piękne stroje; **mi trovis nenan libron en mia ĉambro**—nie znalazłem żadnej książki w moim pokoju; **mi vidis ion mirindan**—widziałem coś godnego podziwu; **ŝi kisis lian altan belan frunton**—ona pocałowała jego wysokie piękne czoło; **ili kantis malgajajn melodiojn**—one śpiewały smutne pieśni; **ili estas amataj de ĉiuj**—oni są kochani przez wszystkich; **donu al ili duoblajn porciojn da vino**—dajcie im podwójne porcje wina; **mi ricevis la duan premion**—otrzymałem drugą nagrodę; **mi vidis ilin batalantajn inter se**—widziałem ich bijących się ze sobą; **mi ne amas infanojn bruantajn**—nie lubię dzieci krzykliczych; **neniu konas la tempon venontan**—nikt nie zna przyszłości (czasu przyszłego)...

64. To samo widzimy także w wypadkach, w których wyraz określany nie jest wyrażony, a tylko domyślny:

la riĉaj ne ĉiam estas felikaj—bogaci nie zawsze są szczęśliwi (**la riĉaj zam. riĉaj homoj**).

65. Określenie, stosujące się do kilku wyrazów, przybiera liczbę mnogą, chociażby same te wyrazy znajdowały się w liczbie pojedynczej:

mi havas freŝajn akvon kaj panon—mam świeże wodę i chleb...

66. Określenie odróżniać należy od rzeczowników i przymiotników, towarzyszących innym wyrazom, lecz stanowiących jakby dalszy ciąg *orzeczenia*. Zdarza się to po słowach: **farigi**—stać się czemś, zostać czemś, **sajni**—zdawać się, **naskigi**—urodzić się, **senti sin**—czuć się... lub po słowach przechodnich, jak: **trovi**—znaleźć, **elekti**—wybrać, **nomi**—nazwać, mianować, **jugi**—osądzić, uznać kogo jakim, **fari**—uczynić kogo czem lub jakim i t. d.

Orzeczenia podobne wyrażają stan chwilowy lub przymiot mniej istotny, niestały i stawiają się zawsze w przypadku I-ym, jakkolwiek, po wspomnianych słowach przechodnich, spotykamy je często po dopełnieniu bliższem w przypadku IV-ym. Natomiast w tych samych wypadkach zwyczajne określenie na zasadzie ogólnej przybiera przypadek wyrazu określanego, t. j. także IV-ty:

mi trovis mian filon malsana—zastałem syna mego chorym (jakby stan chwilowy, a przynajmniej taki, o którym nie nie wiedziałem), ale: **mi trovls mian malsanan filon**—zastałem mego chorego syna (był już chory); **mi trovis vinon bona**—znalazłem wino dobrem (jakby skrócone: znalazłem, że wino jest dobre), ale: **mi trovis bonan vinon**—znalazłem dobre wino (określenie, przymiot stały); **mi nomis mian filon Adolfo**—nazwałem mego syna Adolfem (t. j. dopiero mu dałem imię Adolf), ale: **mi alvokis mian filon Adolfon**—zawołałem mego syna Adolfa (określenie lub dopowiedzenie); **ŝi sentis sin feliĉa**—ona się czuła szczęśliwą; **mi vidls illn mortintaj**—widziałem ich martwych

zobaczyłem, że są martwi); **la societo elektis sian estintan vicprezidanton prezidanto**—towarzystwo wybrało swego dawnego wiceprezesa prezesem; **por fari vitron nerompebla**—ażeby uczynić szkło «niestłuczalnym», nadać mu pewną właściwość, ale: **ml trovis nerompeblan vitron**—(określenie) znalazłem szkło «niestłuczalne» (por. § 45).

Te przymiotniki w przyp. I mają wyraźnie charakter orzeczeń («*predikateca adjektivo*» jak mówi Fruictier. Esp. Sintakso. § 62). Orzeczenia podobne nazywa Małeckci «*subjektywnemi*» w odróżnieniu od właściwych orzeczeń «*definicyjnych*» i po polsku, jak widzimy, przypadek VI-ty wypiera tu coraz bardziej z użycia właściwy przypadek «*predykatowy*»—I-szy. (Gram. hist. por. II 423-426). Th. Cart w swem «*Esperanto Cours Complet par images et conversations*» użył również tego terminu («*sens subjectif*»).

67. Oprócz tego w pewnych wypadkach prawdziwe określenia nie przybierają jednak liczby i przypadku wyrazu określanego, a mianowicie:

a) *określenia rzeczownikowe* łączą się najczęściej z wyrazem określanym za pomocą przyimków (o ile nie są to tak zw. *dopowiedzenia* § 63).

la reĝo de la maro—król morza; **la sonoriloj de preĝejo**—dzwony kościelne, **la verkoj de Homero**—dzieła Homera; **la larmoj de malfeliĉuloj**—łzy nieszczęśliwych; **vojo al arbaro**—droga do lasu; **li estis homo de meza kresko**—on był człowiekiem średniego wzrostu; **mi renkontis almozulon sen piedoj**—spotkałem żebraka bez nóg...

b) *zaimki względne* zgadzają się z wyrazem określanym *tylko w liczbie*; przypadek zaś zależy jedynie od budowy zdania, do którego należą:

ĉu vi konas la belan fraŭlinon, kiu loĝas en nia domo—czy znasz piękną dziewczynę, która mieszka w naszym domu; **la ĉevaloj, kiujn vi vidas, apartenas al mia frato**—konie, które widzicie, należą do mego brata...

c) *liczebniki główne*, jako nieposiadające form skłonnikowych, nie zgadzają się też z wyrazem określanym ani w liczbie ani w przypadku:

dek laboristoj—dziesięciu robotników; **unu vidvino havis du filinojn**—jedna wdowa miała dwie córki.

Tylko wyraz **unu** przybiera liczbę mnogą i przypadek IV-ty, gdy jest użyty w znaczeniu zaimka nieokreślnego *pevien, jeden*:

ili batis unuj la aliajn—oni bili (jedni drugich; **mi vidis unujn kaj aliajn**—widziałem i jednych i drugich.

V. WYRAZY OKOLICZNOŚCIOWE.

68. Wyrazy, oznaczające czas, miejsce, ilość, sposób i przyczynę, cel, skutek, powód i inne podobne okoliczności, towarzyszące danej czynności — są to albo przysłówki, — albo rzeczowniki, łączące się z czasownikiem lub wyrazem, do którego się stosują, za pomocą *przyimków*.

li estas tre bona—on jest bardzo dobry; **estas agrable sidi en somero inter arboj sur bordo de la maro**—przyjemnie jest siedzieć w lecie między drzewami na brzegu morza; **veturi nokte ne estas sendanĝere**—podróżować w nocy nie jest bezpiecznie; **li perdis jam de longe sian edzinon**—on stracił już oddawna swoją małżonkę; **ofte en la nokto li staris antaŭ la malfermita fenestro**—często w nocy on stał przed otwartym oknem; **ni amas sidi sub la lumo de luno sur la maraj ŝtonegoj**—lubimy siedzieć przy świetle księżyca na skałach morskich; **ĉirkaŭ la mateno la ventoj finiĝis**—nad ranem wiatry ustały; **la knabo sidis apud la pordo kaj laŭte ploris**—chłopak siedział poddrzwiami i głośno płakał.

W pewnych jednak wypadkach rzeczownik okolicznościowy nie łączy się z wyrazem, do którego się stosuje, za pomocą przyimka, lecz przybiera

przypadek IV-ty (gdy oznacza czas trwania czynności, ruch w pewnym kierunku, datę i t. d. ob § 75).

69. Okoliczność *celu* wyraża także czasownik w trybie bezokolicznym:

mi iras labori—idę pracować; *venu helpi min*—chodź mnie pomóż, *ŝi iris dormi*—ona poszła spać...

VI. WŁAŚCIWOŚCI ODDZIELNYCH CZĘŚCI MOWY W SKŁADNI.

[Każdą część mowy, przy kojarzeniu się z innymi dla utworzenia zdania, posiada pewne właściwe sobie cechy, które tu rozpatrzeć należy].

a) *Przedimek.*

70. Przedimek stawia się przed rzeczownikiem wtedy, gdy chodzi o wyraźne zaznaczenie, że mowa jest o pewnej osobie lub pewnym przedmiocie znanym, ściśle określonym, o którym już poprzednio mówiliśmy lub który mamy na myśli i który przez to wyodrębnić chcemy z pośród innych osób lub przedmiotów podobnych:

ĉu tio ĉi estas la vaporŝipo?—czy to jest statek parowy (t. j. ten, nap. o którym mówiliśmy); *kie estas la veturilo?* — gdzie jest powóz? (którym mamy jechać, naprzykład); *alvoku la doktoron* — zawołaj lekarza (t. j. naszego, znanego nam lekarza); *mi aĉetis pomojn por la infanoj* — kupiłem jabłek dla dzieci (moich lub wiadomych dzieci); *mi restos hejme la dimanĉon* — zostanę w domu w Niedzielę (w tę, najbliższą...), *la najbaro fariĝis en tiu ĉi tago tute silenta* — sąsiad stał się tego dnia zupełnie milczącym (nasz sąsiad lub wiadomy, o którym mówiliśmy), *palaco de la reĝo* — pałac króla (naszego, tutejszego, wiadomego); *ĉiu amas la personon, kiu estas simila al li*—każdy kocha (tę) osobę, która jest do niego podobna.

71. Na tem jednym prawie, powyżej przytoczonym, ograniczył się dr. Zamenhof, pisząc wielokrotnie: „*la vorto „la“ estas uzata tiam, kiam ni parolas pri objektoj konataj.*“ *). Dopiero późniejsi gramatycy, idąc w tem za przykładem de Beaufront'a, podali jeszcze następujące wypadki, w których używanie przedimka jest, ich zdaniem, konieczne:

a) gdy wyraz ma wyobrażać cały gatunek lub zbiór osób, zwierząt czy przedmiotów, t. j. gdy nazwę danego gatunku istot lub przedmiotów uogólniamy na wszystkie jego osobniki:

la homo estas mortema — człowiek jest śmiertelny (t. j. każdy człowiek), **la botisto faras botojn kaj ŝuojn** — szewc robi buty i trzewiki; **la Parizanoj estas gajaj homoj** — Paryżanie (w ogóle) są weseli ludzie; **la negro estas nigra** — murzyn jest czarny; **la ŝipanoj devas obei la ŝipestron** — marynarze muszą słuchać naczelnika okrętu (t. j. zawsze, w ogóle):

Zachodzi tu jednak pewna sprzeczność pomiędzy tem ostatniem prawidłem, a głównem zasadniczem: możnaby właśnie myśleć, że w przytoczonych przykładach wyrazy *homo*, *botisto*, *Parizanoj* oznaczają bynajmniej nie wszystkich ludzi, *szewców*, *Paryżan* — lecz tylko pewnych, wiadomych, o których była mowa.

b) gdy przymiotnik jest użyty w znaczeniu rzeczownem:

li estas eble malamiko de la Plejsupra — on może jest wrogiem Najwyższego; **la Plejpotenca! faru nin feliĉaj** — Wszechmocny! uczyn nas szczęśliwemi!; **ofendoj de la fieraj min ne tuŝas** — obelgi pysznych (ludzi) mnie nie dotyczą; **ili adoras la Nvideblan** — oni czczą niewidzialnego;

c) gdy imię własne jest użyte w znaczeniu pospolitego:

la Tolstoj estas maloftaj — Tołstoje (t. j. ludzie jak Tołstoj) są rzadcy; **Calderon estas la Aristofano de Hispanujo** — Calderon jest Arystofanese m Hiszpanji (t. j. jest tem dla Hiszpanji, czem był Arystofanes dla Grecji);

Ale, dodajmy: nie zawsze, na przykład:

en historio de artoj de tiu ĉi nacio ni ne trovas Rafaelojn nek Bethenojn — w historii sztuki tego narodu nie znajdujemy Rafaelów ani Beethovenów ..

[To też dr. Zamenhof uważa prawidła te, podane przez Fruictier'a (b i c) za nieściśle].

d) gdy rzeczownik jest opuszczony, — wtedy **la** stawiamy jakby w jego zastępstwie przed przymiotnikiem lub zaimkiem:

tiu ĉi estas mia ĉapelo, kaj tiu estas la via — to jest mój kapelusz, a tamten twój; **kioma horo estas? la tria** — która go-

*) Dua libro de l'lingvo internacia. 1888. Str. 17.

dzina? trzecia (godzina); **hodiaŭ estas la sepa de Marto**—dziś jest siódmy (dzień) Marca; **mi havas ankoraŭ tridek pomojn, ne kalkulante la perditajn** — mam jeszcze trzydzieści jabłek, nie licząc zgubionych (jabłek); **prenu tablotukon sekan kaj lasu la malsekan**—weź serwetę czystą a zostaw mokrą (serwetę)...

e) „prawie“ zawsze używamy **la** przed liczebnikami porządkowymi, — według woli (*laŭvole*) przed nazwami części roku, „zwykle“ (*ordinare*) przed nazwami miesięcy — pisze tenże Fruictier. To prawidło gramatyczne, zaopatrzone słówkami «prawie zawsze», «dowolnie», «zwykle», jest więc podane nieśmiało i warunkowo.

We wszystkich tych wypadkach (z wyjątkiem może punktu d) użycie przedimka wydaje się nam zupełnie zbyteczne. Dla nich to i wielu jeszcze innych podobnych wypadków wątpliwych dr. Zamenhof podaje zasadę następującą: „**se iu ne komprenas bone la uzon de la artikolo, li povas tute ne uzi ĝin, ĉar ĝi estas oportuna, sed ne necesa**“*) (jeżeli kto nie pojmuje dobrze zastosowania przedimka, może wcale go nie używać, gdyż jest on wygodny, ale nie potrzebny), z czego wynikałoby, że bez wyraźnej potrzeby używać przedimka nie należy. To samo twórca języka powtarzał kilkakrotnie pomimo, iż cała współczesna literatura esperancka jest przeładowana przedimkami. Oto, w odpowiedzi, zamieszczonej w N-rze 2 Esperantisto 1891 roku, pisał on do p. L. w Wilnie: „**eldonante la fablojn de Ezopo vi povas en ili artikolon tute ne uzi...**“; a niedawno jeszcze w N-rze 4. Revuo. 1906 (p. 188), odpowiadając na zapytanie p. L. M.: „*tute vane vi faras al vi multe da klopodoj kun la uzado de la artikolo. Vi devas memori, ke en nia lingvo la uzado de la artikolo ne estas deviga, sekve la plej bona maniero de agado estas jena: uzi la artikolon nur tiam, kiam vi scias certe, ke ĝia uzado estas necesa kaj postulata de la logiko, ed en ĉiuj dubaj okazoj tute ĝin ne uzu. Pli bone estas ne uzi artikolon en tia okazo, kiam ĝi estas necesa, ol uzi ĝin tiam, kiam la logiko kaj la kutimoj de ĉiuj popoloj ĝin malpermesas. Se vi ekzemple diras: „venu tago, kiun mi tiel longe atendis“ — via frazo estas ne tute bonstila, sed ne rekte erara, kvankam oni devas tie ĉi diri „la tago“. Sed se vi dirus „hodiaŭ estas la dimanĉo“, anstataŭ „hodiaŭ estas dimanĉo“, tiam vi faros rektan eraron, kiu estas malagrabla por oreloj de ĉiu bona esperantisto*“ (Zupełnie niepotrzebnie przyczynia sobie pan kłopotów z używaniem przedimka; powinien pan pamiętać, że w naszym języku użycie przedimka nie jest obowiązkowe; najlepszy więc sposób postępowania jest następujący: używać

*) Dua libro de P'lingvo internacia. 1888. Str. 17.

przedimka tylko wtedy, gdy jest się pewnym, iż użycie jego jest konieczne, wymagane przez logikę, zaś we wszelkich wypadkach wątpliwych wcale go nie używać. Lepiej jest nie używać przedimka w wypadku, w którym jest potrzebny, niż użyć go wtedy, gdy logika i zwyczaje wszystkich narodów tego nie pozwalają. Jeżeli, na przykład powiemy: „**venu tago, kiun mi tiel longe, atendis!**“ — niech przyjdzie dzień, którego tak długo oczekiwałem! — zdanie to nie jest może zupełnie dobre stylistycznie, lecz błędu w niem niema, chociaż należałoby powiedzieć tu „**la tago**“. Ale jeśli powiemy: „**hodiaŭ estas la dimanĉo**“, zamiast „**hodiaŭ estas dimanĉo**“, popełnimy wprost błąd, nieprzyjemny dla ucha każdego esperantysty).

To samo twierdzi Fruictier w swojej *Esperanta Sintakso*:

„*La celo de artikolo „la“ estas pli klarigi frazon, malhelpante, ke oni kontuzu priparolatan aferon kun alia simila. Tial oni povas ofte neuzi tiun vorteton, kiam ĝi efektive ne klarigas la ideon kaj kiam ni estas allogataj uzi ĝin nur pro nacia kutimo. La sola kondiĉo estas, ke la frazo restu ĉiam plej klara. Se oni estas embarasataj, prefere estas neuzi artikolon ol ĝin trovi. Manko da artikolo estas ja malpli malagrabla ol superfluo. Aliparte — dodaje — estas pli bone skribi plej mallongajn frazojn“... *)*. [Celem przedimka *la* jest uczynić zdanie jaśniejszym, zapobiegając, ażeby nie pomieścić rzeczy omawianej z inną podobną. Dlatego też można często nie użyć tego słówka, gdy ono istotnie nie wyjaśnia myśli, i gdy zachęca do użycia go jedynie zwyczaj naszych języków (t. j. francuskiego, niemieckiego). Jedynym warunkiem jest, ażeby zdanie było jaśniejsze. Gdy się jest w kłopotcie co do użycia *la*, lepiej go nie użyć, niż nadużywać. Brak przedimka jest więc mniej nieprzyjemnym, niż zbyt częste użycie. Z drugiej strony—dodaje autor—lepiej jest pisać zdania krótsze.]

Fruictier objaśnia to na przykładach: **unu vidvino havis du filinojn: la pli maljuna estis simila al la patrino**..—pewna wdowa miała dwie córki; starsza była podobna do matki; albo **la domo, en kiu oni lernas, estas lernejo** — dom, w którym uczą się, jest szkoła... Wszędzie tu słówko *la* jest tylko użyte dla dźwięczności zdania, ale wcale nie jest potrzebne. Wyrazy «starsza», «matka», są już dość wyraźnie określone przez zdanie: „**unu vidvino havis du filinojn**...“; wyraz „**domo**“ jest również określony zdaniem: „**en kiu oni lernas**“... Dodajmy od siebie, że w przekładach polskich tych zdań, pomimo braku przedimka, niema żadnej wątpliwości co do tego, o jakiej to «córce», «matce», lub o którym «domu»—jest mowa.

*) *Esperanta Sintakso*. Str. 3, § 10.

Ten sam autor w innym jeszcze miejscu powiada: **kiam la senco restas komprenebla, oni povas en tiaj okazoj forigi „la“** (gdy myśl jest zrozumiała, można w tych wypadkach usunąć „la“) i przytacza przykłady następujące: **vitro estas rompebla kaj travidebla**—szkło jest kruche i przezroczyste; **verkisto verkas librojn kaj skribisto simple transskribas paperojn**— autor pisze książki, a pisarz poprostu przepisuje papiery; **luteranoj kaj kalvinanoj estas kristanoj**—luteranie i kalwiniści są chrześcijanami; **urbanoj estas ordinare pli ruzaj ol vilaĝanoj**—mieszczanie są zwykle przebieglejsi, niż wieśniacy; **en urbo, en historlo, en arbaro, sur kamparo, en filozofio k. c.**—w mieście, w historii, w lesie, na polu, w filozofji i t. d. Wszędzie tu przedimek byłby najzupełniej zbytecznym. Tego samego zdania jest także SzczaWiński.*).

Jeżeli więc pomimo tego autorowie esperanczy nadużywają przedimka, to tłumaczyć to należy jedynie przyzwyczajeniem u tych, którzy mają przedimek w językach swych własnych, a naśladownictwem u innych, jak Polacy, Czesi, Rosjanie. Ci ostatni często nawet stawiają przedimek tam, gdzieby go Francuz lub Niemiec nie użył, pisząc naprzykład „*en la Smolensko mem la lingvo Esperanto sin trovas en sufiĉe bonaj kondiĉoj*” — w Smoleńsku język Esperanto znajduje się w dość dobrych warunkach; albo w tytułach: *la historio stranga* — dziwna historia; *la programo de la koncerto* — program koncertu...

Należy także mieć na uwadze, że języki, posiadające przedimki, mają ich zawsze dwa: *okreŝlny* i *nieokreŝlny*. Prawidła używania drugiego z nich są prostsze i jaśniejsze: mianowicie używa się wtedy, gdy chodzi o zaznaczenie, że przedmiot, o którym mowa, jest nam nieznanym, niewiadomym (tam gdzie popolsku powiedzielibyśmy: *jakiś, pewien, jeden...*). *Gdzie zaś przedimka nieokreŝlnego użyć nie można tam w językach tych stawia się przedimek okreŝlny* (z wyjątkiem pewnych bardzo nielicznych wypadków). Zwyczaj ten przeniesiono do Esperanta: zaimek *la* spotykamy nie tylko tam, gdzie prawidła powyższe nakazują go użyć, ale wszędzie prawie tam, gdzie nie możnaby powiedzieć: *jakiś, pewien, jeden—ia, unu, iu...* Nie jest to to samo, bo często wyraz nie jest ani okreŝlny, ani nieokreŝlny (*la kudrilo estas la ilo de la tajloro, la medicino estas la scienco...*).

Dla ścisłości zaznaczmy, że *la* stawiają często przed częściami, służącymi do oznaczenia stopni porównania, ale tylko przed stopniem najwyższym: *la plej bona el*, ale: *pli bona ol* (zapewne przez naśladownictwo franc. *plus* i *le plus*, które tem *la* właśnie się rozróżniają!)

*) Połnyj sistematyczeskij uczebnik międunarodnago jazyka Esperanto. 1905. Str. 40.

Zdaniem naszym, należałoby stosować się ściśle do pierwszego i jedyne go, podanego na początku prawidła, — chociaż rozpowszechniający się zwyczaj uprawnia także liczne od niego odstępstwa.

72. W żadnym już jednak razie przedimka używać nie należy:

a) przed imionami własnymi, gdyż, jak twierdzi Beaufront, imię własne już dostatecznie określa osobę (ale gdy przy imieniu własnym znajduje się określenie, znowu pojawia się *la*, jak gdyby określenie to czyniło imię mniej określonym: **la tuta Eüropo, la granda lingvisto Balin, la rektoro Boirac.**).

b) przed przypadkiem V-ym, nawet gdy mowa o przedmiocie najbardziej określonym: **venu. patro! haltu, infanoj!** — chodź! ojcze; stójcie, dzieci!

c) wobec zaimków lub liczebników: **Petro estas mia unua infano**—Piotr jest mojem pierwszym dzieckiem; **ne tuŝu miajn librojn**—nie rusz moich książek; **mi atendas kelkajn amikojn**—oczekuję kilku przyjaciół; **tri homoj alvenis**—trzech ludzi przyszło...).

73. O opuszczaniu końcówki **a** zaimka mówiliśmy wyżej (§ 5). Niektórzy jednak autorowie francuscy zastępują końcówkę przez apostrof przed każdym rzeczownikiem, rozpoczynającym się przez samogłoskę, a nawet także przed literą **h** (gdyż, jak wiadomo, **h** po francusku się nie wymawia); piszą więc: **l'oro, l'argento, l'ovoj, l'homaro, l'herbaro** — zam. **la oro, la homaro...** Unikać tego należy.

b) *Rzeczownik.*

74. Rzeczowniki, używane po polsku w jednej tylko liczbie, tłumaczą się przez liczbę pojedynczą lub mnogą, stosownie do ich znaczenia logicznego, — t. j. do tego, czy oznaczają jeden lub kilka przedmiotów:

tondilo—nożyczki; **pordo**—drzwi; **pordego**—wrota; **ftizo**—suchoty; **violino**—skrzypce; **historio**—dzieje; **nomtago**—imieniny; **fianĉigo**—

zaręczyny; **naskotago** — urodziny; **kolharoj** — grzywa; **okulvitroj** — okulary.

75. Przypadek IV rzeczowników używa się w wypadkach następujących:

a) dla oznaczenia *dopełnienia bliższego* po słowach przechodnich (§ 51, 59);

b) dla oznaczenia *dopełnienia dalszego* po słowach przechodnich i nieprzechodnich, gdy to nie może być powodem dwuznaczności (ob. § 54);

c) w dopełnieniach, oznaczających *miarę, wagę, cenę, datę, dzień tygodnia, miesiąc lub porę roku* (ob. § 68).

turo alta kvin metrojn — wieża wysoka na pięć metrów; **vojo longa dek kilometrojn** — droga długa na dziesięć kilometrów; **tiu ĉi libro kostas unu rublon** — ta książka kosztuje rubla; **kłom kostas tio ĉi? naŭ frankojn** — ile to kosztuje? dziesięć franków; **mi pagis por tiu ĉi domo dek mil frankojn** — zapłaciłem za ten dom dziesięć tysięcy franków; **Parizo, la duan de Januaro** — Paryż, 2-go Stycznia; **li estas naskita la dudek duan de Februaro** — on się urodził 22-go Lutego; **li alvenis la unuan de Majo** — on przybył 1 Maja; **la floroj aperas printempon** — kwiaty zjawiają się na wiosnę; **la sepan tagon de la semajno Dio ripozis** — siódmego dnia tygodnia Bóg odpoczął; **li alvenis Londonon** — on przybył w Poniedziałek; **mi veturas Londonon proksiman dimanĉon** — pojedę do Londynu w przyszłą niedzielę.

To samo spotykamy po czasownikach w trybie bezokolicznym:

labori tri tagojn — pracować trzy tygodnie; **alveni Londonon** — przybyć w poniedziałek.

d) dla oznaczenia *ruchu* w pewnym kierunku, na pytanie *dokąd, którędy* — zarówno po niektórych przyimkach, jak i bez nich. Przyimkami temi są: **en** —

w; **sur** — na; **sub** — pod; **antaŭ** — przed; **post** — po, za; **preter** — obok; **inter** — między; **trans** — poza; **ĉe**—u; **tra** — przez...

Te same przyimki na pytanie *gdzie* rządzą przy-
padkiem I-ym.

eniri en ĉambron—wejść do pokoju (**iri en ĉambro**—iść w po-
koju); **flui sur maron**—płynąć na morze (**flui sur maro**—płynąć
na morzu); **kato saltis sur tablon**—kot skoczył na stół (**saltis sur
tablo**—skakał na stole); **li metis ĉapelon sur sian kapon**—wło-
żył kapelusz na głowę; **fali sub tablon**—upaść pod stół (**fali sub
tablo**—upaść pod stołem); **ĵetu tion ĉi sub tablon**—rzuć to pod
stół (ale: **lasu tion ĉi sub tablo** — zostaw to pod stołem); **morgaŭ
mi venos antaŭ viajn reĝajn okulojn** — przyjdę jutro przed
wasze królewskie oblicze; **iri inter homojn**—iść między ludzi (**iri
inter homoj**—iść między ludźmi); **ili alveturis antaŭ domon**—zaje-
chali przed dom (**ili haltis antaŭ domo**— stanęli przed domem); **si-
diĝu sur ĉevalojn** — siadajcie na koń!; **ii forkuris post domon** —
on uciekł za dom; **kuri trans ponton**— przebiedziesz przez most
(ale: **li loĝas trans ponto** — on mieszka za mostem); **aglo flugis
trans riveron** — orzeł przeleciał przez rzekę; **venu ĉe min** —
przyjdź do mnie (**restu ĉe mi** — zostań u mnie); **li kuris tra
arbaron**—biegł przez las; **estas tro mallume por iri tra arbaron**—
jest za ciemno by iść przez las...

To samo bez przyimków:

iri ĝardenon — iść do ogrodu; **mi veturas Parizon**—jadę do
Paryża; **li alvenis Londonon** — on przybył do Londynu; **li falis
teron**—on upadł na ziemię; **li foriris Olimpan altaĵon**—on odszedł
na wierzchołek Olimpu; **mi vin gratulas je reveno Danujon**—win-
szuję ci powrotu do Danji.

To samo przez analogję stosuje się przy ozna-
czaniu ruchu lub tendencji w przenośni:

mi prenas sur min tiun ĉi aferon—biore na siebie tę spra-
wę; **tio ĉi povas influi sur niajn intencojn**—to może wpłynąć na

nasze zamiary; **vi havas rajtojn sur la danan tronon**—ty masz prawa na duński tron; **neniam venis al li en la kapon fari ŝin reĝino** -- nigdy mu nie przyszło do głowy uczynić ją królową; **li prenis sur sian kapon gravajn aferojn**—on wziął na swoją głowę ważne sprawy (ale: **li portas sur sia kapo grandan pezon**—on niesie na swojej głowie wielki ciężar).

Widzimy w tem zupełną analogię z językiem polskim, w którym pewne przyimki rządzą również różnemi przypadkami, stosownie do tego czy oznaczają ruch czy spokój: *uciekł za płot—siedział za płotem, skoczył na stół—skakał na stole; ptaki latały w lesie, leciały do lasu — w las: birdoj flugis en arbaro albo en arbaron...*

Po przyimkach, które wyrażają ruch same przez się, gdy więc żadnej dwuznaczności być nie może, użycie przypadku IV staje się zbytecznem, mianowicie po: **al, ĝis**:

mi iras al domo—idziemy do domu, **mi kuris ĝis la preĝejo**—pobiegłem aż do kościoła; **mi portis libron al patro**—odniosłem książkę do ojca; **mi rekondukis ŝin ĝis ŝia domo**—odprowadziłem ją do jej domu; **ili alvenis al nia societo**—oni podeszli do naszego towarzystwa.

e) dla wyrażenia czasu lub trwania czynności—na pytania: *jak długo? od kiedy?*:

mi atendis vin du horojn (zam. **dum du horoj**)—czekałem was dwie godziny; **ĉe ni estas ĉiun tagon multaj gastoj**—u nas każdego dnia są liczni goście; **la lastan jaron ni faris grandan vojaĝon**—zeszłego roku zrobiliśmy wielką podróż; **mi dormis dek horojn**—spąłem dziesięć godzin; **tutan tagon li manĝas**—on je cały dzień; **mi laboras ĉiun tagon** (albo: **ĉiutage**) **ok horojn**—pracuję co dzień osiem godzin; **unu fojon mi iris kun li**—ja raz szedłem z nim; **li venis tri fojojn** (albo: **trifoje**)—on przyszedł trzy razy; **li venis trian fojon**—on przyszedł po raz trzeci; **laŝtan fojon mi vidis lin ĉe vi**—ostatni raz widziałem go u was; **kioman fojan li ripetas sian rakonton!**—który to raz on powtarza swoje opowiadanie; **mi jam tri jarojn estas tombisto**—już trzy lata jestem grabarzem; **ŝi estis malteliĉa tutan vivon**—ona była nieszczęśliwa całe życie; **mi restos en Varsovio kvar tagojn**—zostanę w Warszawie cztery dni; **via interparolado daŭris tri ho-**

rojn—wasza rozmowa trwała trzy godziny; **li estis malsana unu monaton**—on był chory przez miesiąc; **ili ne vivis kun si eĉ unu jaron**—oni nie żyli nawet roku ze sobą; (zamiast: **dum tri jaroj, dum tri horoj, en la daŭro de lasta jaro...**).

f) dla oznaczenia wieku:

kian aĝon vi havas? dek kvin jarojn — dosłownie: jaki masz wiek? piętnaście lat (albo: **mi estas dek-kvinjara** - jestem piętnastoletni); **li mortis havanta tridek tri jarojn**—on umarł, mając (dosł. mający) trzydzieści trzy lata, **havanta dek sep jarojn, li jam skribis historion de Anglujo**—mając siedemnaście lat on już napisał historję Anglii (albo: **en sia dek-sepa jaro**, lub **estanta dek-sepjara**—w swym siedemnastym roku, lub będąc siedemnastoletnim).

g) przypadek IV spotykamy również w niektórych zwrotach, w których czasownik nie jest wyrażony, lecz domyślać się go należy (ob. § 55):

bonan tagon!—dzień dobry (zam. **mi deziras al vi bonan tagon**—życzę ci dobrego dnia) i t. d.

h) zamiast *rzeczownika z przyimkiem*, gdy niema niejasności:

mi ridas lian naivecon—(zam. **je lia naiveco**) śmieję się z jego naiwności; **mi petas permeson** — (zam. **pri permeso**) — proszę o pozwolenie.

Dr. Zamenhof powiada: **se la senco ne montras klare, kian prepozicion ni devas uzi, ni ĉiam povas uzi ia vorton je aŭ akuzativon sen propozicio** (gdy nie jest jasnym, jakiego przyimka mamy użyć, możemy zawsze użyć słówka **je** albo przypadku IV bez przyimka).

z) po spójniku **kiel**, gdy następujący wyraz stosuje się do dopełnienia w przypadku IV-ym.

mi elektis lin kiel amikon — wybrałem go jako przyjaciela (**mi elektis lin kiel amiko**—wybrałem go jako przyjaciela, **amiko** stosuje się do mi); **oni sidigis lin kiel reĝon sur la unua loko**—posadzili go jako króla na pierwszym miejscu.

j) po przysłówkach, oznaczających stopnie porównania, gdy pierwszy wyraz do porównania służący jest w przypadku IV-ym.

mi amas mian fraton pli ol mian fratiron — kocham mego brata więcej, niż moją siostrę (**mi amas mian fraton pli ol mia fratino**—znaczyłoby: kocham mego brata więcej, niż go kocha moja siostra); **Paŭlo amas lin tiel varme kiel Petron**—Paweł go kocha równie gorąco, jak i Piotra; ale: **mi havas pli belan libron ol vi**—mam ładniejszą książkę, niż ty (masz); **Paŭlo amas lin tiel varme kiel Petro** — oznaczałoby: Paweł go kocha równie gorąco jak i Piotr...

c) *Zaimek.*

76. Zaimek osobowy II os. l. pojed. **ci** prawie wcale się nie używa; zastępuje go zaimek l. mn. **vi**, którego używamy nawet mówiąc do zwierząt: **vi estas bona hundo** — tyś dobry pies!

77. Po zaimku osobowym II os. l. mn. orzeczenie stawia się w l. pojedynczej, gdy zaimek stosuje się do jednej osoby, zaś w liczbie mnogiej, gdy stosuje się do kilku osób:

mia kara amiko! kial vi estas malĝoja? — drogi przyjacielu! dlaczego jesteś smutny? ale: **amikoj, kial vi estas malĝojaj** — przyjaciele, dlaczego jesteście smutni?

78. Ze wszystkich zaimków tylko osobowe i dzierżawcze osoby trzeciej i tylko w liczbie pojedynczej mają formy rodzajowe: **li, lia** — on, jego dla osobników płci męskiej, **ŝi, ŝia**—ona, jej, dla osobników płci żeńskiej, **ĝi, ĝia**—ono, jego dla wszyst-

kich przedmiotów, które rodzaju naturalnego nie mają, lub do osób i zwierząt, których rodzaj nie jest oznaczony (w liczbie mn. **ili, ilia**, dla wszystkich rodzajów). Zaimki te jako określenia stosują się nie tylko do liczby i przypadku, ale i do rodzaju wyrazów określanych. Gdy jednak nie chodzi o wyraźne zaznaczenie płci (np. dzieci lub zwierząt), używamy zaimków **gi, gia**:

vla *ĉevalo estas malbona, mi ne povis igi ĝin* (nie: *lin*)
troti — twój koń jest zły, nie mogłem go zmusić iść kłusem;
alvoku vian infanon, mi tre amas ĝin — zawołaj swoje dziecko,
ja je bardzo lubię.

79. Zaimki zwrotne **si, sia** mogą być użyte tylko w stosunku do osoby trzeciej i wtedy tylko, gdy jest ona podmiotem zdania:

mi lavas min, vi lavas vin, ni lavas nin—myję się, myjesz się, myjemy się; **li lavas sin, ŝi lavas sin, ĝi lavas sin, ili lavas sin**—on się myje, ona się myje, ono się myje, oni się myją; **ji ĵetis sin sur min** — on się rzucił na mnie; **ŝi portas sur si riĉajn vestojn**—ona nosi na sobie bogate suknie; **ŝi diris al si mem: kuraĝu!** — ona sobie powiedziała: bądź odważną! **la ĉevalo falis kaj rompis al si piedon**—koń upadł i złamał sobie nogę; **ili aljuĝis al si plej grandan parton** — oni sobie przysadzili największą część; **mia fratino forgesis sian libron** — moja siostra zapomniała swoją książkę; **tiu ĉi infanoj perdis siajn gepatrojn** — te dzieci straciły swoich rodziców; **ili promenis kun sia patrino** — oni spacerowali ze swoją matką; **hundo amas sian majstron** — pies kocha swego pana; **la hundino kun siaj idoj**—suka ze swemi szczeniętami...

ale:

mi vidis virinon kaj ŝiajn infanojn — widziałem kobietę i jej dzieci; **li vidis ŝin lavantan ŝiajn vestojn** — on ją widział, gdy prała swoje suknie; **apenaŭ ŝia patrino rimarkis ŝin** — zaledwie jej matka ją ujrzała; **obstineco de azeno estas tiel proverba kiel**

ĝia sobreco — upór osła jest tak przysłowiowy, jak jego umiarkowanie; **li amas siajn infanojn sed mallaŭdas ilia n mallaborem** — on kocha swoje dzieci, lecz gani ich lenistwo; **ĉiu amas sian landon kun ĝiaj bonaĵoj kaj malbonaĵoj**—każdy kocha swój kraj z jego dobremi i złymi stronami (zaletami i wadami); **Petro skribis al Paŭlo, ke li alkonduku al li sian hundon** — Piotr napisał do Pawła, żeby mu przyprowadził swego psa (pies Pawła); **Petro skribis al Paŭlo, ke li alkonduku al li lian hundon** — Piotr napisał do Pawła, ażeby mu przyprowadził jego psa (pies Piotra); **patro iras kun sia filo kaj siaj amikoj** — ojciec idzie ze swym synem i swemi przyjaciółmi; **patro iras kun sia filo kaj liaj amikoj**—ojciec idzie ze swym synem i jego (t. j. syna) przyjaciółmi; **miaj fratoj eliris kun siaj amikoj el sia domo kaj akompanis ilin ĝis ilia domo**—moi bracia wyszli ze swymi przyjaciółmi ze swego domu i odprowadzili ich do ich domu; **patro kaj lia filo estas ĉe mi** — ojciec i jego syn są u mnie (**lia** gdyż tu są dwa zdania ścięśnione i **lia** stosuje się do podmiotu innego zdania).

80. Zaimków zwrotnych nie używamy w tłumaczeniu tych czasowników polskich, które pomimo formy właściwie zwrotnemi nie są, t. j. nie wyrażają czynności zwróconej ku podmiotowi, jak *bać się, śmiać się, nudzić się, cieszyć się, wstydzić się, spodziewać się...* **timi, ridi, enui, ĝoji, honti, esperi...** Również nie są zwrotnemi wyrażenia: *tu wydają się obiady, tu wyrabia się cegła, siła mierzy się dynamometrem*, które też tłumaczymy przez: **oni donas tie ĉi tagmanĝojn, oni faras tie ĉi brikojn oni mezuras forton per dinamometro...**; *pisze się, czyta się, idzie się...* **oni skribas, legas, faras...** *jak się pisze to słowo?* — **kiel oni skribas tiun ĉi vorton?**; *można chodzić w nocy, gdy się zna drogę*—**oni povas iri nokte, kiam oni konas vojon; w całym kraju bano się tego tyrana** — **en la tuta lando oni timis tiun ĉi tiranon; zdarza się często, że...** **ofte okazas, ke... ŝi enuis, sed nun ŝi ne enuas plu**—*ona się nudziła, lecz obecnie już się więcej nie nudzi...*

81. Wszakże przy czasownikach biernych spotykamy zamiast zaimka zwrotnego zaimek osobowy, gdy podmiot gramatyczny uważać należy nie za podmiot logiczny, lecz raczej za dopełnienie.

poštaj markoj estas akceptataj nur por du trionoj de ilia kosto — marki pocztowe są przyjmowane tylko za dwie trzecie ich ceny (t. j. tak, jakbyśmy zastąpili to zdanie przez formę czynną: oni akceptas poštajn markojn nur por du trionoj de ilia kosto).

82. Zaimek osobowy III osoby rodzaju nijakiego używa się także w zastępstwie zaimka wskazującego **tiu ĉi, tio ĉi**:

[ne faru ĝin — nie rób tego; mi ne povus kredi tion, se mi ĝin ne vidus — nie mógłbym temu wierzyć, gdybym tego nie widział; ĝi estas iliaj fratoj — to są jego bracia; kiu estas tie? ĝi estas mi — kto tu jest? to jestem ja; lia atesto estas malvera, mi ne kredas ĝin — jego świadectwo jest fałszywe, ja w nie nie wierzę — (ĝi jest tu użyte w zastępstwie rzeczownika atesto).

83. Pomiedzy zaimkami: a) **kio, tio, ĉio, nenio, io...** *co, to, wszystko, nic, cokolwiek...*, b) **kia, tia, ĉia, nenia, ia...** *jaki, taki, wszelki, nijaki, jakikolwiek...* i c) **kiu, tiu, ĉiu, neniu, iu...** *który, ten, każdy, nikt lub żaden, którykolwiek* — zachodzi następująca różnica: pierwsze (*kio, tio*) są to zaimki wyłącznie rzeczowne, mogą więc być używane tylko w zastępstwie rzeczowników, a nigdy z niemi razem; drugie (*kia, tia...*) są to zaimki wyłącznie przymiotne; są więc używane tylko łącznie z rzeczownikami i oznaczają własność, przymiot, właściwość; trzecie wreszcie (*kiu, tiu...*) używane są zarówno z rzeczownikami jak i bez nich, ale w pierwszym wypadku nie mają znaczenia przymiotników jakościowych, jak *kia, tia...* lecz tylko *określają* rzecz lub osobę, — w drugim zaś, jako zaimki, używane są tylko w zastępstwie *osób*, w przeciwstawieniu do *przedmiotowych kio, tio, ĉio...*

a) **tio plaças al mi**—to mi się podoba; **mi ne scias, kion vi diras**—nie wiem, co ty mówisz; **ĉio estas bela tie ĉi**—wszystko jest tu piękne; **mi vidis nenion** — nie nie widziałem; **donu al li ion** — daj mu cokolwiek (nie można jednak mówić: **tio vino**—to wino, **tio besto**--to zwierzę)...

b) **kiu vidis tian homon** — kto widział takiego człowieka; **kiaj estas la kondiĉoj?**—jakie są warunki? — **kia patro tia filo** — jaki ojciec, taki syn; **kia homo li estas?** — jaki lub co to za człowiek?; **kia bela infano!** — jakie piękne dziecko!; **li venu tia, kia li estas** — niech przyjdzie takim, jakim jest; **kia virino konsentus faru tion ĉi!** — jaka kobieta zgodziłaby się to uczynić; **nenia viro konsentus**—żaden mężczyzna by się nie zgodził; **ĉu estas eble, ke tia homo bankrotis**—czy jest możliwe, że taki człowiek zbankrutował!...

Na pytanie **kiu? kio?** odpowiadamy rzeczownikiem, na pytanie **kia?**—przymiotnikiem: **kiu domo? domo de patro?** — który dom? dom ojca; **kia domo? alta, bela**—jaki dom? wysoki, piękny...

c) **kiu povas diri?** — kto może powiedzieć; **neniu venis** — nikt nie przyszedł; **ĉiu, kiu eniros, estos bone akceptita** — każdy, kto wejdzie będzie dobrze przyjęty; **ĉiuj estis kontentaj** — wszyscy byli zadowoleni, — a także: **tiu homo** — ten człowiek, **tiu vino** — to wino, **tiuj libroj** — te książki, **tiuj bestoj** — te zwierzęta, **tiu povas, kiu volas** — ten może, kto chce...

84. Jako zaimiek względny, **kiu** stosuje się zarówno do osób jak i do przedmiotów, **kio** zaś używa się tylko w zastępstwie innych zaimków tego samego typu (**ĉio, nenio..**) lub całego zdania:

homo, kiun mi vidis—człowiek, którego widziałem; **vino, kiun mi trinkas**—wino, które piję; **vestoj, kiujn mi portas**—odzież, którą noszę; **estas homoj, kiuj nieniam ploras** — są ludzie, co nigdy nie płaczą... **tio, kion vi vidis** — to, co widziałeś; **ni faris ĉion, kio estis ebla**—zrobiłem wszystko, co było możliwe; **donu al mi ion, kio povus helpi mian doloron**—daj mi coś, coby mogło pomóc mojemu cierpieniu; **nenio, kion mi vidis, plaĉis al mi** — nic z tego, co widziałem, nie podobało mi się; **ĉu vi estas dili-**

gentaj? ni estas tio (zam. ni estas 'diligentaj) — czy jesteście pracownicy? jesteśmy tem; jen estas dek frankoj, kio estas sumo, kiun vi bezonas—oto jest dziesięć franków, co jest sumą, której potrzebujesz; malsano estas tio, kion mi plej timas—cho-roba jest to, czego się najwięcej boję.

85. **Sama** jest zaimkiem *przymiotnym*, używanym tylko z rzeczownikiem lub innym zaimkiem (choćby tylko domyślnym) i odpowiada naszemu *ten sam, ta sama, to samo, taki sam* i t. d. Natomiast **mem** służy tylko do wzmocnienia, potwierdzenia i jest raczej przysłówkiem.

sama ideo nin kunigis—ta sama idea nas złączyła; *tiu sama besto nin atakis* — to samo zwierzę na nas napadło; *mi havis tian saman okazon*—miałem takie samo zdarzenie; *per sama maniero* — tym samym sposobem; *li mem prenis libron* — on sam wziął książkę (t. j. on, a nie kto inny); *li prenis libron mem*—on wziął samą książkę (t. j. książkę, a nie co innego); *li prenis saman libron, kiun li volis legi*—on wziął tę samą książkę, którą chciał czytać; *ĝis la fino mem*—do samego końca...

Zaimek **sama** może przybierać formę rzeczownika i przysłówka:

li diris samon—on powiedział to samo; *tiel same*—tak samo; *tial same*—dlatego samego; *tie same*—tamże, w tem samem miejscu; *tiam same*—wtedy też, w tym samym czasie.

86. Zaimki typu **kies, ties, nenies**... oznaczają, jak wiemy, przynależność, w tem więc tylko znaczeniu **kies** może być używany jako zaimek względny:

domo, kies tegmento vi vidas — dom, którego dach widzisz; ale nie można powiedzieć: *afero, kies mi parolas*—sprawa, o której mówimy (jest to galicyzm, spotykany u autorów francuskich, którzy używają *kies* w znaczeniu swego *dont*).

87. Zaimek, stosujący się do kilku rzeczowników, może nie być powtarzany przy każdym z nich:

laŭ sia boneco, beleco kaj honesteco ŝi estis plena portreto de sia patro—ze swej dobroci, piękności i uczciwości ona była zupełnym portretem swego ojca; — mi vidis liajn fratojn kaj fratinojn—widziałem jego braci i siostry.

88. Zaimek nieokreślny **oni** używa się:

a) w zdaniach polskich bezpodmiotowych, w których czynność jest wyraźnie osobową:

oni devas diri veron—należy mówić prawdę i t. d. (ob. § 43).

b) zamiast niektórych polskich czasowników zwrotnych (ob. § 80):

oni legas—czyta się; **kiel oni skribas vian nomon?**—jak się pisze wasze imię?

c) w zdaniach bezpodmiotowych, w których po polsku używamy III osoby l. mnogiej, imiesłowów na *ano*, *ono*, lub trybu bezokolicznego:

oni diras—mówią, **oni rakontis**—opowiadali; **pri tio ĉi oni jam multe skribis**—pisano już o tem wiele; **oni ploris ĉie lian morton**—opłakiwano wszędzie śmierć jego; **oni ne povas ne ami, ne ŝaŭdi lin**—nie można go nie kochać; **kiam oni ridis, li tuj estis ofendita**—było się tylko zaśmiać, on zaraz był obrażony; **kiam oni ne donis al li trinki, li tuj ploris**—było mu nie dać pić, on zaraz płakał; **tio ĉi estas tiel bela, ke oni ne povas pri-skribi**—to jest tak piękne, że ani opisać; **oni havas nenion por fari tie ĉi**—tu niema co robić...

d) *Czasownik (czas, tryb)*.

89. Czas *teraźniejszy* oprócz czynności, odbywającej się w chwili, w której się mówi, może także wyrażać:

a) czynność, odbywającą się wiecznie lub powtarzającą się stale, jako zwyczaj lub właściwość:

birdoj flugas kaj fiŝoj naĝas — ptaki lataja, a ryby pluwaja; mano lavas manon—ręka rękę myje; vero ĉiam venkas—prawda zawsze zwycięża; mi leviĝas frue, manĝas nemulte kaj trinkas neniam—ja wstaję wczesnie, jem nie wiele i nigdy nie piję;

b) czynność przeszłą, którą dla większej obrazowości przedstawiamy w opowiadaniu tak, jakby w naszej wyobraźni odbywała się obecnie i jakbyśmy byli jeszcze pod jej wrażeniem (*estanteco historia*):

mi revenas hejmen, mi trovas pordon malfermitan, mi vidas fremdajn personojn, kiuj manĝas, trinkas, krias en mia ĉambro—wracam do domu, znajduję drzwi otwarte, widzę osoby obce, które jedzą, piją, krzyczą w moim pokoju; li haltas subite, ĉar li aŭdas konatan voĉon — on raptem staje, gdyż słyŝy znany głos...

Czas teraźniejszy czasowników polskich niedokonanych jest właściwie czasem przyszłym i tak się też tłómaczy: jutro wyjeżdżamy—ni veturos morgaŭ... Natomiast w czasownikach dokonanych nasz czas przyszły jest znowu właściwie teraźniejszym: dlaczego nie usiądziesz?—kial vi ne sidiĝas?, a on mu na to odpowie—kaj li respondas al tio...

90. Tryb *bezokoliczny* wyraża treść i istotę czasownika w najogólniejszej formie, t. j. bez względu na czas, osobę i inne okoliczności. Jest to więc rzeczownik słowny i jako taki bywa, jak widzieliśmy, podmiotem zdania lub dopełnieniem, oraz stawia się po przyimkach. To też tłómaczy się często przez polskie rzeczowniki słowne:

li estas inkлина mensogi—on jest skłonny do kłamstwa; deziro morti—pragnienie śmierci; antaŭ dormi estas bone promeni—przed spaniem dobrze jest się przejść; afero facila por fari — sprawa łatwa do zrobienia; mi havos ion diri al vi—mam ci coś do powiedzenia; ĉu vi havos okazon paroli kun li—czy będziesz miał sposobność rozmówienia się z nim...

91. Tryb *oznajmujący* oznacza stan lub czynność w treści swej pewne, rzeczywiste lub uważane jako takie, wykonane, trwające lub wykonać się mające, bez względu na jakąkolwiek okoliczność uboczną (jak: warunek, życzenie i t. d.), oraz bez względu na formę zdania: twierdzącą, przeczącą lub pytającą, a to zarówno w zdaniu głównym, jako też w zdaniach współrzędnych lub ubocznych i bez względu również na rodzaj i charakter spójników, któremi zdania te są połączone.

se vi volas manĝi, vi devas labori—jeżeli chcesz jeść, musisz pracować; *kvankam li estas riĉa, li multe laboras*—choć on jest bogaty, on wiele pracuje.

92. Tryb *warunkowy* wyraża:

a) czynności *warunkowe*, t. j. takie, których wykonanie zależy od wypełnienia jakiegoś warunku lub wykonania innej czynności, jeszcze nie dokonanej, albo stanu, który jeszcze nie nastąpił:

li estus feliĉa, se li estus riĉa—on byłby szczęśliwy, gdyby był bogaty; *se mi estus riĉa, mi havus multajn amikojn*—gdybym był bogaty, miałbym wielu przyjaciół; *se ŝi volus, ŝi estus feliĉa*—gdyby chciała, byłaby szczęśliwą;

b) czynności *wątpliwe, przypuszczalne*, które nie nastąpiły jeszcze w chwili, o której mowa, lub którym coś przeszkodziło:

sen nia helpo ili estus pereintaj—bez naszej pomocy byliby zginęli; *mi volus viziti lin, sed mi estas malsana*—chciałbym go odwiedzić, lecz jestem chory; *se mi scius tion, mi ĝin tuj dirus*—gdybym to wiedział, powiedziałbym to zaraz; *nur la morto povus helpi lin*—tylko śmierć mogłaby mu pomóc!

c) *pragnienia*, wyrażane z obawą, niepewnością, ostrożnością lub oględnością:

se mi povus lin venki! — gdybym go mógł zwyciężyć; estus pli bone, ke mi forirus — byłoby może lepiej, żebym odszedł; vi devus tralegi tiun verkon — powinienbyś przeczytać to dzieło; estus jam tempo komenci! — byłby już czas rozpocząć; mi estus feliĉa ricevi vian verkon — byłbym szczęśliwy otrzymać wasze dzieło; estus preferinde, ke vi forirus morgaŭ — byłoby lepiej, żebyś odjechał jutro...

d) *w porównaniach*, połączonych z przypuszczeniem:

li rigardis la pordon, kvazaŭ li atendus iun — on spoglądał na drzwi, jakby oczekiwał kogo; li tremis, kvazaŭ li estus malsana — on drżał, jak gdyby był chory...

e) *w pytaniach lub przeczeniach* niepewnych, wątpliwych:

ĉu li farus tion ĉi? — czyżby on to zrobił?; kion vi dirus por senkulpigi vin? — co byś powiedział na swoje usprawiedliwienie; ĉu tio ĉi estus vero? — czyżby to było prawdą?; la malfeliĉulo demandis sin, ĉu li mortus tiel forlasita de ĉiuj? — nieszczęśliwy pytał się siebie, czyżby tak umarł opuszczony od wszystkich...

W tym wypadku, spotykany po polsku czas przyszły trybu oznajmującego tłómaczymy również przez tryb warunkowy:

ĉu vi estus feliĉa lin vidi — czy rad będziesz go zobaczyć?

93. Tryb, którego końcówką charakterystyczną jest *u*, zwany zwykle *rozkazującym*, jest jednak zarazem *życzącym*, *łączącym*, *względny* i t. d. i oznacza:

a) *rozkaz* lub *zakaz*:

iru for — idź precz; venu tien ĉi — chodź tutaj; ni iru hejmen — chodźmy do domu; ili faru sian laboron — niech robią swoje robotę;

b) *proste zezwolenie:*

parolu, kion vi volas—gadajcie, co chcecie; **manĝu kaj trinku**—jedzcie i pijcie!

c) *życzenie:*

estu feliĉa!—bądź szczęśliwy; **estu benita!**—bądź błogosławiony; **Dio donu tion!**—dałby to Bóg; **venu al ni hodiaŭ**—przyjdź do nas dzisiaj; **gardu nomon puran!**—zachowaj imię czyste...

d) *prośbę, wolę, konieczność, obowiązek*—oraz czynności *celowe* lub dopiero *zamierzone*, jakby z odcieniem obawy i niepewności co do ich wykonania, t. j. gdziekolwiek popolsku używamy spójników *żeby, aby, ażeby, oby...* po słowach: *obawiać się, spodziewać się, życzyć sobie, pragnąć...*

mi timas, ke li ne komprenu min—boję się, ażeby on mnie nie zrozumiał; **mi deziras, ke ĉiuj partoprenu en nia ĝojo**—pragnę, ażeby wszyscy wzięli udział w naszej radości; **li estas sendita, por ke li rigardu kaj lernu**—on jest posłany, aby patrzeć i uczył się; **li malkovris manon, por ke la serpento tie mordu**—otworzył rękę, aby wąż ukąsił ją; **ŝi subtenis kruĉon, por ke la virino povu trinki**—ona podtrzymała dzban, ażeby kobieta mogła się napić; **ŝi bezonis eniri du fojojn ĉambron, por ke oni povu ŝin rimarki**—ona potrzebowała wejść dwa razy do pokoju, aby mogli ją zauważyć; **la mastro zorgu, ke neniu el la tri personej malaperu el la domo**—gospodarz niech pilnuje, ażeby nikt z tych trzech osób nie znikł (uciekł) z tego domu; **estus tre bele, ke mi iru al la fonto**—byłoby bardzo pięknie, żebym poszła do tej krynicy; **mi esperas, ke vi ĉesu petoli**—mam nadzieję, że przestanieś swawolić; **mi deziras, ke vi sukcesu**—pragnę, ażeby ci się powiodło; **mi petas, ke oni respondu al mi**—proszę, ażeby mi odpowiedziano; **sufiĉas, ke li volu, por ke mi ne volu pli**—wystarczy, ażeby on chciał, żebym ja już nie chciał; **estas necese, ke vi iru tien**—potrzeba, ażebyś tam poszedł; **mi timas, ke li venu**—boję się, żeby on przyszedł; **vi aranĝos tiun ĉi aferon tiamaniere, ke li ricevu kontentigon**—

urządźisz sprawę w ten sposób, ażeby on otrzymał satysfakcję; **mi bezonas, ke li venu**—potrzebuję, ażeby on przyszedł; **kial vi toleras, ke li respondu?**—dlaczego pozwalasz, żeby on odpowiadał? **konvenas, ke vi lin vizitu**—wypada, żebyś go odwiedził; **fine li permesis, ke ili foriru** — w końcu on pozwolił, ażeby oni odeszli; **estas neeble, ke li rifuzu vian proponon**—to jest niemożliwe, ażeby on odmówił waszej propozycji; **mi malpermesas, ke li eniru**—zabraniam, ażeby on wchodził.

94. Tryb ten, jako *rozkazujący* odpowiada więc nie tylko naszemu takiemuż trybowi, ale i rozmaitym innym formom słownym, w tem znaczeniu popolsku używanym, do których należą nap.: *czas przyszły trybu oznajmującego* (nap. *pójdiesz do miasta, będziesz miłował*), *beozokolicznik* (*rozkaz groźny*): *siedzieć! milczeć!*), *czas terażniejszy* (*niech zginę! niech się dzieje*), tryb warunkowy (*rozkaz łagodny*) *siedziałbyś cicho* i t. d. **li venu tuj tien ĉi**—niech on zaraz tu przyjdzie; **sidiĝu trankvile**—*siedziałbyś* spokojnie: **faru vian laboron**—*robilibyś* swoją robotę!

W znaczeniu zaś trybu *życzącego i łączącego* tryb ten odpowiada naszym formom ze spójnikami *oby, aby*.

95. *Imiesłowy* są to rzeczowniki, przymiotniki lub przysłówki, urobione od czasowników; stąd też podwójny ich charakter: jako rzeczowniki i przymiotniki przybierają końcówki deklinacyjne **n** i **j**, a jednocześnie posiadają odmiany czasowe **a**, **i**, **o** z właściwemi końcówkami **nt** dla strony czynnej i **t** dla strony biernej. Imiesłowy przybierają formę *rzeczownikową*, gdy oznaczają osobę, wykonywającą czynność lub znajdującą się w pewnym stanie; formę *przymiotną*, gdy wyrażają przymiot lub właściwość i wreszcie formę *przysłówkową*, gdy oznaczają pewną okoliczność uboczną, towarzyszącą czynności głównej.

Kombinacja trzech *form konjugacyjnych* z trzema końcówkami: *rzeczową, przymiotną i przysłówkową* daje nam całkowity szereg 18 imiesłówów.

Oto, naprzykład, wszystkie imiesłowy od słowa **krei**—tworzyć:

Strona czynna.

Strona bierna.

Imiesłowy przymiotne:

<i>Czas terażn.</i>	kreanta tworzący	kreata tworzony
<i>Czas przeszły:</i>	kreinta który tworzył	kreita utworzony
<i>Czas przyszły:</i>	kreonta który utworzy, ma tworzyć	kreota mający być utwo- rzonym

Imiesłowy rzeczowne:

<i>Czas terażn.:</i>	kreanto twórca, który two- rzy	kreato twór, obecnie two- rzony
<i>Czas przeszły:</i>	kreinto twórca, który stwo- rzył	kreito twór utworzony
<i>Czas przyszły:</i>	kreonto twórca, który ma stworzyć	kreoto twór, mający być stworzonym

Imiesłowy przysłówkowe:)*

<i>Czas terażn.:</i>	kreante tworząc	kreate będąc tworzonym
----------------------	---------------------------	----------------------------------

*) Jak widzimy, w języku polskim zamiast tych 18 imiesłów, mamy tylko cztery w stronie czynnej i pięć w biernej. W innych językach jest ich jeszcze mniej i uciekać się ciągle potrzeba do formy opisowej. Tu zaś wszystkie kombinacje teoretycznie możliwe mogą być też używane.

<i>Czas przeszły:</i>	kreinte stworzywszy	kreite będąc utworzonym
<i>Czas przyszły:</i>	kreonte mając stworzyć	kreote mając być utworzonym.

Imiesłowy przymiotne:

neniu konas tempon venontan — nikt nie zna czasu, który ma nadejść (przyszłego); **ĉiuj ŝanĝoj de la lingvo devas esti analizataj kaj provataj**—wszystkie zmiany języka powinny być analizowane i wypróbowywane; **pasero kaptita estas pli bona ol aglo kaptota** — wróbel złapany jest lepszy, niż orzeł, mający być złapanym; **mi vidis lin venantan**—widziałem go nadchodzącego; **mi vidis lin venintan**—widziałem go, gdy przyszedł; **mi aŭdis ŝin kantantan**—słyszałem ją śpiewającą; **mi aŭdis ĝin kantatan**—słyszałem ją (np. piosnkę) śpiewaną....

Różnica w znaczeniu imiesłowów i przymiotników o formach zbliżonych polega na tem, że pierwsze oznaczają czynność przemijającą lub stan chwilowy, gdy przymiotnik oznacza przymiot lub właściwość mniej więcej stałą:

li estis helpanta al sia frato — on pomagał bratu; **Esperanto estas lingvo helpa**—Esperanto jest językiem pomocniczym; **li rakontis tre interesantan historion** — on opowiadał historję, która nas bardzo zajmowała; **li rakontis interesan historion** — on opowiedział ciekawą historję. Różnica zaś gramatyczna polega na tem, że imiesłowy, jako formy czasownika, mogą rządzić przyładkiem IV-ym [od słów przechodnich]:

mi vidis lin batantan sian fraton—widziałem go bijącego swego brata; **mi trovis ŝin lavantan siajn vestojn**—znalazłem ją piorącą swoje ubranie i t. d.. co oczywiście z przymiotnikami zdaczać się nie może.

Imiesłowy rzeczowne:

la leganto devas scii, ke tiu ĉi punkto estas tre grava — czytający powinien wiedzieć, że ten punkt jest bardzo ważny; **mi ne volas esti kreinto de la lingvo, mi volas nur esti iniciatoro**—ja nie chcę być tym, który stworzył język, chcę być tylko inicjatorem (słowa dra Zamenhofa); **ni atendas vin, Savonto de l'mondo**—czekamy ciebie, zbawco, mający zbawić świat; **fabri-**

kanto—fabrykant; *fabrikato* — to co zostało sfabrykowane, *fabrykat*; *la persekutitoj emigris en Amerikon*—ci (ludzie), którzy byli prześladowani, emigrowali do Ameryki; *mortontoj vin salutasi*—ci, którzy mają umrzeć, pozdrawiają cię (łac. *morituri*).

Imiesłowy przysłówkowe:

li pasigas sian tempon legante—on spędza swój czas czytając; *promenante sur la strato, mi vidis lin* — przechadzając się po ulicy, widziałem go; *li alvenis, ne avertinte min*—on nadszedł, nie uprzedziwszy mnie; *ne prenante* — nie biorąc, *ne preniate* — nie wzięwszy; *ne prenonte*—nie mając brać; *trovinte pomon, mi manĝis ĝin*—znalazłszy jabłko, zjadłem je; *ni iru antaŭen, timante nenion*—idźmy naprzód, nie bojąc się niczego; *rigardante ilin, oni kredus, ke ili estas feliĉaj*—patrzac na nich, wierzyłoby się, że są szczęśliwi; *li eliris, ne preninte sian mantelon*—on wyszedł nie wzięwszy swego płaszcza; *li ludas, ne fininte laboron* — on gra, nie skończywszy roboty; *ne amate* — nie będąc kochanym; *ne amite*—nie będąc kochanym w przeszłości; *estas dirite, ke...*—było powiedziane, że...; *li venis ne atendite* — on przyszedł, nie będąc oczekiwanym.

96. Imiesłów zastępuje często bezokolicznik w dopełnieniach:

mi vidis lin mortigi homon — lepiej: *mi vidis lin mortigantan homon*—widziałem go zabijającego (gdy zabijał) człowieka; *mi vidis lin trinki vinon* — lepiej: *mi vidis lin trinkantan vinon* — widziałem go pijącego wino; *li ekkriis, vidante ilin pereji* albo *pereintaj*—on krzyknął widząc ich ginących; *li ŝajnas reveni* albo *li ŝajnas esti revenonta*—on zdaje się ma wrócić...

97. *Strona bierna* tworzy się, jak wiemy, za pomocą słowa posiłkowego *esti* i imiesłówów biernych, przyczem te ostatnie mogą być także używane we wszystkich trzech formach: *teraźniejszej, przeszłej lub przyszłej* stosownie do znaczenia zdania:

domo estas konstruata — dom jest budowany (czynność odbywająca się w chwili, o której mowa); **domo estas konstruita** — dom jest zbudowany (czynność ukończona), **domo estas konstruota** — dom ma być budowany (czynność zamierzona); **la pordo estis ĉiunomente fermata de vento**—drzwi były ciągle zamykane przez wiatr (czas przeszły niedokonany); **la pordo estis fermata kaj ni ne povis eniri** — drzwi były zamknięte (już je tak zastaliśmy) i nie mogliśmy wejść (czas przeszły dokonany).

98. Imiesłowy przymiotne służą do urabiania tak zwanych *czasów opisowych* lub *złożonych*—**kunmetitaj tempoj**—przy pomocy słowa posiłkowego **esti**. Ponieważ czasów głównych w konjugacji jest trzy w trybie oznajmującym i po jednym w trybach warunkowym, rozkazującym łączącym i bezokolicznym, przeto przy kombinacji z trzema imiesłowami powstaje 9 czasów złożonych w trybie oznajmującym i po trzy w innych trybach po stronie czynnej — i tyleż po stronie biernej.

W czasach opisowych tylko słowo posiłkowe oznacza czas bezwzględny, t. j. wyraża czynność, pozostającą w stosunku bezpośrednim do chwili obecnej, a więc terażniejszą, przeszłą lub przyszłą; imiesłów zaś wyraża czas względny, t. j. przybiera formę *teraźniejszą*, *przeszłą* lub *przyszłą* nie dlatego, że wymaga tego stosunek do chwili, w której mówimy, ale tylko stosownie do tego czy czynność jest *współczesną* w stosunku do *chwili, o której mowa*, czy też ją *poprzedziła*, czy też w owej chwili *nie była jeszcze dokonaną* i miała dopiero nastąpić.

99. Całkowity więc wzór konjugacji przedstawia się jak następuje:

I. Tryb oznajmujący:

1. *Czas teraźniejszy nieokreślony*: **mi skribas**—piszę, pisuję;

2. *Czas teraźniejszy niedokonany*: **mi estas skribanta** — piszę (w tej chwili). Gdy chodzi o zaznaczenie, że czynność lub stan odbywają się lub trwają w danej chwili: **ĉu vi skribas bone?**—czy dobrze piszesz (w ogóle); **mi estas skribanta gravan leteron, lasu min trankvila** — piszę (w tej chwili) ważny list, daj mi więc spokój!; **mi estas vojaĝanta**—jestem (w tej chwili) w podróży, **mi vojaĝas ofte**—często podróżuję.

3. *Czas przeszły nieokreślony*: **mi skribis**—pisałem.

4. *Czas przeszły niedokonany*: **mi estis skribanta**—pisałem; oznacza czynność lub stan, które były lub trwały w chwili minionej, o której mowa, t. j. albo nie były jeszcze wówczas ukończone, albo też niewiadomo czy i jak ukończone zostały: **li estis aĉetanta ĉevalon**—on kupował konia (ale czy go kupił nie wiemy; **li aĉetis ĉevalon**—znaczy: kupił konia); **en tiaj malfacilaj kondiĉoj ni estis laborantaj por nia afero** — w takich to nieszczęśliwych warunkach pracowaliśmy dla naszej sprawy...

5. *Czas przeszły dokonany*: **mi estas skribinta** — napisałem; czynność dokonana, ukończona w przeszłości: **ii estas alveninta de du horoj**—on przyszedł już przed dwiema godzinami; **la por-do estas fermita** — drzwi są już zamknięte...

6. *Czas zaprzety*: **mi estis skribinta**—napisałem był; czynność dokonana zanim się inna czynność odbyła lub nawet zaczęła; **mi estis skribinta leteron antaŭ lia reveno**—napisałem już byłem list przed jego powrotem; **mi estis komencinta mian laboron, sed mi ne povis ĝin fini**—rozpocząłem był robotę, ale nie mogłem jej ukończyć.

7. *Czas przyszły nieokreślony*: **mi skribos** — pisać będę;

8.)	} <i>Czasy przyszłe względne</i> : mi estis }	estas	} skribonta	mam	} pisaĉ.
9.)		estis		miaĉem	
10.)		estos		bĉdĉm	

Oznaczają czynności *przyszłe* względnie do chwili, o której mowa, a która może być teraźniejszą, przeszłą lub przyszłą,—

z pewnym odcieniem niepewności, jako czynności zamierzone, mające być wykonane lub stan, mający nastąpić:

li estas tuj forironta, tial rapidu vidi lin—on ma zaraz wyjść, więc śpiesz się zobaczyć się z nim; **mia edzino estas elironta, alportu ŝiajn vestojn** — moja żona ma zaraz wyjść; przynieś jej ubranie; **en jaro 1886 Esperanto estis ankoraŭ aperonta**—w roku 1886 miał się dopiero jeszcze ukazać; **li estis invitota**—on miał być zaproszony; **ni estis elirontaj, sed ni atendis lin** — mieliśmy wyjść, lecz czekaliśmy na niego; **niaj malamikoj interkonsentis, kaj estis enirontaj en nian landon**—nasi wrogowie porozumieli się i mieli wejść do naszego kraju; **la domo estos konstruota en tiu ĉi loko** - dom będzie miał być zbudowany w tem miejscu.

11. *Czas przyszły niedokonany: mi estos skribanta*—będę pisał;

12. *Czas przyszły dokonany: mi estos skribinta*—napiszę;

tem się różnią, że gdy pierwszy tylko zapowiada wykonanie pewnej czynności, drugi uznaje jej całkowite wykonanie w przyszłości: **li estos elektata** — on będzie (ma być) wybierany, **li estos elektita**—on będzie wybrany; **tiu ĉi libro estos presita en Parizo**—ta książka będzie wydrukowana w Paryżu...

II. Tryb warunkowy:

13. *Czas nieokreślony: mi skribus*—pisałbym.

14. *Czas współczesny lub niedokonany: mi estus skribanta* — byłbym pisał.

15. *Czas dokonany: mi estus skribinta* — napisałbym.

16. *Czas przyszły: mi estus skribonta*—miałbym pisać.

Czasy opisowe wyrażają tu czynności warunkowe: współczesną, minioną (dokonaną) lub mającą dopiero być wykonaną w stosunku do chwili, o której mowa: **mi estus dormanta trankvile, se ili ne krius** — spałbym spokojnie, gdyby oni nie krzyczeli; **mi estus fininta mian laboron, se mi sciis, ke li alvenos**—byłbym skończył swoją robotę, gdybym wiedział, że on przyjdzie; **se ili estus forveturontaj, ili certe ne estus tiel gajaj**—gdyby oni mieli wyjechać, z pewnością nie byliby tacy weseli; **se mi eĉ estus**

mortonta de malsato, mi ne manĝus tion ĉi — gdybym nawet miał umrzeć z głodu, nie jadłbym tego...

III. Tryb rozkazująco-łączący.

17. *Czas nieokreślony*: **mi skribu** — obym pisał, żeby pisał.

18. *Czas współczesny lub niedokonany*: **mi estu skribanta** — obym pisał (w danej chwili).

19. *Czas dokonany*: **mi estu skribinta** — obym (już) był napisał.

20. *Czas przyszły*: **mi estu skribonta** — obym miał pisać, napisał.

estas necese, ke vi estu bone aŭskultanta dum lia parolado — potrzeba ażebyś dobrze słuchał w czasie jego przemówienia; **mi deziras, ke vi estu fininta vian laboron antaŭ mia reveno** — życzę sobie, ażebyś skończył robotę przed moim powrotem; **estas necese, ke vi estu skribonta respondon, kiam alvenos lia letero** — potrzeba, ażebyś napisał odpowiedź, gdy nadejdzie jego list...

IV. Tryb bezokoliczuy.

21. *Czas nieokreślony*: **skribi** — pisać, pisywać.

22. *Czas współczesny lub niedokonany*: **esti skribanta** — pisać w danej chwili.

23. *Czas dokonany*: **esti skribinta** — napisać.

24. *Czas przyszły*: **esti skribonta** — mieć pisać.

li timis esti atakata — on obawiał się być napadniętym; **mi pensis esti bone faranta, helpante lin** — myślałem, że dobrze czynię, pomagając mu; **li estis certa esti skribinta leteron antaŭ via reveno** — on był pewny, że napisał był list przed twoim powrotem; **li ŝajnas esti reveninta** — on zdaje się wrócił; **mi pensis esti faranta gravan aferon!** — myślałem, że będę miał uczynić wielką rzecz; **li ŝajnas esti revenonta** — on zdaje się ma wrócić.

Te ostatnie formy trybu bezokolicznego dają się zastąpić przez zwroty osobowe; (po polsku nawet inaczej ich wyrazić nie możemy). Ale u autorów francuskich, przyzwyczajonych w swym

języku do zwrotów podobnych (*j'avais cru avoir écrit*), spotykamy je dość często (por. § 96).

100. W zdaniach zależnych zastosowanie czasów złożonych przedstawić można schematycznie w sposób następujący:

Tryb oznajmujący.

			strona czynna — bierna			
a) gdy czyn-	{ jest ność (lub stan)	{ była współczesna z inną: będzie	{ estas — anta, — ata. estis — anta, — ata. estos — anta, — ata.			
b) gdy czyn-				{ jest ność (lub stan)	{ była wykonana przed inną: będzie	{ estas — inta, — ita. estis — inta, — ita. estos — inta, — ita.
c) gdy czyn-						

Tryb warunkowy.

gdy czynność (lub stan)	{ { {	byłaby współczesną innej:	estus—anta,—ata.
		byłaby wykonaną przed inną:	estus—inta,—ita.
		miałaby być wykonaną po innej:	estus—onta,—ota.

Tryb rozkazujący.

gdy czynność (lub stan)	{ { {	ma być współczesną innej:	estu—anta,—ata.
		ma być wykonaną przed inną:	estu—inta,—ita.
		będzie miała być wykonaną po innej:	estu—onta,—ota.

vi venas, kiam mi estas laboranta—przychodzisz, gdy pracuję; **vi venis, kiam mi estis laboranta**—przyszedłeś, gdy pracowałem; **vi venos, kiam mi estos laboranta** — przyjdiesz, gdy pracować będę; **li krias, kiam mi estas laboranta** — on krzyczy (w chwili), gdy ja piszę; **li eniris en ĉambron, kiam mi estis leganta leteron de lia edzino** — on wszedł do pokoju, gdy czytałem właśnie list jego żony; **mi estis skribanta, kiam okazis tertremo** — pisałem właśnie, gdy zdarzyło się trzęsienie ziemi; **la**

respondo alvenos, kiam ni estos promenantaj—odpowiedź nadej-
dzie, gdy będziemy na przechadzce;

vi venas, kiam mi estas fininta—przychodzisz, gdy (już) skoń-
czyłem; **vi venis, kiam mi estis fininta**—przyszedłeś, gdy (już)
skończyłem; **vi venos, kiam mi estos fininta** — przyjdiesz, gdy
(już) skończę; **ĉu vi ne scias, ke mi estas alveninta jam de du
horoj**—czy ty nie wiesz, że przyszedłem już od dwóch godzin;
kiam mi estis avertita pri lia malfeliĉo, mi sendis al li monon—
gdy zostałem zawiadomiony o jego nieszczęściu, przesałem mu
pieniądze; **mi aĉetos tiun ĉi bienon, kiam mi estos kolektinta
sufiĉe da mono** — kupię te dobra, gdy już zbieram dość pieni-
dzy; **mi foriros nur kiam mi estos ricevinta necesan certigon**—
odejdę dopiero, gdy już otrzymam potrzebne poświadczenie;

vi venas, kiam mi estas elironta — przychodzisz, gdy mam
wyjść; **vi venis, kiam mi estis elironta**—przyszedłeś, gdy miałem
wyjść; **vi venos, kiam mi estos elironta** przyjdiesz, gdy będę
miał wyjść; **la abeloj zumas kiam ili estas forflugontaj**—pszczo-
ły brzęczą, gdy mają odlecieć; **ni estis elirontaj, kiam ni vidis
lin** — mieliśmy właśnie wyjść, kiedyśmy go zobaczyli; **li parolis
pri estonteco, kiun li jam ne estis vidonta**—on mówił o przy-
szłości, której już nie miał zobaczyć; **mi montros, ke aferoj, pri
kiuj mi estas parolonta, estas gravaj** — wykażę, że sprawy,
o których będę miał mówić, są ważne.

101. Prawidła powyższe stosują się również do *imiesłowów
przystówkowych*, które także przybierają czas teraźniejszy dla
oznaczenia czynności współczesnej, czas przeszły dla czynności
uprzedniej, zaś czas przyszły dla czynności, mającej dopiero na-
stąpić w stosunku do czasu zdania głównego: *pisząc, pisując,
napisawszy* i t. d.

li fumas, sidante apud la tablo — on pali, siedząc przy
stole; **li staras, levinte siajn manojn**— on stał, podniósłszy ręce;
li sidigis, rakontonte interesan historion—on usiadł, mając
opowiedzieć ciekawą historję; **li eliros, salutinte ĉiujn** — on
wyjdzie, ukłoniwszy się wszystkim; **li alvenis, ne avertinte min**—
on nad-zedł, nie uprzedziwszy mnie.

102. Wszystkie te czasy opisowe używane są jednak rzadko,
mianowicie wtedy tylko, gdy chodzi o wyraźne zaznaczenie tych

różnych odcieni, • których mówiliśmy. Gdy więc zdanie jest jasnym samo przez się, a współczesność lub porządek kolejnych czynności są łatwo zrozumiałe, wtedy u najlepszych autorów spotykamy czasy proste zamiast złożonych: **kiam la knabino venis** (zam. **estis veninta**), **ŝia patrino insultis ŝin**—gdy dziewczyna przyszła, jej matka znieważyla ją; **la malfeliĉa infano rakontis al li ĉion, kio okazis** (zam. **estis okazinta**) — nieszczęśliwe dziecko opowiedziało mu wszystko, co się zdarzyło; **kiam ŝi parolis, tri rozoj eksaltis el ŝia buŝo** (zam. **kiam ŝi estis parolanta**) gdy mówiła, trzy róże wyskoczyły z jej ust..

Dla dokładnego oddania myśli, wystarczają często przysłówki **jam, baldaŭ, poste, antaŭ, dum, ĵus**, wobec których użycie czasów opisowych staje się również zbytecznym: **mi faris tion jam antaŭ lia reveno** (zam. **mi estis farinta**) — ja to zrobiłem przed jego powrotem; **li venis jam de du horoj** (zam. **li estis veninta**)—on przyszedł już od dwóch godzin; **mi ĵus finis legi libron kiam li venis**—ja dopiero co przeczytałem książkę, gdy on nadszedł. **Mi skribis tiun ĉi libron tre longe** — pisałem tę książkę bardzo długo; **mi tuj skribis leteron, kiam**—zaraz napisałem list, gdy... **mi laboris du semajnojn** — pracowałem dwa tygodnie; **mi faris en du semajnoj** — zrobiłem w dwa tygodnie (w tych wypadkach przysłówki lub wyrazy okolicznościowe, zastępują nasze słowa dokonane lub niedokonane).

W tym celu także używane bywają sufiksy **ek** i **ad**, z których pierwszy oznacza początek czynności, drugi zaś częstotliwość: **li eksaltis, vidinte min** — on podskoczył ujrawszy mnie; **li mortadis pri timo, kiam ni alvenis** — on umierał ze strachu gdyśmy nadeszli (zam. czasu przeszł. **estis mortanta**). Wreszcie czasy bezokolicznika, jak widzieliśmy, zastępujemy najczęściej przez zwroty osobowe: **li diras esti atakita—li diras, ke li estis atakita**—on powiedział, że był napadnięty...

e) *Przymyki.*

103. Przymyki rządzą przypadkiem I-ym. Tylko dla oznaczenia ruchu, jak to widzieliśmy (§ 71), następujący po nich rzeczownik przybiera końców-

kę n. Spotykamy również przyimki z czasownikiem w trybie bezokolicznym:

oni devas manĝi por vivi, sed ne vivi por manĝi — należy jeść aby żyć, nie zaś żyć aby jeść; **anstataŭ lerni, li petolas** — zamiast uczyć się, on swawoli; **li ne povas paroli sen mensogi** — on nie może mówić nie kłamiąc...

104. Dla oznaczenia czasu służą przyimki następujące:

antaŭ — *przed*, dla czynności poprzedzającej inną czynność lub daną chwilę, **post**—*po*, dla czynności następującej po innej lub po chwili o której mowa; **de**—*od*, dla oznaczenia początku czynności, trwającej od pewnego czasu, **ĉe**—*u*, **przy**, dla czynności współczesnej innej, ale krótkotrwałej, zaś **dum**—dla długotrwałej; **ĉirkaŭ**—*około*, dla czynności odbywającej się w czasie dokładnie nieokreślonym, **en**—*w*, dla oznaczenia przeciągu czasu.

li estis tie ĉi antaŭ tri jaroj—on tu był przed trzema laty; **antaŭ tri semajnoj mi malsaniĝis**—przed trzema tygodniami zachorowałem; **post tri tagoj mi devos forveturi**—po trzech dniach będę musiał odjechać; **li revenis post tri semajnoj** — on wrócił po trzech tygodniach; **li revenos post tri semajnoj**—on wróci za trzy tygodnie; **mi estas malsana de tri semajnoj**—jestem chory od trzech tygodni; **mi vojaĝas de longe**—podróżuję od dawna; **la hundo ekbojis ĉe mia alveno** — pies zaszcekał przy mojem przybyciu; **dum kvar tagoj mi estis en Parizo**—przez cztery dni byłem w Paryżu; **dum dek minutoj mi aŭdis tri pafojn**—w ciągu dziesięciu minut słyszałem trzy strzały; **mi intencis resti tie ĉi dum tuta nokto** — miałem zamiar zostać tu przez całą noc; **ĉirkaŭ Majo mi forveturos**—odjadę mniej więcej w Maju; **mi legas en ĉiu tago (albo: ĉiutage) po kvindek paĝoj** — czytam codziennie po pięćdziesiąt stronice; **li fortrinkis sian monon en tri semajnoj**—on przepił swe pieniądze w trzy tygodnie...

Wszakże **antaŭ**, **post**, **ĉe**, **ĉirkaŭ**, **en** i **de** stosują się także do miejsca lub przestrzeni:

mi trovis ĉapelon antaŭ la pordo — znalazłem kapelusz przed.

drzwiami; **mi staris post pordo**—stałem za drzwiami; **êe la pordo**—u drzwi; **êirkaũ nia dome estas ĝardeno**—dokoła naszego domu jest ogród.

105. O niektórych innych przyimkach zauważyć jeszcze należy:

al służy do oznaczenia osoby lub przedmiotu, ku którym zwraca się czynność:

mi donis libron al Petro—dałem książkę Piotrowi; **al mi okazis malfeliĉo** — zdarzyło mi się nieszczęście; **oni devas alskribi tiun ĉi okazon al malfeliĉaj ĉirkaũajoj** — należy przypisać to zdarzenie nieszczęśliwym okolicznościom; **mankas al mi** — brakuje mi; **amo al Dio** — miłość dla Boga (**amo de Dio** — miłość Boga do ludzi); **konfido al amiko**—zaufanie do przyjaciela (**konfido de amiko**—zaufanie przyjaciela).

Z tego względu więc **al** używa się po przymiotnikach, jak **agrabla**—przyjemny, **simila**—podobny, **necesa**—potrzebny, **utila**—pożyteczny, **amika**—przyjazny, **danka**—wdzięczny, **obeema**—posłuszny, **fidela**—wierny, **egala**—równy, **malutila**—szkodliwy (ob. § 58).

106. **de** oznacza: przynależność, własność, właściwość (nasz przypadek II-gi):

libro de Petro — książka Piotra, **vivo de homo** — życie człowieka, **stratoj de Varsovio**—ulice Warszawy; **studento de akademio**—student akademii; **doktoro de medicino**—doktor medycyny; **Londono estas ĉefurbo de Anglujo**—Londyn jest stolicą Anglii...

przeznaczenie:

karafino de akvo—karafka do wody; (**karafino da akvo**—karafka wody); **taso de teo**—filizanka do herbaty; (**taso da teo**—filizanka herbaty)...

pochodzenie, zależność przyczynową skutku od przyczyna, punkt wyjścia (w przestrzeni lub czasie):

voĉo de koro—głos serca; **li devenas de riĉa familio**—on pochodzi z bogatej rodziny; **tio venis de mia unua eraro**—to wynikło z mojej pierwszej pomyłki; **li tremis de malvarmo**—on drżał z zimna; **li ploris de ĝojo**—on płakał z radości; **de tio dependas sukceso de nia afero**—od tego zależy powodzenie naszej sprawy; **de tiu tago komenciĝis mia amikeco por li**—od tego dnia zaczęła się moja przyjaźń dla niego; **de mateno ĝis vespero**—od rana do wieczora; **mi ricevis libron de patro**—otrzymałem książkę od ojca (może także znaczyć: *książkę ojca*).

Z tego też względu **de** używa się po zwrotach biernych dla oznaczenia osoby lub przyczyny, od której działanie pochodzi (§ 62).

li estas amata de siaj samlandanoj—on jest kochany przez swoich ziomków.

Wreszcie przy *określeniach w formie opisowej* (ob. § 67).

li estis de meza kresko—on był średniego wzrostu; **homo de nobla karaktero**—człowiek szlachetnego charakteru; **afero de malgranda valoro**—sprawa małej wagi.

107. **el** przeciwstawia się do **en**, gdy oznacza ruch z wewnątrz na zewnątrz, lub wyłączenie z pewnej całości lub grupy przedmiotów, oraz wyjście lub wyjęcie z pewnych granic,—podczas gdy **en**, przeciwnie, oznacza ruch do wnętrza, wprowadzenie do pewnej zamkniętej przestrzeni:

li ĵetis ŝtonon el fenestro—on rzucił kamień z okna; **li saltis el akvo**—on skoczył z wody; **mi estas el tiuj, kiuj niam mensogas**—jestem z tych, którzy nigdy nie kłamią; **kiu el vi volas manĝi**—który z was chce jeść; **ni elpelu lin el nia rondo**—wydalmy go z naszego koła; **li saltis en akvon**—on skoczył do wody; **mi transportis kalkulon en sekvantan jaron**—przeniosłem rachunek na rok następny; **vi pagos vian ŝuldon el viaj estontaj enspezoj**—spłaćcie wasz dług z waszych przyszłych dochodów; **el kie vi venas? el Parizo**—skąd idziesz? z Paryża; **mi forkuris el domo**—uciekłem z domu;

w tych wypadkach po **en** stawia się, jak widzimy, przypadek IV.

Natomiast **en** z przypadkiem I oznacza znajdowanie się w pewnej ograniczonej przestrzeni lub w granicach danego miejsca i czasu, a przeciwstawieniem jego w tem znaczeniu jest przyimek **ekster**—*zewnątrz*, oznaczający przedmiot, znajdujący się poza temi granicami:

mi loĝas en urbo — mieszkam w mieście; **ekster urbo** — za miastem; **mi havas pomojn en mia sako** — mam jabłka w swej torbie; **en printempo** — na wiosnę; **ekster printempo** — poza wiosną; **ili staris ekster nia domo** — oni stali na zewnątrz domu; **ekster leĝoj**—poza prawami.

Nadto **el** używa się także przy oznaczeniu materiału, z którego zrobiony jest dany przedmiot:

tablo el marmoro—stół z marmuru; **statuo el ŝtono**—pomnik z kamienia; **ringo el oro**—pierścień ze złota, **konstruaĵo el fero**—budowla z żelaza; **konfitaĵo el pomoj**—konfityry z jabłek.

.108. **laŭ** odpowiada naszym przyimkom: *według*, *zgodnie*, a także *wzdłuż*. Oznacza więc:

stosunek zgodności:

laŭ mia opinio—mojem zdaniem; **laŭ via promeso**—stosownie do waszej obietnicy; **tiu ĉi vazo estas farita laŭ muzea modelo**—to naczynie zrobione jest według wzoru muzealnego...

przyczynę lub pochodzenie:

laŭ sia boneco ŝi estis plena portreto de sia patro—według (ze względu na) swojej dobroci ona była zupełnym portretem swego ojca..

sposób:

laŭ tia metodo oni lernas facile — według tej metody uczy się łatwo...

nasze *wzdłuż*:

laŭ la rivero estis malgranda vojeto—wzdłuż rzeki była mała ścieżka...

109. **per** oznacza *narzędzie, środek, sposób, drogę* (nasz przypadek VI-ty):

li agas ne per plumo, sed per ekzemplo—on działa nie piórem, lecz przykładem; **li fariĝis riĉa per prudenteco kaj ŝparemeco**—on został bogatym przez mądrość i oszczędność; **li vivas ne per laboro, sed per diversaj manieroj** — on żyje nie pracą, lecz różnymi sposobami; **mi faris ĉion per miaj dek fingroj**—zrobiłem wszystko mojami dziesięciu palcami; **eldoni per sia mono**—wydać własnymi pieniędzmi; **li batis hundon per bastono** — on bił psa kijem; **mi prenis per manoj**—wziąłem rękami; **mi sciigis lin per letero**—zawiadomiłem go listem; **ŝi respondis per voĉo tremanta**—ona odpowiedziała głosem drżącym; **veturi per vojo, fervojo, rivero, maro**—jechać drogą, koleją, rzeką, morzem...

Ale tak samo jak nasz przypadek II nie zawsze tłómaczy się przez *de*, tak i przypadek VI nie zawsze wyrażamy przez *per*: jechać nocą—**veturi nokte, en nokto**; wejść drzwiami—**eniri tra pordo**; wlecieć oknem — **enflugi tra fenestro**; dowodzić wojskiem—**komandi militistaron**; jechać lasem—**veturi en arbaro**, dawnymi czasy—**en antikvaj tempoj**; mojem zdaniem—**laŭ mia opinio**; ona była Polką całym swoim sercem — **ŝi estis Polino en sia tuta koro**; człowiek imieniem Jan — **homo nomata Johano** (określenie).

Błędem jest także tłómaczyć przypadek VI za pomocą przyimka **kun**, jak to czynią niektórzy autorowie francuscy: **oni parolas per la buŝo sed ne kun la buŝo** (mowi się ustami, a nie z ustami—w dosłownym przekładzie polskim); **oni skribas per la mano** (piszę się ręką), ale **oni aŭskultas belan kanton kun ĝojo** (słucha się pięknego śpiewu z radością).

110. **po** używa się jak polskie *po*, ale *tylko w liczebnikach podziałowych*:

mi donis al ĉiuj po tri rubloj — dałem wszystkim po trzy ruble; **po kvin metroj da drapo**—po pięć metrów sukna...

111. **por** — *dla, na czyjąś korzyść*, zawsze oznacza *cel*:

amo por patrujo—miłość (dla) ojczyzny; **li sin kuracis por resanigi**—on się leczył, aby wyzdrowieć; **mi kuris por helpi lin**—biegłem, aby mu pomóc; **mi havas nenion por mangi**—nie mam nic do jedzenia; **mi donis al li libron por memoro**—dałem mu książkę na pamiątkę; **ni laboras por vivi**—pracujemy na życie; **li penadis por kompreni**—on pracował (usiłował), aby zrozumieć...

112. **preter** obok *oprócz*, znaczy także *obok, pomimo*:

birdoj flugis preter mia kapo—ptaki latały obok mej głowy; **ili rajdis preter mia domo**—przejechali mimo mego domu...

113. **pro** oznacza *powód, przyczynę*:

li tremas pro timo—on drży ze strachu; **li agas pro jaluze****mo**—on działa z zazdrości; **mi faris tion pro du kaŭzoj**—zrobiłem to z dwóch powodów; **li mortis pro malsano**—on umarł z powodu choroby; **faru tion pro Dio**—zrób to dla Boga!

gdy jednak wskazane jest wyraźnie źródło lub pochodzenie używamy przyimka **de** (ob. § 106):

li mortis de mordo de serpento—on umarł od ukąszenia węża.

114. **sur**—*na* i **super**—*nad* tem się różnią, że **sur** oznacza zetknięcie bezpośrednio, **super** zaś unieszenie się ponad czemś:

mi metis ĉapelon sur tablon—położyłem kapelusz na stół; **birdoj flugas super la rivero**—ptaki latają nad rzeką; **la kapo de l'monto estis super la nuboj**—wierzchołek góry był ponad obłokami.

115. Przyimki używane są więc, jak widzimy, zawsze w pewnym ściśle określonym znaczeniu. Gdy więc związek pomiędzy wyrazami nie jest ściśle

określony i żaden z przyimków nie odpowiada dokładnie danemu stosunkowi, lub gdy zachodzi wątpliwość jakiego przyimka mianowicie należałoby użyć, wtedy używamy przyimka nieokreślonego **je**. Jest to więc jakby prosty łącznik wyrazów, pozostających w pewnym, nieściśle określonym stosunku ze sobą.

li malgojas je sia malfeliĉo — on smuci się ze swego nieszczęścia; **mi ridis je lia naiveco** — śmiałem się z jego naiwności (oczywiście z nie można tu tłómaczyć przez **kun** lub **el**); **pulo profunda je dek metroj** — studnia głęboka na dziesięć metrów (na nie znaczy tu **sur**); **mia patrino estas malsana je okuloj** — moja matka jest chora na oczy; **li prenis lin je kolo** — wziął go za szyję (ani **post**, ani **per** uż. ó tu nie można); **li kaptis aglon je flugiloj** — złapał orła za skrzydła; **li ploris je sia perdita feliĉo** — płakał nad swem utraconem szczęściem; **li kuŝis sur bela lito, je kiu nenia princo bezonus honti** — on leżał na pięknym łóżu, którego żaden książę nie potrzebowałby się wstydzić; **en komparo je tiu stato** — w porównaniu z tym stanem; **mi atendas je mia honorario** — czekam na swoje honorarium.

116. Przyimek **je** może być także użyty w tych wypadkach, w których używamy przypadku IV dla oznaczenia miary, ceny, daty i t. d. Gdy mianowicie zdanie staje się przez to jaśniejsze (nap. w obecności dopełnienia bliższego w IV przypadku, por. § 54):

mi vidis grandan, altan je kvin metroj, turon — widziałem wielką wieżę, wysoką na pięć metrów; **mi vidis lin je lasta fojo ĉe vi** — widziałem go ostatni raz u was...

je używa się wreszcie dla oznaczenia godzin:

je kioma horo vi forveturos? je la oka — o której godzinie odjedziesz? o 8-mej; **mi kuŝiĝis je la naŭa horo** — położyłem się o 9 godzinie; **mi alvenis je kvindek minutoj post la tria** — przyjechałem o 15 minut po trzeciej.

117. Jak widzimy i po polsku przyimki w przykładach powyższych nie są użyte w ich właściwym znaczeniu i tylko zwyczaj każe mówić: *chory na oczy, śmiać się z kogo*, byle tylko czemś związać wyrazy. Natomiast spotykamy często przyimki tam, gdzie po polku ich wcale niema:

tiu ĉi drapo kostas po du frankoj por metro—to sukno kosztuje po dwa franki metr; **mi aĉetis vinon po unu franko por botelo**—kupiłem wino po franku butelka; **estas dek jaroj de tiu**—jest temu lat dziesięć; **skribi per versoĵ**—pisać wierszami; **veturi en nokto, en printempo** (albo: **nokte, printempe...**)—jechać nocą, wiosną; **wpađł piorunem — li eniris kiel fulmo**; **on žyje žebraĉiem**—**li vivas kiel almozuĉo**. To samo stosuje się do cząstek używanych po stopniach porównania: **bielszy śniegu, ostrzejszy miecza, więcej lat trzydziestu... pli blanka ol neĝo, pli akra ol glavo, pli ol tridek jaroj..**

118. Z powyższego wynika, że przyimki polskie tylko wtedy mogą być tłumaczone przez te same przyimki esperanckie, gdy są użyte we właściwym zasadniczym znaczeniu. W innych wypadkach tłumaczą się albo przez inne przyimki esperanckie, albo w braku ich przez **je** lub **przypadek IV**, albo wreszcie przez inne zwroty: **knaboj kuris sur kampo**—cnłopczy biegali *po* polu; **maljunulo kun unu piedo**—staruszek *o* jednej nodze; **barko naĝas sur maro**—łódka płynie *po* morzu; **li iras alporti akvon**—on idzie *po* wodę; **ili sidis malsataj**—siedzieli *o* głódzie; **kato atendis muson**—kot czatował *na* myszkę; **li levis sin malfacile**—on podniósł się z trudnością; **li respondis ridante**—odpowiedział *ze* śmiechem.

119. Przyimki używane są także łącznie ze sobą lub z przysłówkami, zachowując jednak każdy swoje znaczenie właściwe:

de kie—skąd; **de tie**—stąd; **li sin levis de apud la tablo**—on wstał od stołu (przy którym był); **el sub t blo**—z pod stołu; **de sur tablo**—znad stołu; **el post angulo** z za węgła; **for de tie ĉi!**—precz stąd! **antaŭ ĉirkaŭ unu horo**—mniej więcej przed godziną; **eliru el tie**—wyjdź stąd.

120. Wreszcie w charakterze przyimków używane być mogą przysłówki lub zwroty przysłówkowe w rodzaju, na przykład:

kaŭze de la finiĝo de la unua dekjaro—z powodu ukończenia pierwszego dziesięciolecia; **li staris meze de siaj malamikoj**—

on stał w środku swych nieprzyjaciół, mi havas atmenaũ du frankojn—mam najmniej dwa franki, albo ĉi kaũ du frankojn—około dwóch franków...

f) Spójniki.

121. O spójnikach to tylko nadmienić należy, że nie rządzą one same przez się ani pewnym trybem czasownika, ani tem mniej jego czasami. Użycie danego trybu lub czasu zależy wyłącznie, jak to widzieliśmy, od treści i istoty samego zdania. Jeżeli więc pewien spójnik spotyka się najczęściej z pewnym trybem—jak nap. *se* z warunkowym lub *por ke* z rozkazującym, wynika to stąd jedynie, że i dany tryb i dany spójnik są w tym razie jednocześnie wskazane.

Niemniej jednak spotykamy te same spójniki z różnemi trybami. Tak, na przykład gdy w zdaniu niema ani warunkowości, ani niepewności, lecz fakt jest rzeczywisty i niewątpliwy, stawiamy po *se* tryb oznajmujący:

se vi ne faros tiun ĉi laboron, vi ne povos postuli ian pagon — jeżeli nie zrobisz tej roboty, nie będziesz mógł żądać zapłaty; *se vi volas, ni povas iri*—jeżeli chcesz, możemy iść; *se li estas malsana, mi iros al li*—jeżeli on jest chory, pójdę do niego; *mi ne esperas, ke li venos hodiaũ* — nie mam nadziei, że on dziś przyjdzie (*mi ne esperas, ke li veuu* — nie mam nadziei, żeby on przyszedł, z odcieniem powątpiewania); *mia patro skribis, ke li alvenos morgaũ* — ojciec mój napisał, że przybędzie jutro; *mi ne dubas, ke li venos*—nie wątpię, że przyjdzie (*mi dubas, ĉu li venu*—wątpię, czyby przyszedł); *li staris, kvazaũ li vidus teruraĵon*—on stał jakby widział coś strasznego...

122. Tylko spójnik *por ke* spotykamy zawsze z trybem rozkazującym:

por ke vi povu pagi ŝuldon estas necese, ke vi ricevu grandan sumon da mono—ażebyś mógł zapłacić swój dług potrzeba, żebyś dostał wielką sumę pieniędzy; mi faros ĉion, por ke vi estu kontenta—uczynię wszystko, ażebyś był zadowolony..

123. Spójnik kaj opuszcza się często przy wyliczeniach:

mi vidis virojn, virinojn, infanojn—widziałem mężczyzn, kobiety, dzieci..

albo też znowu dodaje się dla wzmocnienia:

mi vidis kaj virojn, kaj virinojn—widziałem i mężczyzn i kobiety...

VII. ZDANIA ZŁOŻONE.

124. Zdania łączą się ze sobą jako *współrzędne*, gdy są niezależne jedno od drugiego, a każde wyraża myśl całkowitą i może być wypowiedziane oddzielnie, albo też jako *główne z pobocznymi* lub *zależnymi*, t. j. takimi, które uzupełniają myśl zdania głównego lub określają którąkolwiek z jego części, t. j. podmiot, orzeczenie, przedmiot i t. d. Zdania współrzędne łączą się albo przez spójniki, albo przez proste zestawienie:

li manĝas viandon kaj trinkas vinon — on je mięso i popija winem; li renkontis min kaj skribis al mia patro pri tiu ĉi renkonto — on mnie spotkał i napisał do mego ojca o tem spotkaniu; mi manĝis vespermanĝon, kuŝiĝis, dormis du horojn kaj nun mi estas tie ĉi — zjadłem kolację, położyłem się, spałem dwie godziny i obecnie tu jestem.

125. Natomiast, zdania poboczne i zależne łączą się z głównym zawsze za pomocą spójników lub zaimków względnych:

la nokto estis tiel malluma, ke ni povis vidi nenion — noc była tak ciemna, żeśmy nie widzieć nie mogli; **estas homoj, kiuj sentas sin feliĉaj tiam, kiam ili vidas suferojn de siaj proksimuloj**—są ludzie, którzy czują się szczęśliwi wtedy, gdy widzą cierpienia swoich bliźnich; **mi ne farus eraron, se li estus dirinta al mi veron**—nie zrobiłbym pomyłki, gdyby mi był powiedział prawdę...

126. Zdania *wtrącone, przytoczone* lub *nawiasowe*, t. j. takie, które mogą być usunięte, nie zmieniając przez to w niczem znaczenia zdania głównego, — łączą się ze zdaniem głównem albo za pomocą spójników albo przez proste wstawienie:

la pastro, kiu mortis antaŭ nelonge, loĝis en nia urbo — ksiądz, który umarł niedawno, mieszkał w naszym mieście (**kiu mortis antaŭ nelonge**—jest zdanie wstawione); **vi, mi vidas, ne rekonas min**—pan, ja widzę, nie poznaje mnie (**mi vidas**—zdanie wtrącone); **en tiu ĉi libro (la sama pri klu mi parolis) ni trovas interesan rakonton**—w tej książce (tej samej, o której już mówiłem) znajdujemy ciekawe opowiadanie; **Ho! li ekkriis, levante siajn manojn, lasu min trankvila!** — O!, krzyknął podnosząc ręce;—zostawcie mnie w spokoju.

127. Zdania, w których przez imiesłów zastępujemy orzeczenie w postaci osobowej, opuszczając spójnik — są to zdania skrócone.

salutinte, li foriris—ukłoniwszy się, wyszedł; **mi diris tion, timante, ke li ne ploru** — powiedziałem to, obawiając się, ażeby nie płakał; **ne amante lin, mi ne volis paroli kun li** — nie lubiąc go, nie chciałem z nim rozmawiać; (zam. **post kiam li estis salutinta, li eniris; mi diris tion, ĉar mi timis ke...; ĉar mi ne amas lin, mi ne volis paroli...**).

Skrócenia podobne są jednak możliwe tylko wtedy, gdy podmiot zdania zależnego jest ten sam, co w zdaniu głównem. Nie można więc np. zdania: **kiam la malamikoj forkuris, ni transiris ponton**—skrócić na: **malamikoj forkurinte, n transiris ponton**—(wrogowie uciekły, przeszliśmy przez most)...

128. Gdy podmiot jest nieokreślony, zdania podobne skracamy przez imiesłowy bierne:

estas dirite (zam. *oni diris*), *ke hundo bojanta ne mordas*—powiedziano, że pies szczakający nie kąsa; *estus dezirate, ke similaj rondetoj estu kreataj en ĉiuj urboj*—pożądaniem byłoby, aby podobne kółka były tworzone we wszystkich miastach...

129. W zdaniach skróconych nie należy używać imiesłowów przymiotnych zamiast przysłówkowych:

trovinta pomon, mi ĝin manĝis (pow. być: *trovinte*)—znalazszy jabłko, zjadłem je; *promenanta sur la strato, mi vidis lin* (pow. być: *promenante*) — spacerując po ulicy, widziałem go; *manĝonta fiŝon kaptatan mi estas tre kontenta; manĝanta la fiŝon, mi estis malpli kontenta; manĝinta ĝin mi estis tute malkontenta, ĉar ĝi estis malbona kaj mi malsaniĝis* (T. Cart. Esperanto. Cours Complet i t. d. str. 33)—mając jeść (będąc mającym zjeść) złapaną rybę, byłem bardzo zadowolony, jedząc rybę byłem mniej zadowolony, zjadłszy zaś ją, byłem zupełnie niezadowolony, gdyż była niesmaczna i zachorowałem. Powinno być: *manĝonte, manĝante i manĝinte*..

130. Gdy w kilku zdaniach jeden podmiot stosuje się do kilku orzeczeń, lub też odwrotnie, gdy jedno orzeczenie posiada kilka podmiotów, zdania te można zlać w jedno, tak. zw. *ściągnięte*:

li manĝas, trinkas, krias — on je, pije, krzeczy; *nek mi ne komprenis lian lingvon, nek li mian*—ani ja nie rozumiałem jego języka, ani on mojego...

131. Zdania *porównawcze*, t. j. wyrażające równość albo nierówność dwóch czynności lub przedmiotów, łączą się ze sobą za pomocą spójników, przysłówków lub zaimków względnych,—lecz używać tu należy zawsze łączników tej samej kategorii gramatycznej, t. j. albo dwóch zaimków tego samego typu, albo dwóch przymiotników, albo dwóch przysłówków:

tiel—kiel, tak—jak; **tia—kia**, taki—jaki; **sama—kia**, taki sam, jak; **same—kiel**, tak samo, jak; **ju pli—des pli**, im więcej tem więcej; **ju malpli—des malpli**, im mniej—tem mniej; **ju pli—des malpli**, im więcej—tem mniej; **malsama—ol**, inny niż; **malsame ol—inaczej niż**; **kia patro, tia filo**—jaki ojciec, taki syn; **kiu eniros, tiu estos punata**—kto wejdzie, ten będzie ukarany; **vi agas tiel same, kiel via frato**—postępujesz tak samo, jak twój brat; **mi uzas saman metodon, kian elprovis jam aliaj**—używam tej samej metody, jaką już wypróbowali inni; **same kiel prudenteco estas donita al homoj, tiel instinkto estas donita al bestoj**—tak jak rozum dany jest ludziom, tak instynkt dany jest zwierzętom; **pli da mono, ol da saĝo**—więcej pieniędzy, niż rozumu...

132. *Zdanie przeczące* zawiera albo przysłówek przeczący **ne** albo jaki inny zaimek lub przysłówek przeczący: **nenia, nenio, neniu, nenie, nenies, neniām, neniāl, neniēl, neniōm**. Dwóch zaprzeczeń w zdaniu być nie może:

mi ne scias—nie wiem, **mi scias nenion—ja** nie nie wiem, **mi vidis neniun—ja** nikogo nie widziałem.

133. Wszakże oprócz zaprzeczenia, stosującego się do całego zdania, t. j. do orzeczenia, znajdują się mogą w zdaniu inne zaprzeczenia, gdy stosują się wyłącznie do którego pojedynczego wyrazu:

mi ne povis ne diri—nie mogłem nie powiedzieć; **li estas ne nur ne malamiko sed eĉ kunbatalanto**—on nietylko nie jest nieprzyjacielem, lecz nawet współwalcącym; **mi ne manĝis, ne tinkis, ne dormis**—nie jadłem, nie płem, nie spałem; **li havas neniām amikon, neniām parencon**—on niema żadnego przyjaciela, żadnego krewnego.

134. Słowo **nek**, które jest właściwie spójnikiem łączącym wyrazy lub nawet całe zdania ze

sobą, może się powtarzać jednak wobec zaprzeczenia głównego:

mi ne scias lingvon francan, nek anglan, nek germanan—nie znam języka francuskiego, ani angielskiego, ani niemieckiego; mi ne renkontis lin, nek lian patron albo mi renkontis nek lin, nek lian patron — nie spotkałem ani jego, ani jego ojca; neniū estas al mi pli kara, nek pli dolĉa ol vi—nikt mi nie jest droższy ani miłszy od ciebie...

135. **Nek** nie używa się nigdy w znaczeniu zaprzeczenia wzmocnionego, jak polskie *ani*: ani jeden człowiek nie zna wszystkiego — **nenia homo scias ĉion**, albo **neniu scias ĉion**, albo: **eĉ neniū**, ale nigdy: **nek neniū**.

Nie potrzebujemy dodawać, że zaprzeczenie nie wpływa na zastąpienie przypadku IV przez II, jak po polsku.

136. W zdaniach twierdzących używa się przysłówków: **jes**—tak, **certe**—zapewne, **ja**—zaś, **tamen**—a jednak:

ĉu vi vidis lin? **jes**, **certe!**—czyś go widział? tak, z pewnością; **vi tamen estas obstina!**—ty jednak jesteś uparty...

137. Zdanie pytające rozpoczyna się zawsze albo od cząstki pytającej **ĉu**—czy?, albo od zaimka pytającego: **kiu**, **kio**, **kia**, **kiom**, **kiel**:

ĉu vi estas sana?—czy jesteś zdrów; **kiel vi fartas?**—jak się masz; **kiom da pomoj vi volas aĉeti**—ile jabłek chcesz kupić?

W tym względzie więc język Esperanto naśladuje w zupełności składnię polską i różni się od innych języków (tylko w ukraińskim znajdujemy formę analogiczną).

138. Zauważyć tu należy, iż błędem jest używać przysłówka **kiel** jako pytającego, zamiast przymiotnika **kia**, t. j. wtedy, gdy ma się na myśli przymiot lub właściwość pewnego przedmiotu, a nie czynność lub stan, jak nap. **kiel estas la sango? ruĝa**—zamiast **kia estas...**; jaką jest krew? czerwona; albo: **kiel estas la kombisto? ĉu li estas afabla?**—zam. **kia estas...**: jakim jest fryzjer, czy jest grzeczny? (Th. Cart. Esperanto, Cours complet i t. d. str. 15, 20 i inne). Jest to galicyzm, pochodzący z dosłownego tłumaczenia przysłówka *comment*, który używa się po francusku w obu wypadkach, t. j. zarówno w stosunku do

czasowników, jak i wtedy, gdy odpowiedzią na pytanie może być tylko przymiotnik (*comment allez vous? comment est i?*).

VIII. SZYK WYRAZÓW W ZDANIU.

139. *Naturalnym szykiem wyrazów* w zdaniu jest porządek następujący: podmiot, orzeczenie, dopełnienie bliższe, dopełnienie dalsze, wyrazy okolicznosciowe,—zaś określenia przy swoich wyrazach określanych:

nia bona patro donis belan libron al mia juna fratino hieraŭ matene—nasz dobry ojciec dał piękną książkę mojej młodej siostrze wczoraj rano.

140. Szyk ten nie jest jednak bezwzględnie obowiązujący; odstępstwa od niego są dozwolone w następujących wypadkach:

podmiot po orzeczeniu spotykamy często w zdaniach wstawionych:

pardonu al mi, diris la knabino, ke mi restis tiel longe — przebacz mi, rzekła dziewczynka, że bawiłam tak długo; *ho! ĉielo, ekkriis la infano*—o! niebo! krzyknęło dziecko;

w orzeczeniu złożonem *łącznik słowny poprzedza przymiotnik* lub rzeczownik, ale po przysłówku *kiel* przedstawia się często na drugie miejsce:

kiel bona vi estas!—jakiś ty dobry!; *kiel malfeliĉa estas tiu malsanulo*—jakże nieszczęśliwy jest ten chory człowiek;

dopełnienia stawiają się po wyrazie, do którego się stosują, ale zaimek, jako dopełnienie bliższe, często poprzedza czasownik:

amo de Dio — miłość Boga; *ĉu vi vidis mian patron? jes, mi lin vidis*—czyś widział mego ojca? tak, ja go widziałem;

określenia przymiotne stawiają się najczęściej przed rzeczownikiem, *zaimki i liczebniki* zawsze przed nim, *śmieszności* po nim:

malriĉa homo—biedny człowiek; *vi faras al mi grandan servon*—oddajesz mi wielką przysługę;

albo:

lingvo internacia—język międzynarodowy; *kiom da homoj inteligentaj pruvas per siaj rezonoj, ke ili havas rezonadon malĝustan*—ilu ludzi inteligentnych dowodzi swemi rozumowaniami, że mają sposób myślenia fałszywy...

ale zawsze:

mia patro—mój ojciec; *ĉiu homo povas erari*—każdy człowiek może się mylić; *unua ĉapitro*—pierwszy rozdział, *kvindeka tago*—pięćdziesiąty dzień; *akvo fluanta*—woda bieżąca, *homo pekinta*—człowiek, który zgrzeszył; *mi vidis infanojn kurantajn*—widziałem dzieci biegających...

tylko w wołaniach i zwrotach pieszczotliwych spotykamy zaimek dzierżawczy po rzeczowniku:

file mia!—synu mój; *kara mia!*—moja droga; *Patro nia, kiu estas en ĉielo*—Ojciec nasz, któryś jest w niebie...

imi słowy przysłówkowe najczęściej rozpoczynają zdanie:

starante ekstere, li povis vidi nur unu flankon de la domo—stojąc zewnątrz, on mógł widzieć tylko jedną stronę tego domu; *ferminte pardon, li eniris*—zamknąwszy drzwi, wszedł do pokoju.

wśród *wyrazów okolicznościowych* czas ma pierwszeństwo przed miejscem, oba zaś przed sposobem:

mi alvenis hodiaŭ Parizon per aŭtomobilo—przybyłem dziś do Paryża samochodem;

przysłówki stawiają się przed lub po wyrazach, do których się stosują, tylko *tro, tre, suface, malmulte, iom, tiom, kiom, pli, plej, tiel, kiel* a także zaprzeczenie *ne* zwykle poprzedzają określane słowo:

li bone kantis - on dobrze śpiewał; **li rigardis min severe** — on surowo spójrzał na mnie; **vi tro labóras**—za dużo pracujesz; **pli frue** — weześniej; **multe instruita** — bardzo wykształcony; **li akceptis min tiel afable, kiel malavare** — on mniej przyjął tyleż grzecznie, jak hojnie; **mi ne deziras, ke li venu** — nie pragnę, ażeby on przyszedł; **mi deziras, ke li ne venu**—pragnę, ażeby on nie przyszedł...

przyimki poprzedzają zawsze rzeczownik:

li staras apud la pordo kun sia amiko—on stał przy drzwiach ze swoim przyjacielem;

spójniki stawiają się na początku zdania lub przed wyrazami, które łączą:

se iu volus viziti nin, diru ke mi kaj mia filo estas malsana—jeżeliby kto chciał nas odwiedzić, powiedz, że ja i mój syn jesteśmy chorzy;

wykrzykniki, słówka pytające (**ĉu, kiu, kio...**) zawsze rozpoczynają zdanie:

adiaŭ! mia amiko—z Bogiem! przyjacielu; **ĉu vi restas?**—czy zostajesz; **kiel vi fartas?**—jak się masz?...

141. Niezależnie jednak nawet od prawideł powyższych przedstawiać można zawsze wyrazy, gdy chodzi o szczególne uwydatnienie którego z nich przez wysunięcie na pierwsze miejsce lub jeśli osiągnąć pragniemy większą obrazowość stylu:

hodiaŭ patro aĉetis libron por sia filo—dziś (a nie kiedy-indziej) ojciec kupił książkę dla swego syna; **libron patro aĉetis al sia filo hodiaŭ**—książkę (a nie co innego) kupił ojciec...; **al sia filo aĉetis la patro libron**—synowi swemu (a nie komu innemu) kupił ojciec książkę..; **gloro, riĉecon, honorojn** — **ĉion havis tiu ĉi homo**—sławę, bogactwo, zaszczyty—wszystko miał ten człowiek; **jen alvenas la horo de venko**—oto nadchodzi godzina zwycięstwa; **bela, sprita kaj aminda, ŝi plaĉis al ĉiuj**—piękna, sprytna, godna kochania, ona podobała się wszystkim.

drinkisto oni vin nomis!—pijakiem cię nazwali; **feliĉa vi estas, ke vi povis eviti tian danĝeron**—szczęśliwy ty jesteś, żeś mógł uniknąć takiego niebezpieczeństwa; **post infekta malsano, oni devas bruli ĉiujn vestaĵojn de la malsanulo** — po chorobie zaraźliwej należy spalić wszystkie ubrania chorego; **ofendita de mia riproĉo, ĉi jam ne respondis**—obrażony moim zarzutem, on nawet nie odpowiedział; **bele, gloro kaj noble estas morti por patrujo**—pięknie, sławnie i szlachetnie jest umrzeć za ojczyznę; **al mi, via patro, vi ne timas respondi tiel!**—mnie, swemu ojcu, ty się nie boisz tak odpowiadać; **pri tiu ĉi afero mi petas ne paroli!** — o tej sprawie proszę nie mówić; **ĉu bela estas nia lando? vi dubas!** — czy pięknym jest nasz kraj? ty wątpisz!; **en varma tago somera, sur bordoĵ de bela lago, en ombro de grandaj arboj sidis du junuloj**—w ciepły dzień letni, na brzegach pięknego jeziora, w ci niu wielkich drzew siedziało dwóch młodzieńców...

142. Przystawienie wyrazów bywa także często konieczne dla uniknięcia dwuznaczności:

Salomono, filo de Davido, kiu konstruis templon — Salomon syn Dawida, który zbudował świątynię, — nie wiemy tu, czy świątynię zbudował Salomon czy Dawid, należy więc przestawić: **Filo de Davido Salomono, kiu konstruis templon; mi deziras ekstreme riĉiĝi**—pragnę ogromnie się wzbogacić, może znaczyć albo: **mi ekstreme deziras reĉiĝi**—ogromnie pragnę się wzbogacić, albo **mi deziras riĉiĝi ekstreme**—pragnę się wzbogacić ogromnie...

Z przykładów tych widzimy, że w budowie zdań Esperanto posiada tę samą giętkość co język polski, a której nie mają inne języki, skrzepowane w tym względzie ścisłymi prawidłami. Tłómaczenia nasze są też dosłowne. Nie jest to jednak dowolność zupełna i tylko we wskazanych wypadkach należy z tej swobody korzystać.

IX. SZYK ZDAŃ W ZDANIACH ZŁOŻONYCH.

143. W zdaniach złożonych zdanie określające stawia się bezpośrednio po wyrazie, który określa:

la homo, kiu estis ĉe ni, estas via konato—człowiek, który był u nas, jest twoim przyjacielem.

144. Zdania uboczne i zależne stawiają się przed lub po, ale zawsze przy zdaniu, od którego zależą. Gdy więc jest kilka zdań głównych, to zdania uboczne stawiają się każde przy swoim zdaniu głównem i nie mogą być przedzielane przez inne zdania:

kiu unu fojon provis loĝi en urbo, en kiu loĝas homoj de diversaj, reciproke batalantaj nacioj, tiu eksentis sendube, kian grandegan utilon alportus al la homaro lingvo internacia, kiu, ne en trudigante en la doman vivon de la popoloj, povus, almenaŭ en landoj kun diverslingva loĝantaro, esti lingvo regna kaj societa—kto raz spróbował mieszkać w mieście, w którym mieszkają ludzie różnych walczących ze sobą narodowości, ten poczuł niewątpliwie, jak olbrzymią korzyść oddałby ludzkości język międzynarodowy, który, nie narzucając się życiu domowemu ludów, mógłby, przynajmniej w krajach o różnojęzycznej ludności, być językiem państwowym i towarzyskim.

X. ZNAKI PISARSKIE.

145. *Znaki pisarskie są:*

Przecinek (,) rozdziela zdania (o ile nie łączy je spójnik *kaj*), oraz wyrazy w skład jednego zdania wchodzące, a do siebie zbliżone formą gramatyczną (*hundoj, ĉevaloj, leonoj estas bestoj*), oraz dopowiedzenia i wyrazy w przypadku V będące (*Ludoviko, reĝo de Francujo*)...

Kropka (.) jest znakiem zdania zupełnie zakończonego i granicą zdań, niczem ze sobą nie związanych.

Średnik (;) rozgranicza zdania, które chociaż odrębne gramatycznie, są jednak w związku logicznym ze sobą, t. j. tam gdzie przecinek byłby za słaby, kropka zaś za mocna.

Dwukropki (:) stawia się przed wyliczeniami, przed wyrazami przytaczanymi jako przykład, oraz przed wyrazami lub całymi zdaniami przytoczonymi.

Mysłnik (—) stawia się na miejscu opuszczonego słowa, by uniknąć powtórzenia; — w dialogach zaś na początku wiersza przed każdym odezwaniem się osoby nowej.

Nawiasami () odgraniczamy wyrazy lub zdania objaśniające, gramatycznie ze zdaniem głównem nie związane.

Odsyłacz (*) wskazuje zamieszczone na dole strony dopiski.

Cudzysłów („ ”) stawiamy na początku i końcu wyrazu lub zdania przytoczonego, jako też dla podkreślenia jakiegoś wyrazu (*tiu ĉi skribado portas la nomon „pasigrafio”*).

Znak zapytania (?) po zdaniach pytających.

Wykrzyknik (!) po wołaniach i okrzykach.

Apostrof (') zastępuje końcówkę rzeczownika lub przyimka, gdy jest opuszczoną.

146. *Litery wielkie* stawiają się: na początku imion własnych i nazw geograficznych; na początku każdego wiersza w poezji; na początku zdania po kropce, wreszcie w listach na początku wyrazów, jak *Sinjoro*, *Moŝto*, przy zwracaniu się do kogoś. Natomiast zaimek *vi* w listach piszemy przez małą literę.

147. Przy przenoszeniu wyrazów z jednego wiersza do następnego dzielić je należy na pierwiastki gramatyczne: *esperanto*, *ricev-ita*. Wszakże dr. Zamenhof uważa, iż w wypadkach tych niema żadnej racji logicznej do ustanawiania jakichkolwiek prawideł stałych i przenosić można wyrazy zupełnie dowolnie, jak wypadnie z pisma lub druku.

C. SŁOWNICTWO I SŁOWORÓD.

I. ZASADY OGÓLNE.

148. Słownik języka Esperanto zawiera właściwie pierwiastki czyli tematy, od których urabiają się, według pewnych stałych prawideł, wyrazy w mowie i piśmie używane. Dotyczy to wszakże tylko tak zw. części mowy *odmiennych*, t. j. rzeczowników, przymiotników, czasowników i w pewnej części zaimek i przysłówków pochodnych, gdyż części mowy *nieodmienne*—t. j. przyimki, spójniki, wykrzykniki, przysłówki główne, oraz niektóre liczebniki i zaimeki, - są same pierwiastkami i już same przez się posiadają znaczenie samodzielne.

Ponieważ jednak pierwiastek każdy ze względu na swoje znaczenie posiada najczęściej pewien wybitny charakter rzeczowny, przymiotny, słowny i t. d., przeto obecnie w słownikach esperanckich, za przykładem słowników innych języków, nadaje się odrazu pierwiastkom postać gramatyczną, odpowia-

dającą głównemu ich znaczeniu, t. j. rzeczowną, przymiotną, słowną i t. d. Pierwszy słownik języka był jednak tylko spisem pierwiastków.

149. Cztery są sposoby urabiania wyrazów z tematów i pierwiastków słownych:

- a) za pomocą *końcówek* gramatycznych,
- b) za pomocą *przyrostków* o pewnem specjalnem znaczeniu,
- c) przez *składanie lub zestawianie* pierwiastków, i
- d) przez *przyswajanie wyrazów* t. zw. „międzynarodowych”, t. j. takich, które już dziś używane są w tej samej postaci w głównych językach europejskich.

II. TWORZENIE WYRAZÓW ZA POMOCĄ KOŃCÓWEK GRAMATYCZNYCH.

150. Pierwiastki przybierają postać różnych części mowy za pomocą tych końcówek charakterystycznych, które poznaliśmy wyżej. Jest ich, jak wiemy, 4 główne, odpowiadające głównym częściom mowy i 9 fleksyjnych, odpowiadających różnym ich odmianom. Nadto z kombinacji tych ostatnich powstaje jeszcze 25 końcówek złożonych. Oto całkowity ich wykaz:

o	j	<i>skombinowane:</i>
<i>reczownik</i>	<i>liczba mnoga</i>	on, oj, ojn
a	n	an, aj, ajn
<i>przymiotnik</i>	<i>przyp. IV</i>	

i
czasownik
(tryb bezokoliczny)

as
czas teraźniejszy

is
czas przeszły

os
czas przyszły

us
tryb warunkowy

u
tryb rozkazujący

a }
 i } **nt**
 o }
imiestwo czynne

skombinowane:

anta, anto, ante
lnta, into, inte
onta, onto, onte

a }
 i } **t**
 o }
imiestwo bierne

ata, ato, ate
ita, ito, ite
ota, oto, ote

e
przysłówek

en

151. Każdy pierwiastek przybierać może wszystkie końcówki powyższe, o ile tylko sens i znaczenie jego na to pozwala.

Pierwiastek **am-**: **amo**—miłość, l. mn. **amoj**, przyp. IV **amon**, **amojn**; **ama**—miłosny, l. m **amaj**, przyp. IV **aman**, **amajn**; **ami**—kochać, **mi amas** - kocham, **mi amis**—kochałem, **mi amos**—kochać będę, **mi amus** - kochałbym, **amu** - kochaj, **amanta** - kochający, **amanto**—kochanek, **amante**—kochając, **aminta**—który kochał, **aminte** - ukochawszy, **amonta** - mający kochać, **amonto** - kochanek (przyszły), **amata**—kochany i t. d. Jedna tylko forma **amen** jest tu niemożliwa, bo nie miałyby znaczenia, gdyż słowo „kochać” w żadnym wypadku ruchu oznaczać nie może.

parol-: **parolo**—mowa, **paroli**—mówić, **parole**—mową, przez moję; **parolanto** - mówca, **parolante**—mówiąc...

viv-: vivo—życie, **viva**—żywy, **vive**—żywo, **vivante**—żyjąc, **vi-vinte**—przeżywszy...

labor-: laboro—praca, **labori**—pracować, **labore**—pracowicie, **laborante**—pracując...

vero—prawda, **vera**—prawdziwy, **vere**—prawdziwie; **nomo**—imię, **noma**—imienny, **nomi**—nazywać, **nome**—imiennie (mianowicie)...

lingvo—język, **lingve**—językowo; **frukto**—owoc, **frukta**—owoco-wy; **oro**—złoto, **ora**—złoty, **ori**—złocić; **argēto**—srebro, **argēta**—srebrny, **argēti**—srebrzyć; **ligno**—drzewo, **ligna**—drewniany; **homo**—człowiek, **homa**—ludzki; **nacio**—naród, **nacia**—narodowy *).

veneno—trucizna, **veneni**—truć; **makulo**—plama, **makuli**—plamić; **impreso**—wrażenie, **impresi**—robić wrażenie; **salo**—sól, **sali**—solić; **sukero**—cukier, **sukeri**—cukrować; **vinagro**—ocet, **vinagri**—polewać octem, **da**—dać octu; **oleo**—oliwa, **olei**—naoliwić; **akvo**—woda, **akvi**—nawodnić; **loko**—miejsce, **loki**—umieścić; **selo**—siodło, **seli**—osiadłać; **masko**—maska, **maski**—maskować; **vipo**—bat, **vipi**—batożyć; **broso**—szczotka, **brosi**—czyścić szczotką; **embaraso**—kłopot, **embarasi**—przyczyniać kłopotów; **spezo**—obrót, **spezi**—obracać (pie-niędzmi lub towarem)...

akcepti—przyjmować, **akcepto**—przyjęcie; **ataki**—napadać, **atako**—napad; **bezoni**—potrzebować, **bezono**—potrzeba, **bezona**—po-

*) Po polsku również urabiamy za pomocą końcówek przy-miotniki od rzeczowników, słowa od rzeczowników i t. d. Żadnego jednak w tym względzie pravidła ogólnego niema, a koń-cówki, służące do urabiania wyrazów pochodnych, są tak roz-maite, iż cudzoziemiec, uczący się języka polskiego, każdego wyrazu nauczyć się musi oddzielnie. Dość przytoczyć jako przykład: *ściana—ścienny piana—piany, panna—panieński, ro-dzina—rodzinny .. piekło—piekielny, źródło—źródłany, skrzydło—skrzy-dlaty, pravidło—pravidłowy... woda—wodny, broda—brodaty, szko-da—szkodliwy, zagroda—zagrodowy... koń—koński, słoń—słoniowy, rdzeń—rdzenny... pies—psi, wilk—wilczy, orzeł—orli, mgła—mglisty...* Nawet, nap., przymiotniki, urabiane od rzeczowników tego sa-mego typu, przybierają końcówki najrozmaitsze: *Europa, Azja, Afryka, Australia—europejski, azjatycki, afrykański, australijski, Francja—francuski, Anglja—angielski...*

trzebny; **danki**—dziękować, **danko**—podziękowanie, **danke**—dzięki, **dubi**—wątpić, **dube**—wątpliwie; **erari**—mylić się, **erare**—mylnie...

atenta—uważny, **atento**—uwaga, **atenti**—uważać, **atente**—uważnie; **avida**—chciwy, **avidi**—pożądać; **furioza**—szalony, **furiozo**—szał, **furiozi**—szaleć; **ruza**—chytry, **ruzo**—chytrość, **ruzi**—chytrzeć, **ruze**—chytrze: **jaluza**—zazdrosny; **jaluzo**—zazdrość, **jaluzi**—zazdrościć, **jaluze**—zazdrośnie; **fiera**—pyszny, **fiero**—pycha; **kapabla**—zdolny, **kapablo**—zdolność; **inklina**—skłonny; **inklino**—skłonność; **arestato**—aresztowany; **delegato**—delegat, **delegito**—delegat (który był delegowany); **savi**—zbawić, **savonto**—zbawca (który zbawi); **tago**—dzień, **tage**—w dzień, dniem; **nokto**—noc, **nokte**—w nocy; **lundo**—poniedziałek, **lunde**—w poniedziałek (ob. § 32 o przyśłówkach pochodnych).

152. Tak samo urabiamy wyrazy pochodne od tych pierwiastków, które już same przez się posiadają znaczenie samodzielne, jako części mowy nieodmienne, a więc:

od licze'ników: **unu**—jeden, **unuo**—jednostka; **dekduo**—tuzin, **triobla**—potrójny; **trioblīgi**—potroić, **duona**—połowiczny, **duopo**—dwójka.

od przysłówków: **tiam**—wtedy, **tiamā**—ówczesny; **ĉiam**—zawsze, **ĉiamā**—wieczny; **tie**—tam, **tiea**—tamtejszy; **kial**—dlaczego, **kialo**—przyczyna; **hodiaŭ**—dzisiaj, **hodiaŭa**—dzisiejszy; **laŭte**—głośno, **laŭta**—głośny; **ofte**—często, **ofta**—częsty; **sufiĉe**—dosyć, **sufiĉa**—dostateczny; **interne**—wewnątrz, **interno**—wnętrze, **interna**—wewnętrzny; **tro**—za wiele, **troa**—nadmierny, **troi**—czynić zawiele, przesadzać; **jes**—tak, **jeso**—potwierdzenie, **jesa**—twierdzący, **jesi**—twierdzić, potakiwać; **ne**—nie, **neo**—zaprzeczenie, **nea**—przeczący, **nei**—przeciwy; **tuj**—zaraz, **tuja**—mający zaraz nastąpić; **nun**—obecnie, **nuna**—obecny; **hejme**—w domu, **hejma**—domowy, **hejmo**—dom, ognisko rodzinne, **multe**—wiele, **multo**—mnóstwo, **multa**—liczny; **frue**—wcześnie, **frua**—wczesny...

od przyimków: **anstataŭ**—zamiast, **anstataŭo**—zamiana, zastąpienie, **anstataŭi**—zastąpić; **ĉirkaŭ**—około, **ĉirkaŭo**—okrażenie, **ĉir-**

kaüe—dokoła; post—po, posto—tył, posta—tylny, poste—potem; sub—pod; subo—spód, sube—pod spodem, na dole, suba—spodni, kontraü—przeciw, kontraüa—przeciwny; ekster—zewnątrz, ekster—zewnątrzny; kun—z, kuna—łączny, kune—razem; super—nad, supera—wierzchni; per—przez, pera—pośredni; antaü—przed, antaüe—wprzód, antaüen—naprzód...

od wykrzykników: adiaüo—pożegnanie, adiaüi—żegnać, miaüi—miauczyć, a nawet, jak to zobaczymy niżej, od przyrostków (ob. § 183).

153. Z powyższego wynika, że ponieważ pierwiastki są co najmniej jednozgłoskowe, przeto po przybraniu końcówki gramatycznej powstają z nich wyrazy co najmniej dwuzgłoskowe. Wszelkie przeto słowa *jednozgłoskowe* o końcówkach takich samych, jak rzeczownikowe, przymiotne lub słowne: *o, a, i, u, aj, e, as, is...* są to zaimki, liczebniki albo części mowy nieodmienne: *tro, da, pli, ni, li, du, tre, de, kaj, ve, ho, ğis...*

III. TWORZENIE WYRAZÓW ZA POMOCĄ PRZYROSTKÓW.

154. *Przyrostki* są to cząstki jednozgłoskowe, o pewnem znaczeniu specjalnem, które przez dołączenie do pierwiastków dają możność urabiania całych szeregów nowych wyrazów pochodnych według stałych określonych prawideł. Przyrostki podzielić można na dwie kategorie, stosownie do tego, czy poprzedzają pierwiastek, czy też umieszczone są po nim: pierwsze są to *prefiksy* lub *przystawki*, drugie

zaś — *sufiksy* czyli *wstawki*. Do pierwszych należą:

bo, dis, ek, ge, mał, pra, re;

do drugich zaś:

ad, aj, an, ar, c[^]j, ebl, edz, ec, eg, eⁱ, em, er, estr, et, id, ig, ig, il, in, ind, ing, ist, nj, uj, ul, um.

Rozpatrzymy je tu jednak według podziału opar- tego na ich znaczeniu i charakterze gramatycznym.

a) przyrostki rzeczowne.

155. Przyrostki te przysługują wyłącznie lub przeważnie rzeczownikom. Do nich należą:

przyrostki, oznaczające pokrewieństwo lub powinowactwo naturalne:

bo — pokrewieństwo z małżeństwa pochodzące,

edz — małżeństwo,

in — płeć żeńską,

id — potomstwo,

ge — łączy w jeden wyraz osoby różnych płci, pozostające w pokrewieństwie lub przynajmniej w pewnym stałym ze sobą stosunku,

pra — przodków dalszych.

[*bo, ge i pra są to przystawki (afiksy), inne zaś — sufiksy.*]

bopatro—teść, **bofilo**—syn, **bopatrino**—teściowa, **bofilino**—syno- wa, **bofrato**—szwagier, **bofratino**—świekra...

edz—oznacza *małżonka*, w połączeniu zaś z przy- rostkiem **in**—*małżonkę*:

reĝinedzo—małżonek królowej, **reĝedzino**—małżonka króla; **do-ktoredzino**—żona lekarza, **doktorinedzo**—mąż lekarki; **profesoredzino**—profesorowa; **lavistinedzo**—mąż praczki;

in (ob. § 7).

reĝido—królewicz, **princido**—książątko, **sinjorido**—panicz, **Jage-lonidoj**—Jagiellonowie (potomkowie Jagiełły), **Napoleonidoj**—potomkowie Napoleona, **Izraelidoj**—potomkowie Izraela, **ŝafido**—baranek, **hundido**—szczenię, **ĉevalido**—źrebię, **bovido**—cielę, **aglido**—orlątko, **reĝidino**—królowna, **princidino**—córka księcia..

praavo—pradziadek, **prapatroj**—praojcowie, **praonklino**—praciotka t. j. prababka cioteczna (pra ma więc to samo znaczenie co po polsku).

gepatroj—rodzice, **gesinjoroj**—państwo, t. j. mąż i żona, **gestroj**—gospodarstwo, t. j. gospodarz i gospodyni, **gefratoj**—brat i siostra, także rodzeństwo bez różnicy płci, **gekuzoj**—kuzynowie, **geedzoj**—małżeństwo, t. j. małżonkowie, **gereĝoj**—królestwo, t. j. król i królowa...

wyrazy **gesinjoroj**, **gesamideanoj**, **geoficistoj**, **gelaboristoj** w znaczeniu: panowie i panie (w przemówieniach), współwyznawcy i współwyznawczynie, urzędnicy i urzędniczki, robotnicy i robotnice i t. d. nie są utworzone właściwie, gdyż łączą osoby, nie będące w żadnym stałym pomiędzy sobą stosunku; ani dr. Zamenhof, ani lepsi autorowie w tem znaczeniu przystawki **ge** nie używają. **Ge** w przeważnej liczbie wypadków ma raczej znaczenie naszej końcówki **stwo**.

156. *Przyrostki osobowe*, oznaczające charakter osobisty:

an — mieszkaniec danego kraju, miasta lub miejscowości, wyznawca pewnej religji lub doktryny politycznej, w ogóle członek pewnej korporacji lub jakiegokolwiek innej grupy;

ul — człowiek obdarzony pewną właściwością lub skłonnością charakterystyczną;

estr — zwierzchnik, przełożony, dowódca;

ist — fachowiec, zajmujący się danem rzemiosłem lub jakąkolwiek inną specjalnością;

Varsoviano—Warszawianin, **Franclandano**—mieszkaniec Francji (**Franco**—Francuz), **Amerikano**—Amerykanin, **vilaĝano**—wieśniak, **urbano**—mieszczuch (**urbo**—miasto), **provincano**—mieszkaniec prowincji, **ĉefurbano**—mieszkaniec stolicy (**ĉefurbo**), **Kristano**—chrześcijanin, **Mahometano**—Mahometanin, **samideano**—wyznawca tej samej idei...

riĉulo—bogacz, **avarulo**—skąpiec, **junulo**—młodzieniec, **maljunulo**—starzec, **belulo**—piękny mężczyzna, **belulino**—piękność (kobieta), **fremdulo**—człowiek obcy, cudzoziemiec (**fremda**—obcy), **eminentulo**—człowiek wybitny, **bravulo**—człowiek śmiały, śmieleczek, **abomenulo**—obrzydliwiec, **frenezulo**—warjat, **mortulo**—śmiertelnik, **diboĉulo**—hulaka, (**diboĉi**—hulać), **malsanulo**—człowiek chory, **ĝibulo**—garbus (**ĝibo**—garb), **babelulo**—gadula (**babeli**—gwarzyć), **petolulo**—swawolnik (**petoli**—swawolić), **bonulo**—poczciwiec, **maldekstrulo**—mańkut, człowiek używający lewej ręki zamiast prawej (**maldekstra**—lewy), **dezertulo**—pustelnik (**dezerto**—pustynia), **potenculo**—człowiek potężny, magnat (**potenco**—władza)...

regnestro—naczelnik państwa, władca; **guberniestro**—gubernator, **policestro**—naczelnik policji, **urbestro**—naczelnik miasta, **ŝipestro**—naczelnik okrętu; **regimentestro**—naczelnik pułku, **rotestro**—dowódca roty, rotmistrz...

botisto—szewc (**boti**—but), **ĉarpentisto**—cieśla, **laboristo**—robotnik, **dentisto**—dentysta, **kuracisto**—lekarz, **bakisto**—piekarz (**baki**—piec), **lavisto**, **lavistino**—pracz, praczka, **tornisto**—tokarz (**torni**—toczyć), **bindisto**—introligator (**bindi**—oprawiać), **antikvisto**—antykwarjusz; **oficisto**—urzędnik (**ofico**—urząd), **makleristo**—pośrednik (**makleri**—pośredniczyć), **masonisto**—mularz, **forĝisto**—kowal (**forĝi**—kuć), **hejtisto**—palacz (**hejti**—palić w piecu), **gardisto**—stróż, wartownik; **vendisto**—sprzedawca, kupiec, **kolportisto**—kolporter, roznosiciel, **instruisto**—nauczyciel, **ŝtelisto**—złodziej (**ŝteli**—kraść), **libreldonisto**—wydawca książek, **librovendisto**—księgarz (**vendi**—sprzedawać), **librobindisto**—introligator.

157. Spotykamy zapożyczone z innych języków wyrazy tegoż typu, w których jednak sufiks **ist** wyraża nie profesję lub

rzemiosło, lecz przynależność do pewnej grupy politycznej lub doktryny: **socialisto**, **esperantisto**, **unionisto**, **pacifisto**. Jest to pewne ustępstwo dla zasady międzynarodowości wyrazów, gdyż według prawideł Esperanta wyrazy te powinny by się kończyć na **ano**.

158. Do przyrostków rzeczownych należą także:

ar — przyrostek *syntetyczny*, oznaczający zbiór indywidualiów, całość kształt z oddzielnych składający się części;

er — przyrostek *analizyczny*, oznacza przeciwnie część danej całości, pierwiastek lub najdrobniejszą jej cząstkę składową (atom);

arbaro—las, **vortaro**—zbiór słów (słownik), **homaro**—ludzkość, **ŝtuparo**—drabina (**ŝtupo**—stopień), **birdaro**—stado ptaków, **ĉevalaro**—stado koni, **bovaro**—stado wołów, **bovinaro**—stado krów, **dokumentaro**—zbiór dokumentów, akta, **gardistaro**—straż (zbiór strażników), **loĝantaro**—ludność, zbiór mieszkańców, **vagonaro**—pociąg, **ŝiparo**—zbiór okrętów, flota, **hararo**—uwłosienie, grzywa (**haro**—włos), **nervaro**—zbiór nerwów, system nerwowy...

sablero—ziarnko piasku (**sablo**—piasek), **fajrero**—iskra (**fajro**—ogień), **monero**—jednostka monetarna, **polvero**—cząstka kurzu, **malsanero**—pojedynczy lub poszczególny objaw choroby (**malsano**)...

159. Dwa przyrostki następujące oznaczają:

aj — przedmiot materialny, konkretny, fizyczny lub przynajmniej czyn, będący jakby zrealizowaniem danego pojęcia, — zaś

ec — pojęcie oderwane, abstrakcją, uogólnienie:

fruktaĵo—coś zrobionego z owoców, **trinkaĵo**—napój, **glaciaĵo**—lody, **manĝaĵo**—potrawa, jedzenie; **konfitaĵo**—konfitury, **molaĵo**—coś miękkiego (od **mola**—miękki), **amikaĵo**—czyn, przysługa przyjacielska, **infanaĵo**—postępek dziecięcy, dzieciństwo; **komercaĵo**—towar, **toĵaĵo**—bielizna (**toĵo**—płótno), **bonaĵo**—coś dobrego (rzecz lub czyn), **malnovaĵo**—starzyzna, **garantiaĵo**—fant, zastaw; **ĉasaĵo**—zwierzyna (**ĉasi**—polować), **ekzistaĵo**—istota żyjąca (**ekzisti**—

istnieć), **rampaĵo**—gad pełzający (**rampi**—pełzać), **kreskaĵo**—roślina (**kreski**—rosnąć), **supraĵo**—powierzchnia (**supro**—wierzch), **ĉirkaŭaĵo**—okolica...

boneco—dobroć, **beleco**—piękność, **grandeco**—wielkość, **blankeco**—białość, **juneco**—młodość, **maljuneco**—starość, **blindeco**—ślepotą, **amikeco**—przyjaźń, przyjacielskość, **moleco**—miękkosć, **libereco**—wolność, **konateco**—znajomość, **virineco**—kobiecość, **infaneco**—dzieciństwo (w sensie moralnym), **respondeco**—odpowiedzialność, **supereco**—wyższość...

160. Przyrostki *narzędziowe* lub *pomocnicze* są:
il—narzędzie danej czynności lub środek jej wykonywania;

ing—przedmiot obejmujący częściowo inne przedmioty, niby rączka, pochwa i tym pod.

uj—przedmiot, w którym mieszczą się całkowicie inne przedmioty, zawierający je w sobie,—jakby miejsce przechowania, zbiornik, rezerwuar:

kudri—szyć, **kudrilo**—igła, **flugj**—latać, **flugilo**—skrzydło; **tranĉi**—krajać, **tranĉilo**—noż; **pafi**—strzelać, **pafilo**—strzelba; **razigolić**, **razilo**—brzytwa; **plugi**—orać, **plugilo**—pług; **tondi**—strzyć, **tondilo**—nożyce; **haki**—rąbać, **hakilo**—siekiera; **kombi**—czesać, **kombilo**—grzebień; **direkti**—kierować, **direktilo**—ster; **lumi**—świecić, **lumilo**—latarnia; **balai**—zamiatać, **balailo**—miotła; **preni**—brać, **prenilo**—rączka, szczypce, to, za co się bierze; **stampi**—pieczętować, **starpilo**—pieczętka; **ŝlosi**—zamykać, **ŝlosilo**—klucz; **batali**—walczyć, **batalilo**—oreź; **pezi**—wazyć, **pezilo**—waga; **fosi**—kopać, **fosilo**—rydel; **kovri**—nakrywać, **kovrilo**—przykrywa; **veturi**—jechać, **veturilo**—wóz; **sonori**—dzwonić, **sonorilo**—dzwon; **luli**—kołysać, **lulilo**—kołyska; **konduki**—prowadzić, **kondukilo**—lejece, uzdeczka; **viŝi**—wycierać, **viŝilo**—ręcznik; **kuraci**—leczyć, **kuracilo**—środek leczniczy; **laksilo**—środek przeczyszczający...

kandelo—świeca, **kandelingo**—lichtarz; **glavo**—miecz, **glavingo**—pochwa do miecza; **plumo**—pióro, **plumingo**—obsalka, rączka; **cigaro**—cygaro, **cigaringo**—cygarnica; **piedo**—noga, **piedingo**—strzemień; **figro**—palec, **figringo**—naparstek...

mono—pieniądz, **monujo**—sakiewka; **supo**—zupa, **supujo**—waza; **akvo**—woda, **akvujo**—naczynie do wody, rezerwuar; **inko**—atrament, **inkujo**—kałamarz; **abelo**—pszczola, **abelujo**—ul; **plumujo**—piórnik; **cigarujo**—pudełko lub portfel do cygar; **paperujo**—portfel do papierów; **trezorujo**—skarbiec; **cindro**—popiół, **cindrujo**—popielniczka...

161. Przez pewną analogię zastosowano ten sam sufix do nazw krajów, które jakby zawierają w sobie ludzi danej narodowości, a także do drzew, wywodząc nazwę tych ostatnich od owoców, jakie na sobie noszą:

Polo—Polak, **Franco**—Francuz, **Anglo**—Anglik, a więc: **Polujo**—Polska, **Francujo**—Francja, **Anglujo**—Anglja, **Svisujo**—Szwajcarja, **Rusujo**—Rosja, **Hinujo**—Chiny, **Hindujo**—Indje...

pomo—jabłko, **pomujo**—jabłoń; **piro**—gruszka (owoc), **pirujo**—gruszka (drzewo); **oranĝo**—pomarańcza, **oranĝujo**—drzewo pomarańczowe; **figo**—figa, **figujo**—drzewo figowe...

Obok tych nazw są jednak także w użyciu:

dla krajów: **Franclando**, **Pollando**, **Holando**, **Finnlando**...

dla drzew: **pomarbo**—jabłoń, **pirarbo**—gruszka, **figarbo**—drzewo figowe, **tearbo**—drzewo herbaciane (*pomujo*, *figujo*... mogłoby bowiem oznaczać także pudełko z jabłkami, figami i t. d.).

Różnica pomiędzy *ing* i *uj* na tem polega, iż pierwszy oznacza przedmiot, zawierający tylko część innego przedmiotu pojedynczego (*kandelingo*, *cigaringo*, *plumingo*...) drugi zaś—pewną ilość całych przedmiotów (*cigarujo*, *plumujo*...).

162. Dla oznaczenia *miejsca*, w którym się pewna czynność odbywa lub w którym przebywają pewne przedmioty, służy przyrostek **ej**:

lerni—uczyć się, **lernejo**—szkoła; **preĝi**—mo lić się, **preĝejo**—miejsce modlitwy, kościół; **bani**—kąpać się, **banejo**—miejsce kąpieli, łaźnia; **kudri**—szyć, **kudrejo**—szwalnia; **drinki**—pić, **drinkejo**—karczma, szynk; **kuiri**—gotować, **kuirejo**—kuchnia; **vendi**—sprzedawać, **vendejo**—targ, handel; **rifuĝi**—chronić się, **rifuĝejo**—schronie-

nie, przytułek; **tombo**—grób, **tombejo**—cmentarz; **pašti**—paść, **paštejo**—pastwisko; **greno**—ziarno, **grenejo**—spichrz; **metio**—rzemiosło, **metiejo**—warsztat; **labori**—pracować, **laborejo**—pracownia; **ofico**—urząd, **oficejo**—biuro urzędowe, kancelarja; **agentejo**—agencja; **monaño**—mnich, **monańejo**—klasztor; **čevalo**—koń, **čevalejo**—stajnia; **bovino**—krowa, **bovinejo**—obora; **hundo**—pies, **hundejo**—psiarnia...

Pomiędzy **uj** i **ej** ta zachodzi różnica, że pierwszy oznacza przedmioty, służące do przechowywania czegoś, ruchome i przemożne, drugi zaś—miejsce nieruchome, gmach lub zakład.

b) przyrostki przymiotne.

163. Przyrostki *przymiotne* służą przeważnie do urabiania przymiotników i oznaczają:

em — skłonny do danej czynności;

ebi — możliwy do wykonania;

ind — godny lub zasługujący na coś — zaś prefiks:

mal—przymiot lub właściwość przeciwną:

kredi—wierzyć, **kredema**—skłonny do wierzenia, łatwowierny; **kredebła**—możliwy do uwierzenia, **nekredebła**—nieprawdopodobny, **kredinda**—godny wiary, zasługujący na wiarę; **manġi**—jeść, **manġema**—skłonny do jedzenia, obżarty; **manġebła**—możliwy do jedzenia, jadalny; **manġinda**—godny zjedzenia; **laborema**—pracowity; **verema**—prawdomówny, **babilema**—gadatliwy; **šparema**—oszczędny (**špari**—oszczędzać), **singardema**—ostrożny, **obeema**—posłuszny, **konsentema**—skłonny do zgody (**konsenti**—zgodzić się), **cedema**—skłonny do ustępstw (**cedi**—ustępować), **timema**—bojaźliwy, **scivolema**—łaknący wiedzy (**scivoli**—pragnąć wiedzieć), **mal-sanema**—skłonny do chorób, chorobliwy (**sano**—zdrowie, **malsano**—choroba), **konfidema**—dowierzający; **farebła**—możliwy do zrobienia (**fari**—robić), **legebła**—czytelny (**legi**—czytać) **fleksebła**—giętki (**fleksi**—giąć), **tolerebła**—możliwy do zniesienia, znośny; **videbła**—widzialny; **travidebła**—przezroczysty; **penetrebła**—przenikalny; **rompebła**—możliwy do złamania, kruchy (**rompi**—kruszyć, **tłue**); **pardonebła**—do wybaczenia, wybaczalny (**pardon**—przeba-

czać), **konsentebła** — na który można się zgodzić, **atingebła** — możliwy do osiągnięcia, dostępny (**atingi**—dosięgnąć), **laūdinda** — godny pochwały; **aminda**—godny miłości, **rimarkinda**—godny uwagi, **mirinda**—godny podziwu, **memorinda**—godny pamięci, **honorinda**, **estiminda**—godny czci, szacunku, **vidinda**—godny widzenia...

Przyrostek **mal** najczęściej i najwłaściwiej łączy się z przymiotnikami:

bona—dobry, **malbona**—zły; **riĉa**—bogaty, **malriĉa**—ubogi; **forta**—silny; **malforta**—słaby; **bela**—piękny, **malbela**—brzydki; **djka**—gruby, **maldjka**—cienki; **rekta**—prosty, **malrekta**—krzywy; **plena**—pełny, **malplena**—próżny; **saĝa**—mądry, **malsaĝa**—głupi; **proksima**—bliski, **malproksima**—daleki; **seka**—suchy, **malseka**—mokry; **largā**—szeroki, **mallargā**—wąski; **sana**—zdrowy, **malsana**—chory; **densa**—gęsty, **maldensa**—rzadki, **sobra**—trzeźwy; **malsobra**—pijany; **utila**—użyteczny, **malutila**—szkodliwy; **mola**—miękki, **malmola**—twardy; **rapida**—szybki, **malrapida**—wolny; **avara**—skąpy, **malavara**—szczodry; **klara**—jasny; **malklara**—ciemny; **kara**—drogi, **malkara**—tani; **freŝa**—świeży, **malfreŝa**—zwiędły, czerstwy, stary; **grava**—ważny, **malgrava**—błahy, nieznaczny; **akra**—ostry, **malakra**—tępy; **varma**—ciepły, **malvarma**—zimny; **nobla**—szlachetny, **malnobla**—poziomy, niski; **doĉa**—słodki, **maldolĉa**—gorzki; **nova**—nowy, **malnova**—stary; **juna**—młody, **maljuna**—stary; **kvieta**—spokojny, **malkvieta**—burzliwy, **dekstra**—prawy, **maldekstra**—lewy; **sata**—syty, **malsata**—głodny; **glata**—gładki, **malglata**—chropawy; **certa**—pewny, **malcerta**—niepewny.

Mal łączy się także z innemi częściami mowy:

kovri—przykrywać, **malkovri**—odkrywać; **aperi**—zjawiać się, **malaperi**—znikać; **fermi**—zamykać, **malfermi**—otwierać; **ĝoji**—cieszyć się, **malĝoji**—smucić się; **estimi**—szanować, **malestimi**—gardzić; **ŝati**—cenić, **malŝati**—pogardzać; **ami**—kochać, **malami**—nienawidzieć; **beni**—błogosławić, **malbeni**—przeklinać; **honor**—czcić, **malhonor**—hańbić; **lumi**—świecić, **mallumi**—zaciemniać; **helpi**—pomagać, **malhelpi**—przeszkadzać; **permesi**—pozwalać, **malpermesi**—zabraniać; **amiko**—przyjaciel, **malamiko**—wróg; **virto**—cnota, **malvirto**—występek; **vero**—prawda, **malvero**—kłamstwo; **nete**—na czy-

sto, **malmete**—na brudno; **supre**—wyżej, **malsupre**—niżej; **frue**—wcześnie, **malfrue**—późno; **ofte**—często, **malofte**—rzadko; **laüte**—głośno, **mallaüte**—cicho.

Wszelkie przysłówki, urabiane od przymiotników, przybierają prefiks **mal**, jak i te ostatnie: **longe**—**mallonge**, **bone**—**malbone** i t. d.

Przez pewną analogię spotykamy wyrazy w rodzaju **maldormi**—czuwać (od **dormi**—spać), a nawet **malpovi**? i t. d. Unikać jednak należy stosowania przystawki **mal**, gdy przeciwieństwo nie jest proste, jasne, bezpośrednie, a więc może dać powód do dwuznaczności. Trudno naprzykład domyśleć się, co może znaczyć **malvoli**, **malŝanĝeblo**, **maldormigi** (obudzić?), **mallimi**, **malpovi**, **malutili**, **malĉasteco** (zapewne rozpusta); **malvirteco** — występki...

c) *przyrostki słowne:*

164. Słowom przysługują przyrostki następujące:
ek (afiks) — oznacza początek czynności lub jej krótkotrwałość,

ad (sufiks) — przeciwnie: częstotliwość, powtarzanie się, trwałość.

ekkanti—zaśpiewać, (**kanti**—śpiewać); **ekdormi**—zasnąć, (**dormi**—spać); **ekkrii**—wykrzyknąć, **ekkoni**—poznać (raptem); **ekkuri**—pobiec (zacząć biec), **ekpaŝi** — zacząć iść (ściśle: pokroczyć, **paŝo**—krok); **ekscii**—dowiedzieć się, **ekvidi**—ujrzeć, dojrzeć, **ekskui**—wstrząsnąć, **ekĝemi** — jęknąć, **ekmemori** — przypomnieć sobie (raptem)...

ek odpowiada więc naszym czasownikom doraźnym (*trzasnąć, runąć, pchnąć*).

Niezupełnie są jasne niektóre wyrazy z tą przystawką utworzone, jak **eknomi**, **ekvundi** (**ŝafido ekvundita de serpento**—baranek zraniony przez węża (Kaufman), **ekflati**—pochlebić? **ekterigi?** **ekkrei** (**li estas ekkreita por potenco**—zapewne: on jest stworzony do władzy)... **ek** jest tu wszędzie najzupełniej zbyteczne.

agadi—działać, **agado**—działanie (**ago**—czyn); **kantadi**—śpiewać, **manĝadi**—jadać, **trinkadi**—pijać, **dormadi**—sypiać, **iradi**—chodzić, **irado**—chodzenie, **paĝado**—strzelanina (**pafo**—strzał), **parolado**—mowa t. j. przemówienie, **dancado**—tańczenie (**danco**—taniec), **pensado**—myślenie (**penso**—myśl) ..

ŝi portadis riĉajn vestaĵojn — ona nosiła bogate stroje; **kiam mi estis juna, mi skribadis leterojn al ĉiuj miaj amikoj** — gdy byłem młody, pisywałem listy do wszystkich moich przyjaciół; **mi ofte dormadas post tagmanĝo** — śpiam często po obiedzie...

(często też spotykamy w zdaniach podobnych przysłówki: **ofte**—często, **multfoje** — wiele razy, **ĉiam** — wcięż, **senĉese** — bezustannie, **konstante** — stale i t. d.).

165. Niezmiernie ważne w słownictwie esperanckiem są przyrostki: **ig** i **iĝ**, które oznaczają:

ig — *nadawać pewien przymiot lub właściwość,*

iĝ -- *przybierać dany przymiot lub właściwość.*

Tworzą one przedewszystkiem czasowniki, a ze względu na swój charakter łączą się najczęściej i najwłaściwiej z *pierwiastkami przymiotnemi*:

forta—mocny, **fortigi**—uczynić mocnym, wzmocnić, **fortigi**—stać się mocnym, wzmocnić się; stąd już w dalszym ciągu: **fortigo**—wzmocnienie, **fortigo**—wzmocnienie się; **fortiga**—wzmocniony, **fortiganta**—wzmacniający, **malfortigo**—osłabienie i t. d.

varma—gorący, **varmigi**—ogrzać, ocieplić; **varmigi**—stać się ciepłym; stąd: **malvarmigo**—oziębienie..

bela—piękny, **beligi**—uczynić pięknym, upiększyć; **beligi**—stać się pięknym, wypięknąć; **malbeligi**—uczynić brzydkim, zeszpeścić; **malbeligi**—stać się brzydkim, zbrzydnąć;

eterna — wieczny, **eternigi** — uczynić wiecznym, uwiecznić; **eternigi**—stać się wiecznym, uwiecznić się;

pura—czysty, **purigi**—uczynić czystym, oczyścić; **purigi**—stać się czystym, oczyścić się; **malpurigi**—uczynić brudnym, zbrukać, zanieczyścić; **malpurigi**—stać się brudnym, zanieczyścić się..

faciligi—ułatwić; **saĝigi**—uczynić mądrym, ukształcić; **saĝiĝi**—zma-
drzeć; **perfektigi**—udoskonalić; **perfektigiĝi**—udoskonalić się; **ĝojigi**—
ucieszyć, rozradować; **ĝojigiĝi**—ucieszyć się; **ĝajigi**—rozweselić;
ĝajigiĝi—ubawić się; **kontentigi**—zadowolnić; **kontentigiĝi**—zadowolnić
się; **vastigi**—rozszerzyć; **vastigiĝi**—rozszerzać się; **kuraĝigi**—uczynić
odważnym, dodać odwagi; **kuraĝigiĝi**—nabrać odwagi; **pretigi**—uczy-
nić gotowym, przygotować; **pretigiĝi**—przygotować się; **bonigi**—
ulepszyć; **bonigiĝi**—ulepszyć się; **plejbonigi**—udoskonalić; **plejbonigiĝi**—
udoskonalić się; **malbonigi**—pogorszyć; **malbonigiĝi**—pogorszyć się;
apartigi—uczynić oddzielnym, odosobnić; **apartigiĝi**—zostać odosob-
nionym; **blindigi**—uczynić ślepym, oślepić; **blindigiĝi**—oślepnąć; **sur-
digi**—ogłuszyć; **surdigiĝi**—ogłuchnąć; **blankigi**—uczynić białym, obie-
lić; **blankigiĝi**—zbieleć; **ruĝigi**—oczerwienić; **ruĝigiĝi**—poczerwienić;
bluigi—obłąkitnieć (kogo, coś); **bluigiĝi**—zbląkitnieć; **paligi**—uczynić
bladym; **paligiĝi**—zblednąć; **dolĉigi**—osłodzić; **dolĉigiĝi**—stać się słod-
kim (nap. syrop); **acidigi**—okwasić; **acidigiĝi**—skwaśnieć; **akrigi**—zao-
strzyć; **akrigiĝi**—zaostrzyć się (nap. stosunki) i t. d.

166. W połączeniu z pierwiastkami *rzeczownikami* przyrostki **ig** i **iĝ** oznaczają nadanie lub przybranie nie przymiotu lub właściwości, lecz danego charakteru osobistego lub przedmiotowego:

edzo—małżonek; **edzigi**—uczynić kogoś małżonkiem, ożenić;
edziĝi—zostać małżonkiem, ożenić się;

fianĉo—narzeczony; **fianĉigi**—zaręczyć (kogoś); **fianĉigiĝi**—zostać
narzeczonym, zaręczyć się;

filo—syn; **filigi**—uczynić synem, usynowić;

[stąd już: **edzigo**—danie ślubu, ożenienie; **edziĝo**—ożenienie
się; **edziniĝo**—wyjście za mąż; **fianĉigo**—zaręczyny i t. d.].

ordo—porządek; **ordigi**—uczynić porządek, uporządkować; **or-
digiĝi**—uporządkować się;

malordigi—narobić nieporządku; **reordigi**—doprowadzić do po-
rządku na nowo;

formo—forma; **formigi**—nadać formę lub kształt, uformować;
formigiĝi—ukształtować się (nap. organizm); **aliformigi**—nadać
inną formę, odmienić;

ruino—ruina; **ruinigi** — zrujnować (kogoś, coś); **ruiniĝi** — zostać zrujnowanym;

rajto—prawo; **rajtigi**—uprawnić, uprawomocnić;

lumo—światło; **lumigi**—uczynić światłym, oświetlić; **lumiĝi**—stać się światłym, oświetlić się...

limo—granica; **limigi**—ograniczyć; **limiĝi**—ograniczyć się...!

fluido—płyn; **fluidigi**—skroplić; **fluidiĝi**—stawać się płynem;

tago—dzień; **tagiĝas**—robi się dzień, dnieje...

167. W połączeniu z *innemi* częściami mowy, które same przez się nie wyrażają ani przedmiotu lub właściwości, ani żadnego charakteru rzeczowego lub osobowego, sufiksy te oznaczają nadanie (**ig**) lub przybranie (**ig**) tkwiących w istocie danego pierwiastku idei, tendencji lub pojęcia:

przyimek **al**—do: **aligi**—skierować do jakiegoś środowiska, dostąpić; **aliĝi**—podażyć, przyłączyć się, przystąpić;

el—z: **eligi**—wyłonić, wyłączyć; **eliĝi**—wyłączyć się;

en—w: **enigi**—włączyć, wtłoczyć; **eniĝi**—wejść, włączyć się;

for—od: **forigi**—oddalić, odsunąć; **foriĝi**—oddalić się, odejść;

dis—roz: **disigi**—rozprószyć, rozrzucić; **disiĝi**—rozbić się, rozprysnąć się;

kun—z: **kunigi**—złączyć, zespolić; **kuniĝi**—połączyć się;

sen—bez: **senigi**—pozostawić bez czegoś, pozbawić; **seniĝi**—pozostać bez czegoś;

senvestigi—rozebrać z ubrania; **senvestiĝi**—rozebrać się; **enterigi**—wprowadzić w ziemię, pochować; **enteriĝi**—zakopać się, zaryć się w ziemię; **senkulpigi**—uniewinnić; **enakvigi**—pograżyć w wodę; **subakvigi**—opuścić pod wodę, utopić; **subakviĝi**—utonać; **superakvigi**—wynieść nad wodę; **enŝipigi**—władować na okręt; **enŝipiĝi**—wsiaść samemu na okręt; **enŝipiĝejo**—miejsce wsiadania na okręt, przystań;

duobla—podwójny: **duobligi**—uczynić podwójnym, zdwoić; **unu**—jeden: **unuigi**—zjednoczyć; **unuiĝi**—zjednoczyć się...

efektive—istotnie: **efektivigi**—urzeczywistnić; **efektivigi**—ziścić się...

168. Wreszcie przy połączeniu wstawek **ig** i **ig** z *pierwiastkami słownemi* zachodzą wypadki następujące:

ig z czasownikami *przechodniemi* zwykle nie łączy się, gdyż posiadają one już same przez się charakter czynny. Tylko kilka czasowników za pomocą wstawki **ig** przybiera znaczenie jakby odwrotne do pierwotnego:

lui — odnajmować od kogoś, **luigi** — wynajmować komuś; **farmi** — dzierżawić; **farmigi** — wydzierżawić komuś; **dungi** — wynająć (człowieka); **dungigi** — wynająć komuś; **kompreni** — rozumieć; **komprenigi** — uczynić zrozumiałem; **scii** — wiedzieć; **sciigi** — uczynić wiadomem, zawiadomić (**sciigo** — wiadomość, zawiadomienie);

luigantino de câmbro — kobieta odnajmująca pokój od siebie; **luantino** — wynajmująca dla siebie; **mi farmigis domon** — oddałem komuś dom w dzierżawę; **li dungigis sian filon al tornisto** — on oddał swego syna do tokarza jako najemnika...

169. *Czasownikom podmiotowym* sufiks **ig** nadaje znaczenie przechodnie:

dormi — spać; **dormigi** — uczynić śpiącym, uśpić; **sidi** — siedzieć; **sidigi** — uczynić siedzącym, posadzić; **stari** — stać; **starigi** — uczynić stojącym, postawić; **kuși** — leżeć; **kușigi** — uczynić leżącym, położyć; **ekzisti** — istnieć; **ekzistigi** — uczynić istniejącym, powołać do istnienia; **silenti** — milczeć; **silentigi** — uczynić milczącym, uciszyć; **loĝi** — mieszkać; **loĝigi** — uczynić mieszkającym, ulokować w mieszkaniu; **timi** — bać się; **timigi** — uczynić bojącym, przestraszyć; **ĉesi** — przestać; **ĉesigi** — przerwać; **halti** — zatrzymywać się; **haltigi** — zatrzymać; **morti** — umierać; **mortigi** — zabijać; **daŭri** — trwać; **daŭrigi** — uczynić trwającym, przedłużyć; **daŭrigo** — przedłużenie, dalszy ciąg; **sonori** — brzęczeć, dźwięczeć; **sonorigi** — zadzwonić; **droni** — tonąć; **dronigi** — topić, utopić; **pendi** — wisieć; **pendigi** — powiesić, wieszać; **perei** — ginać; **pereiĝi** — zgubić; **konsenti** — zgadzać się; **konsentigi** — uczynić

zgodnym, pogodzić; **diferenci**—różnić się; **diferenciĝi**—rozróżniać; **miri**—podziwiać; **mirigi**—zadziwić;

170. **ig** nadaje wszelkim w ogóle czasownikom, — a następnie i pochodnym od nich wyrazom, — znaczenie zwrotne, tem się różniące od czasowników zwrotnych, urabianych za pomocą zaimków, że oznaczają czynność jakby niezależną od osoby działającej lub dokonywaną bez jej woli, gdy tymczasem czasowniki zaimkowe oznaczają czynność zwrotną świadomą, czynną:

li laciĝis—on zmęczył się; **li lacigis sin per konstanta turmentado** — on zmęczył siebie tem ciągłym dręczeniem; **li blindiĝis post tiu ĉi malsano**—on oślepił po tej chorobie; (**li blindigis sin**—znaczyłoby: on oślepił siebie sam, własnoręcznie); **al mi rememorigas bone tuta mia infaneco** — przypomina mi się (samo przez się) całe moje dzieciństwo; **ĉu vi ne povas rememorigi al vi, kion vi tiam vidis?**—czy nie możecie sobie przypomnieć coście wtedy widzieli? **la glaso rompiĝis**—szklanka stłukła się (z niewiadomej przyczyny); **li leviĝis**—on wstał; **li levis sin**—on podniósł się; **li riĉiĝis**—on stał się bogatym; **li riĉigis sin per feliĉaj aferoj**—on wzbogacił siebie przez szczęśliwe interesy; **li faras sin malfeliĉa danke al sia karaktero**—on robi sam siebie nieszczęśliwym dzięki swemu charakterowi...

Różnica ta zaznacza się popolsku przez użycie zaimków *się* albo też *sobie*: *zmęczyć się pracą, przypomniało mi się zdarzenie*, zwroty bierne, zaś: *męczyć siebie wspomnieniami, przypominać sobie dawne czasy, robić sobie krzywdę*—zwroty o charakterze czynnym.

konvinki—przekonać; **konkvinkiĝi**—zostać przekonanym, przekonać się; **estingi**—gasić; **estingiĝi**—zgasić się; **ekzerci**—ćwiczyć, **ekzerciĝi**—ćwiczyć się; **eksciti**—pobudzać; **ekscitiĝi**—wzburzać się; **distingi**—rozróżniać; **distingiĝi**—odróżniać się; **ĉari**—robić, **fariĝi**—stawać się, zostać; **turmenti**—męczyć; **turmentiĝi**—męczyć się; **renkonti**—spotkać; **renkontiĝi**—spotkać się; **konfuzi**—zmieszać; **konfuziĝi**—zmieszać się, stropić się; **ŝanĝi**—zmieniać; **ŝanĝiĝi**—zmieniać

się;—**disvolvi**—rozwinąć; **disvolviĝi**—rozwinąć się; **kunvolvi**—zwinąć; **kunvolviĝi**—zwinąć się; **veki**—budzić; **vekiĝi**—obudzić się; **ravi**—zachwycać; **raviĝi**—zachwycać się; **faldi**—fałdować, układać w składki; **faldiĝi**—fałdować się, składać się; **trovi**—znaleźć; **troviĝi**—znajdować się, **etendi**—rozprzestrzeniać; **etendiĝi**—rozprzestrzeniać się; **montri**—pokazać; **montriĝi**—pokazać się, ukazać się; **naski**—rodzić; **naskiĝi**—urodzić się; **renversi**—przewracać się; **renversiĝi**—przewracać się; **turni**—kręcić; **turniĝi**—kręcić się; **balanci**—kołysać; **balanciĝi**—kołysać się, wahać się; **ŝanceli**—chwiać; **ŝanceliĝi**—chwiać się; **okupi**—zająć; **okupiĝi**—zająć się; **ruli**—obracać; **ruliĝi**—obracać się; **kunruli**—skręcać; **kunruliĝi**—skręcać się...

Tak samo w czasownikach *podmiotowych*, oznaczających stan:

sidi—siedzieć, **sidiĝi**—zostać siedzącym, usiąść; **dormi**— spać, **dormiĝi**—usnąć; **stari**—stać, **stariĝi**—wstać; **kuŝi**—leżeć, **kuŝiĝi**—położyć się; **silenti**—milczeć, **silentiĝi**—zamilknąć; **timi**—bać się, **timiĝi**—przestraszyć się; **vivi**—żyć, **viviĝi**—zostać żyjącym, ożyć; **reviviĝi**—zmartwychwstać; **li falis sub radojn kaj mortiĝis**—on wpadł pod koła i zabił się; **kiam nia vivo ĉesigis**—gdy życie nasze ustanie...

171. Lecz czasowniki *podmiotowe*, oznaczające czynność lub ruch, nie wychodzące poza obręb osoby działającej, które więc same przez się posiadają już charakter zwrotny, przyrostka **ig** już przyjmować nie mogą (jak **brui**, **erari**, **halti**, **iri**, **veni**, **pasi**, **dauri**...).

172. Przyrostki **ig** i **iĝ** używane są często niezgodnie z ich właściwym pierwotnym znaczeniem. Autorowie francuscy nadają sufiksowi *ig* znaczenie francuskiego słowa *faire* lub niemieckiego *lassen*, t. j. *kazać*, *zmusić*: **sonorigu**—ma znaczyć: *każ zadzwonić (faire sonner)*, **li venigis libron**—*on sprowadził książkę (faire venir)*, **mi sendigis libron al vi**—*kazalem przesłać panu książkę* Pewne pismo („*The British esperantist*“) objaśnia swoim czytelnikom, że, na przykład, **veki** znaczy *budzić*, **vekiĝi**—*obu-*

dzić się, a **vekigi** — *kazać komuś obudzić kogoś innego*; **finigi** — ma znaczyć: *kazać komu innemu skończyć* (*faire finir*). Spotykamy nawet tłumaczenia dosłowne z francuskiego lub niemieckiego: **mi lasis fari al li vestajon** — co nie znaczy: „z-stawilem“, lecz „kazatem“ *zrobić mu ubranie...* **lasu lin veni** — *każ mu przyjść...* Obok tego spotykamy sufiks **ig** z czasownikami przechodniemi: **manĝigi** ma znaczyć: *karmić, dawać jeść* (*faire manger*), **trinkigi** — *dawać pić*, **mi kreskigas en mia ĝardeno fruktojn** — ma znaczyć: *hoduję w moim ogrodzie owoce*, **trinkigu ĉevalojn** — ma znaczyć: *napój konie*;

restigi — *zostawić* (**li restigis min tie ĉi** — *on mnie kazał tu zostać*); **devigi** — *zmusić*: **malbona farto devigis lin ĉesi sian laboron** — *zły stan zdrowia zmusił go do zaprzestania pracy*; **venigi** — *kazać przyjść* (*faire venir*), **vidigi** — *dać do zobaczenia* (*faire voir*); **vidigu viajn infanojn** — *pokaż swoje dzieci*; **li vidigis grandan timegon** — *on ujawnił (dał widzieć) wielki strach*; **desegnante vojon, li vidigis, ke li ĝin sekvis** — *narysowywawszy drogę, on dał do pokazania, że on nią (tą drogą) podążał; albo, nap.: li kurigis kvardek arabojn* — *on zmusił do ucieczki (uczynił biegnącemi) czterdziestu arabów*; **vi nenion montris, kio min dezirigus pli ne vidi** — *nie pokazałeś nic takiego, coby mi kazało zobaczyć sobie, żeby już nic więcej nie widzieć*; **lernolibro por paroligi Esperanton** — *podręcznik dla nauczania mówić* (*faire parler*) po esperancku! Pewne towarzystwo esperanckie ogłasza, że zadaniem jego będzie: „**havigi laboron al senlaboraj membroj**” — co ma znaczyć: *dostarczać* (*faire avoir*) robotę członkom, pozbawionym pracy! albo: **tiu ĉi substanco havigas al la akvo ŝmirecan karakteron** — *to ciało nadaje wodzie charakter smarowidła...* Podobnych zwrotów lepiej nie używać.

173. Wreszcie do przystawek (afiksów) słownych należą jeszcze:

dis — *oznaczające rozdział, rozłączenie, rozrzuć*;

el — *które, niezależnie od znaczenia swego jako*

przyimek **z**, oznacza także wykonanie całkowite, wyczerpanie czynności, jej ukończenie;

re—oznaczające zwrot, powrót, powtórzenie czynności;

disjeti—rozzucić, **dissemi**—rozsiać, **disiri**—rozejść się, **diskuri**—rozbiec się (w różne strony), **dispeli**—rozpedzić; **disšuti**—rozsytać, **disširi**—rozerwać (na kawałki), **disbati**—rozbić (na części), **disbutonumi**—rozpiąć (**butono**—guzik)...

elpruvi—wyprobować, **elripoz**i—wypocząć, **elkonduki**—wyprowadzić, **eltrovi**—wynaleźć (szukać i ukończyć szukanie)...

reveni—wrócić, **redoni**—oddać, **refari**—odrobić, **reiri**—odejść z powrotem, **rekrei**—odtworzyć na nowo, **rememori**—przypomnieć sobie, **represi**—przedrukować ponownie, **rebrili**—odbić światło, **revivigi**—ożywić, **reviviĝi**—odżyć, zmartwychwstać.

d) przyrostki stopniujące.

174. Przyrostki następujące nadają wyrazom znaczenie *wzmocnione* lub *podniesione do znacznie wyższej potęgi*, albo też przeciwnie *zmniejszone do znacznie niższego stopnia*, a mianowicie:

eg—powiększa i podnosi,

et—zmniejsza i obniża.

pordo—drzwi, **pordego**—brama, wrota, **pordeto**—furtka; **fajro**—ogień, **fajrego**—pożar, **fajreto**—płomyk; **ĉambro**—pokój, **ĉambrego**—sala; **ĉambreto**—komórka; **pluvo**—deszcz, **pluvego**—ulewa; **ungo**—paznóg, **ungego**—pazur; **ringo**—pierścień, **ringego**—obręcz; **trunko**—pień, **trunketo**—łodyga; **arbo**—drzewo, **arbeto**—krzew; **pafilo**—strzelba, **pafilego**—armata; **mano**—ręka, **manego**—łapa; **lago**—jezioro, **lageto**—staw; **procento**—procent, **procentego**—opłata lichwiarska...

granda—wielki, **grandega**—olbrzymi; **forta**—silny, **fortega**—potężny; **varma**—ciepły, **varmega**—gorący, **varmeta**—ciepławy; **verda**—zielonawy, **blanketa**—białawy...

peti—prosić, **petegi**—błagać; **ridi**—śmiać się, **ridegi**—zanosić się od śmiechu, **rideti**—uśmiechać się; **plori**—płakać, **ploregi**—łkać, **ploreti**—szlochać; **manġegi** objadać się, obżerać; **trinkegi**—zapijać się, **dormi**—spać, **dormeti**—drzemać; **lavi**—myć, **laveti**—płókać...

bonege—nadzwyczajnie dobrze, **belege**—przepięknie, **fortege**—potężnie, **grandege**—nadzwyczajnie wiele...

Nie należy więc używać sufiksów *eg* i *et* dla urabiania wyrazów zgrubiałych lub zdrobniałych, które tworzymy za pomocą przymiotników: stół—*malgranda tablo*, chłopisko—*granda viro*, pokój — *malgranda ĉambro*, bardzo silny — *tre forta* i t. d. To też nie wydają się nam także trafne wyrażenia: *dankego*—wielka wdzięczność lub podziękowanie, *erarego* (zamiast *granda eraro*), wielki błąd, *iomete*—troszeczkę, *treege*—bardzo wiele (zam. *tre multe*)...

175. Tu należą także wstawki, które służą do urabiania imion *zdrobniałych* lub *pieszczotliwych* i z tego względu do poprzedniej grupy mogą być zaliczone:

ĉj — dla imion męskich i **nj** — dla żeńskich:

Miĉjo—Michaś, Micio; **Peĉjo**—Piotruś; **Manjo**—Mania, **Helenjo**—Hela...

niektórzy autorowie używają także: **paĉjo**—tatuś, **panjo**—mama, **franjo**—siostrzyczka, **fraĉjo**—braciszek.. t. j. w stosunku do imion pospolitych.

e) przyrostek nieokreślony.

176. Wreszcie stosunek nieokreślony, ale prosty i zrozumiały, jakkolwiek w różnych wypadkach różny, a dla wyrażenia którego nie nadaje się żaden z przyrostków wyżej wymienionych, wyrażamy przez wstawkę nieokreśloną **um**. Stosuje się on, na przykład, do wyrazów, które są urabiane od różnych części ciała:

kolo — szyja, **kolumo** — kołnierz; **mano** — ręka, **manumo**—rękaw; **nazo**—nos, **nazumo**—binokle; **buŝo**—usta, **buŝumo**—kaganiec na usta;

palpebro — powieka, **palpebrumi**—mrugać powiekami; **kalko**—pięta, **kalkumo**—obcas...

spotykamy nadto: **parto** — część, **partumo**—ułamek; **kruco**—krzyż; **krucumo**—ukrzyżowanie, **krucumi**—ukrzyżować; **plena**—pełny, **plenumi**—napełnić; **loto**—los, **lotumi**—losować; **komuna**—wspólny, **komunumo**—wspólnota, gmina; **gusto**—smak, **gustumi**—smakować, próbować; **mastro**—gospodarz, **mastrumi**—gospodarować; **buto**—guzik, **butonumi**—zapinać, **disbutonumi**—rozpinać; **vento**—wiatr, **ventumi**—wietrzyć, **ventumilo**—narzędzie do przewietrzania, wentylator; **aero**—powietrze, **aerumi**—przewietrzać; **lakto**—mleko, **laktumi**—karmić mlekiem; **bruli**—palić, **brulumo**—zapalenie; **malvarma**—zimny, **malvarmumo**—zaziębienie, **malvarmumi**—przeziębienie się; **aminda**—godny kochania, **amindumi**—kochać się...

Cząstka **um** odgrywa wśród sufiksów taką samą rolę, jak **je** wśród przyimków.

Do wstawek należą także cząstki **op**, **obl**, **on**, za pomocą których, jak widzieliśmy, tworzą się liczebniki *zbiorowe*, *wieloraki* i *podziałowe* (ob. § 20).

177. Przyrostki powyższe, — zarówno prefiksy, jak i sufiksy — przez przybieranie końcówek gramatycznych tworzyć mogą wyrazy samodzielne. Zachowują one wtedy to samo znaczenie, jakie posiadają w połączeniu z innymi pierwiastkami, lub które pierwiastkom tym nadają:

malo—przeciwieństwo, **mala**—przeciwny; **rea**—powrotny, **ree**—znowu, napowrót, odwrotnie; **dise**—zosobna, w rozsypkę; **geo**—para istot różnej płci; **ino**—samica, **ido**—potomek, **edzo**—małżonek, **edzino**—małżonka; **ano**—członek, mieszkaniec; **ulo**—osobnik, indywiduum; **estro**—naczelnik, zwierzchnik; **ema**—skłonny; **ebła**—możliwy; **inda**—godny; **emo**—skłonność; **eble**—możliwie, być może; **indo**—godność; **ilo**—narzędzie; **ujo**—rezerwuar; **ingo**—pochwa; **ejo**—miejsce dokonywania pewnej czynności; **aĵo**—wyrób jakiś, przedmiot konkretny; **eco**—przymiot, właściwość oderwana; **aro**—zbiór, zgromadzenie; **ero**—cząstka, atom; **igi**—czynić, pobudzać, **iĝi**—stać się, zostać czemś; **ege**—w stopniu wyższym, podniesione do po-

tęgi; **ete** — w stopniu niższym, znacznie niżonym lub zmniejszonym...

li ne estas inda je estimo — on nie jest godny szacunku; **bovino kun siaj idoj** — krowa ze swemi cielętami; **aro da libroj** — zbiór książek; **niaj anoj** — nasi członkowie lub koledzy; **ĉu vi havas bonajn ilojn** — czy masz dobre narzędzia, **ĉielo iĝis luma** — niebo stało się jasnym.

178. Przyrostki mogą być dołączane do pierwiastków nie tylko pojedynczo, jak to widzieliśmy, lecz łącznie po dwa lub więcej jednocześnie:

laboremulo — człowiek skłonny do pracy, pracowity; **laboristino** — pracownica; **eminentularo** — zbiór, zgromadzenie osób wybitnych. starszyzna; **arbareto** — mały lasek, kępka drzew; **arbetaro** — zbiór krzewów; **lavistinedzo** — mąż praczki; **remalsaniĝi** — zachorować znowu (są trzy przyrostki: **re**, **mal**, **iĝ** — stawać się znów [chorym, t. j. recydywa choroby]; **aligi** — złączyć, **aligiĝi** — przyłączyć się.

179. Wreszcie łączyć się przyrostki mogą same ze sobą, bez wszelkich innych pierwiastków:

ebi, **ec**, **o** — możliwość; **ind**, **ec**, **o** — godność (jako przymiot), **dis**, **ec**, **o** — różnolitość, rozbieżność; **dis**, **ig**, **i** — czynić rozdział; rozdzielać; **re**, **ig**, **i** — odrobić; **estr**, **ar**, **o** — zbiór osób rządzących, zarząd, rząd; **et**, **ul**, **o** — osobnik nadzwyczaj mały, karzeł; **il**, **ar**, **o** — zbiór narzędzi; **an**, **ar**, **o** — zbiór wyznawców danej doktryny, idei, korporacja; **id**, **ar**, **o** — zbiór potomków, potomstwo; **mal**, **ec**, **o** — przeciwieństwo; **ek**, **ec**, **o** — chwilowość...

IV. WYRAZY ZŁOŻONE.

180. Wyrazy złożone tworzą się przez proste zestawienie pierwiastków. Tylko gdy tego wymaga harmonja, t. j. gdy wyraz złożony staje się trudnym do wymówienia, wstawia się pomiędzy pierwiastki literę **o**: **akvofalo** — wodospad, **ovoforma** zam,

ovforma, fulmotondro zam. fulmtondro, [^]Austrolando zam. [^]Austrlando.

181. Gdy jednak chodzi o zaznaczenie charakteru gramatycznego pierwszego wyrazu, zwłaszcza jeżeli mógłby być użyty w różnych formach gramatycznych, wtedy pozostawiamy mu właściwą końcówkę gramatyczną: **unutaga**—jednodniowy, ale **unuataga**—pierwszodnienny (który się zdarzył pierwszego dnia), **unuanaskita**—pierworodny, **vivipova**—zdolny do życia (mogący żyć), **suprecitita**—wyżej zacytowany...

182. Przy składaniu pierwiastków wyraz główny stawia się na końcu, zaś na początku wyraz określający, t. j. ten, który przy użyciu przyimka znalazłby się po przyimku: **poshorlogo**—horłogo de poŝo, zegarek kieszonkowy; **okulvitroj**—vitroj por okuloj, szkła do oczów, okulary; **kamentubo**—tubo de kameno, komin...

183. Wszystkie części mowy tworzyć mogą wyrazy złożone, a więc:

rzeczowniki:

vaporŝipo—statek parowy; **litkovrilo**—kołdra; **ĉielarko**—tęcza (łuk niebieski); **ĝardenpordo**—drzwi ogrodowe; **kolharoj**—grzywa (włosy szyi); **vangharoj**—faworyty; **lipharoj**—wąsy; **metalfadeno**—sznur metalowy, drut; **matenmanĝo**—ranne śniadanie; **tagmanĝo**—obiad; **vespermanĝo**—kolacja; **fulmotondro**—burza; **kamentubo**—komin; **kafkruĉo**—dzban do kawy; **ĉielruĝo**—zorza; **diservo**—służba Boża, nabożeństwo; **punktokomo**—średnik..

przymiotnik z rzeczownikiem:

belŝkribado—kaligrafia; **longhara**—długowłosy; **plenaĝa**—pełno-

letni; **sangavida**—krwiożerczy; **ruĝhaŭta**—czerwonoskóry; **granda-nima**—wielkoduszny; **egalpezo**—równowaga *).

zaimki z rzeczownikiem:

samideano — wyznawca tej samej idei, **samlandano** — ziomek; **memstara**—samodzielny; **memturmentado**—męczenie samego siebie; **mempotenca**—samowładny; **memfida**—pewny siebie; **memmortigo**—samobójstwo; **memamo** — samolubstwo; **sinamo** — egoizm; **sindone-ma** — oddający się, ofiarny, skłonny do poświęceń; **singardema**—skłonny do ochraniańia siebie, ostrożny, przezorny; **memdonema**—przynoszący w ofierze samego siebie (*sin* wskazuje w ogóle czynność zwrotną, *mem* zwrotną na samą osobę działającą), **miatem-pa**—z moich czasów...

liczebnik z rzeczownikiem:

ununombro—liczba pojedyncza, **duonpatro**—ojczym, **duonorfo**—pólsierota; **ĉevaltrio**—trójka koni; **dupunkto** — dwukropek; **centjaro**—stulecie; **duonsuperŝutita**—nawpół zasypany...

słowo z rzeczownikiem:

skribtablo—biurko; **falakvo**—wodospad; **tirkesto**—szuflada; **partopreni** — brać udział; **dormoĉambro** — pokój sypialny; **flarsento** — węch; **palpsento**—dotyk; **vortfarado**—tworzenie słów; **ĉieliro**—wniebowstąpienie; **Kristnasko**—Boże Narodzenie; **fruktoporta**—urodzajny; **krucmilitiro**—pochód krzyżowy; **piediri**—iść piechotą; **lavvazo**—miska do mycia ..

przysłówki i przyimki z rzeczownikiem:

trouzo—nadużycie, **pruntepreno**—zaciągnięcie pożyczki; **prunte dono**—udzielenie pożyczki; **pruntedonanto**—pożyczający; **antaŭtu-**

*) Por. polskie: *golibroda, łamigłówka, obieżyświat, szlifbruk, waligóra, marnotrawstwo, cudotwórca, dziejopis, bałwochwalca, ludożerca, powieściopisarz, wodociąg, czworobok, rodowód, staloryt, sztukamięsa, Wielkanoc... prawdomówny, górnołotny, oświeczony, stujęczyczny, dwuznaczny, karkołomny, czarnooki, luskonogi, krzywousty, bładoróżowy...*

Ale niektóre tylko wyrazy polskie tłumaczyć można dosłownie, jak: *stulecie* — *centjaro*, *rękopis*—*manskribo*, *trójkąt* — *triangulo*...
przymiotniki w rodzaju: *stuletni* — *centjara*, *jednopiętrowy* — *unuetaĝa*, *ruĝbarba*—*rudobroda*..

ko—fartuch, przednia chustka; **kvazaühomo**—istota do człowieka podobna; **interspaco**—przerwa, pauza; **postsigno**—śląd; **preteriranto**, **preterpasanto**—przechodzień; **sensencaĵo**—nonsens; **submajstro**—podmajstrze; **survango**—uderzenie w policzek; **apudestado**—przebywanie przy czym, w obecności czegoś.

przymiotniki ze sobą:

surdomuta—głuchoniemy, **nigroflava**—czarnożółty, **helblua**—jasnoniebieski...

przymiotniki z liczebnikami:

trifolia—trzylisty, **unutaga**—jednodniowy; **kvinjara**—pięcioletni; **deksespaĝa**—o szesnastu stronicach; **tridekjara militado**—trzydziestoletnia wojna; **duonjara**—półroczny; **kvarpieda**—czworonożny.

liczebnik ze słowem:

dunaskitaj—bliźnięta, **unuanaskita**—pierworodny...

liczebnik z przysłówkiem:

kvaronjare—kwartalnie, **duonjare**—półrocznie...

zaimki z przysłówkiem:

unufoje—raz, **ĉiutage**—codziennie, **klamaniere**—jakim sposobem...

zaimki z przymiotnikiem:

ĉiutaga—codzienny, **ĉiujara**—coroczny, **niatempa**—współczesny (naszego czasu)...

przyimek ze słowem:

eniri—wejść, **eliri**—wyjść, **foriri**—odejść, **preteriri**—przejść obok, minąć; **transiri**—przejść po za coś, **trairi**—przejść przez coś; **enporti**—wnieść; **elporti**—wynieść; **almazuri**—domierzyć; **altranĉi**—dokroić; **apudesti**—być przy czym, **ĉeesti**—być u czegoś, być obecnym; **ĉirkaŭpreni**—objąć; **ĉirkaŭskribi**—opisać; **deveni**—pochodzić; **senvestigi**—rozebrać; **senkulpigi**—uniewinnić; **forflugi**—odlecieć; **fornaĝi**—odpłynąć; **ĝisvivi**—dożyć (do danej chwili); **kontraŭstari**—przeciwstawić się; **kunvoki**—zwołać; **priskribi**—pisać o czymś; **ripensi**—obmyśleć; **trabori**—przewiercić; **traveturi**—przejechać; **tralegi**—przeczytać; **transjeti**—przerzucić; **prodoni**—dać za coś, zastawić; **surmeti**—nałożyć; **suprensalti**—podskakiwać; **intermiksi**—

mieszać; **inferparoli** — rozmawiać, **almiliti** — zawojować, **dependi** — zależność od czegoś, **elparoli** — wymawiać ..

przymyki i przysłówki z innymi częściami mowy:

eksterordinara — nadzwyczajny, **antaŭhierau** — przedwczoraj, **postmorgaŭ** — pojutrze; **laŭlarĝe** — wszecz, **laŭlonge** — wzdłuż; **pogrande**, **pomulte** — w wielkich ilościach (hurtem); **senmorta** — nieśmiertelny; **perforte** — siłą, gwałtem; **laŭforte** — według siły; **mezoombre** — średnio, przeciętnie; **senceremonieco** — bezceremonialność..

sufiksy ze sobą:

etulo, **estraro** i t. d. (ob. § 179).

184. Unikać należy dosłownego tłumaczenia wyrazów polskich, składanych w podobny sposób, które są często urobione nie zupełnie logicznie. Zwłaszcza częstem jest w języku polskim łączenie przymków z pierwiastkami słownymi, przez co te ostatnie przybierają znaczenie przenośne, nieraz bardzo odalone od pierwotnego. Tak, na przykład, *podrobić* tłumaczyć oczywiście nie można przez **subfari**; ani *podejść* (w znaczeniu *oszukać*), przez **subiri**, które mogłoby tylko znaczyć *iść pod cześć* lub *wejść pod coś*; ani też *podpić* przed **subtrinki**, *zrobić* przez **postfari**, *podbić kraj* przez **subbati landon**, *podkochać się* przez **subamadiĝi** i t. d.

Niemniej jednak przyjęły się w języku Esperanto dzięki wpływowi języka polskiego i innych słowiańskich wyrazy jak **elrigardi** — *wyglądać* (w znaczeniu *mieć wygląd*), **subaĉeti** — *podkuścić*; **el kio ĝi estas elfarita** — z czego ono jest zrobione; **li eldiris veron** — on wypowiedział prawdę, **alvoko de homo** — powołanie człowieka; **li deaĉetis per sia morto** — on odkupił przez swoją śmierć; **li eltrovis rimedon** — on wynalazł lekarstwo; **al mi oni alskribas vortojn, kiujn mi ne diris** — mnie przypisują słowa, których nie powiedziałem; **mi povas submeti tutan teron** — mogę podbić całą ziemię; **elportebla doloro** — ból możliwy do zniesienia (rusycyzm); **li eltranĉadis ŝian nomon sur arboj** — on wyrzynał jej imię na drzewach; **elpendaĵo** — szyld (ros. wywieszka); **elripozi post vojaĝo** — wypocząć po podróży; **mi ellaboris projekton** — wypracowałem projekt. Podobne przekłady dosłowne,

często nielogiczne, są też niezrozumiałe dla osób, nieznających języków słowiańskich i wprawiają je w zdumienie. Należałoby więc ich unikać pamiętając, iż w języku Esperanto w tworzeniu wyrazów obowiązuje bezwzględna ścisłość logiczna i to jest tylko dobre, co jest zrozumiałe.

Weźmy, jako przykład, słowo *nieść*, od którego po polsku urobiliśmy szereg wyrazów następujących: *wynieść*, *przynieść*, *przenieść*, *roznieść*, *wnieść*, *donieść*, *odnieść*, *ponieść*, *obnieść*, *unieść*, *wznieść*, *znieść*, *zanieść*, *nanieść*, *podnieść*; — otóż tylko pierwsze siedem czasowników dają się jeszcze od biedy przetłumaczyć dosłownie i względnie logicznie: **elporti**, **alporti**, **transporti**, **disporti**, **enporti**, **alporti**, **forporti**... ale *znieść* nie można tłumaczyć przez **kunporti**, ani *nanieść* przez **surporti**, ani *obnieść* przez **ĉirkaŭporti** i t. d., — gdyż przyimki przybrały tu już znaczenie przenośne, które zwyczajowo przyjęło się w języku polskim, ale które może nie być zrozumiałem dla ogółu esperantystów.

185. Nie należy także tworzyć wyrazów złożonych tam, gdzie równie dobrze użyć się daje przymiotnik z rzeczownikiem: lepiej np. **en miaj jaroj infanaj** — w moich latach dzieciennych, niż **en miaj infanjaroj**...

186. Składanie pierwiastków ograniczać należy do dwóch a najwyżej trzech. W przeciwnym razie powstający nowotwór przestaje być jasnym i zrozumiałym, rdzeń wyrazu zupełnie się zatracą i odcyfrowanie jego znaczenia staje się prawdziwą łamigłówką, jak np. w wyrazach: **defluilego** (**de**, **flu**, **il**, **eg**, **o**) zapewne: środki odpływowe, kanalizacja; **enŝipigejo** — miejsce (**ej**) wsiadania (**en**) lub wsadzania się (**iĝ**) na okręt (**ŝip**) — zapewne: przystań; **pafilo malproksimenpafanta** — strzelba dalekonośna, **poŝtkarkolektantulo** — zbieracz marek pocztowych, **malestimindulo** — człowiek godny pogardy. Nawet pięknie brzmiące **montegaro** — zbiór (**aro**) olbrzymich (**eg**) gór (**monto**), **amindumado** — kochanie się, **gastumante** — podejmując czy też częstując gości... przestają być jasne, gdyż osnowa ginie wśród przystawek i przy-

rostków. Zaczyna to przypominać znane volapükizmy w rodzaju *lopikalarevidasekretelo* (sekretarz naczelny izby obrachunkowej).

V. WYRAZY MIĘDZYNARODOWE, czyli tak zw. „cudzoziemskie”.

187. Wyrazy tak zwane „cudzoziemskie”, t. j. takie, które większość języków europejskich zaczerpnęła z jednego źródła i które wskutek tego w tych wszystkich językach mają już obecnie jednakową postać z małemi tylko odmianami, wchodzą w tej samej postaci do języka Esperanto, przybierając tylko jego pisownię fonetyczną i właściwe końcówki gramatyczne.

Tu należą, na przykład:

historio, geografio, matematiko, botaniko, zoologio, statistiko, advokato, doktoro, generalo, admiralo, leŭtenanto, kapitano, redakcio, administracio, komisio, parlamento, senato, konsulo, poezio, komedio, teatro, opero, tenoro, baritono, publiko, sceno, tabako, husaro, banko, frako, hotelo, skvero, centro, formo, figuro, normo, haremo, bagatelo, telegrafo, telefono, vagono, lokomotivo, mikroskopo, labirinto, obelisko, ekspluati, deklami, buljono, idioto, brave, bis, alibi, apriori...

Wyrazów tych tłómaczyć nie potrzebujemy, gdyż i po polsku używane są w tej samej postaci z drobnemi tylko zmianami końcówek gramatycznych.

By pokazać jak są liczne wyrazy, wspólne już dzisiaj wszystkim językom europejskim, przytaczamy tu ich szereg na samą literę *a*:

abato, abdikacio, aberacio, ablativo, abnegacio, abolicionismo, abono, abrikotino, absenteismo, absento, absolutismo, abso-

luto, absorbcio, abstrakta, abstinenta, absurdo, acetileno, acidometrio, adaĝio, adoptacio, adjektivo, adjunkto, adjutanto, administracio, admiralo, adoracio, adreso, advento, advokato, aerodinamiko, aerofono, aeroforo, aerolito, aeronautiko, aeroplano, aerostato, afekto, aferismo, afirmacio, afiŝo, agente, agentejo (agentura), agitacio, agitatoro, aglomeracio, aglutinacio, agonio, agregrato, agronomio, agrikulturo, agrara, aĝio, akacio, akademio, akatalepsio, akcepto, akcesorio, akcio, akcizo, aklamado, aklimatizacio, akomodacio, akompani, akordeono, akordo, akrediti, akrobato, akrolito, akrostiĥo, aksiomo, aktivo, akto, aktoro, akustiko, akumulatoro, akuzativo, akvaforto, akvarelo, akvariumo, alabastro, albatroso, albinoso, albumo, aldehido, alegorio, alegro, alejo, alelujo, aleopatio, alfabeto, algebro, aligato, alhimio, alimento, alizarino, alianso, alienacio, alienisto, alkalimetrio, alkaloido, alkoholismo, alkoholo, alkoholometrio, almanaho, almavivo, aloeso, alopatio, alotropio, alpago, alpinisto, alto, alteracio, alternacio, alternativo, altruismo, aluvio, aludo, amalgamo, amaranto, amatoro, amazono, ambasado, ambasadoro, ambicio, ambo, ambrozio, ambulanso, ambulatorio, ameno, ametisto, amfibio, amfibrahio, amfiteatro, amfitriono, amido, amilo, amileno, amino, amnestio, amono, amoniako, amorfa, amortizacio, ampleksi, amplitudo, amputacio, amuleto, amunicio, anahoreto, anahronismo, anaerobo, anaforo, anagramo, analfabeto, analizo, analogio, ananaso, anarĥio, anatemo, anatomio, andante, androgina, anegdoto, anekso, anemio, aneroido, anesteziio, aneurismo, angino, anhidrido, anilino, animismo, anizeto, anodo, anodino, anomalio, anonime, anonco, anormala, antagonismo, antologio, antraceno, antracito, antrakto, antresolo, antropocentrio, antropofago, antropologio, antropometrio, antropomorfismo, antikristo, antialkoholismo, antisemito k. c., antidoto, antikva, antikvario, antilopo, antimonio, antinomio, antipatio, antipirino, antipodo, antitezo, antracito, aoristo, aorto, aparato, apartamento, apatio, apelacio, apetito, aplikacio, apokalipso, apokrifo, apologio, apopleksio, apostato, apostolo, apostrofo, apoteozo, arabesko, aragonito, arbitro, arĥaismo, arĥeologio, arĥipelago, arĥitekturo, arĥivo, arĥiepiskopo, arĥidiakono, arĥi-

princo, areno, areometro, areopago, aresto, arfo, argumento, ario, ariano, arko, arkado, arlekino, aroganta, aromato, arpeĝio, arsenalo, arseniko, arsenolito, arterio, artezia, artretismo, artikolo, artikulacio, artilerio, artisto, artismo, aristokrato, aristokratismo, aristono, aristotelismo, aritmetiko, aritmografo, aso, asafetido, asceto, asekuracio, asesoro, asfalto, asiderito, asignacio, asimetrio, asimilacio, asimptoto, asistento, asklepiado, asociacio, aspiracio, asteroido, astmo, astrolabio, astrologio, astronomio, astigmatismo, atavismo, ateisto, ateismo, atlaso, atleto, atmosfero, atomo, atomismo, atrakcio, atropio, atropino, atributo, atuto, aŭguro, aŭreolo, aŭripigmento, aŭskultacio, aŭtoanalizo, aŭtobiografio, aŭtoĥtono, aŭtodidaktiko, aŭtografo, aŭtokracio, aŭtomato, aŭtomobilo, aŭtonomio, aŭtopσιο, aŭtoro, aŭtoriteto, aŭtoskopio, aŭtoterapio, aŭtotipio, avizo, azbesto, azimuto, azoto.

188. Wyrazy urabiane od powyżej wymienionych, t. j., naprzykład, przymiotniki lub przysłówki, pochodzące od rzeczowników i t. d., — tworzą się już według prawideł gramatyki esperanckiej:

teat.o—teatr, ale teatralny—teatra; **historio**—historja, **historia**—historyczny; **internacia**—międzynarodowy, **internacieco**—międzynarodowość; **telefono**—telefon, **telefoni**—telefonować, **telefone**—telefonicznie..

189. Do tej samej kategorii należą jeszcze *przyrostki*, które język Esperanto zapożyczył również z języków europejskich i zachował ze względu na ich międzynarodowość, jak: **auto-**, **anti**, **neo-**, **mono-**, **foto-**, **-ismo**, **vic-**, **arhi**: oraz — **ist** (ob. § 157).

aŭtobiografio, aŭtomobilo, antikristo, arĥiepiskopo, arĥiprinco, neomaltusianismo, fototipio, fotografio. monogamio, antialkoholismo, patriotismo, socialismo, protestantismo. .

VI. O NIEKTÓRYCH WYRAZACH SPECYALNYCH LUB POSIADAJĄCYCH ZNACZENIA PODOBNE.

190. Wyraz **moŝto** zastępuje wszelkie tytuły w przemówieniach, listach i innych wypadkach podobnych. W każdym jednak poszczególnem znaczeniu dodaje się nadto wyraz, odpowiadający urzędowi lub godności danej osoby:

via reĝa moŝto!—wasza królewska mość, **via generala moŝto!**—Mości generale!, **al lia episkopa moŝto!**—do jego ekscelencyi biskupa, **via moŝto!**—Wielmożny Panie...

191. Wyraz **viro** używa się wtedy, gdy chodzi o wyraźne zaznaczenie płci męskiej:

ĉevalviro — ogier, **bovoviro** — byk, **ĉu tiu ĉi bela hundo estas hundino aŭ hundviro** — czy ten piękny pies jest suką czy samcem...

192. **bleki** — oznacza wszelkie głosy zwierząt, dla których niema wyrazów specjalnych, jak **miaŭi** — miauczyć, **boji** — szczekać, **sibli** — syczeć...

ĉevalo blekas — koń rzy; **bovo blekas** — wół ryczy, **ŝafino blekas** — owca beczy...

193. Rozróżniać należy następujące wyrazy o znaczeniu podobnem:

arbo — drzewo, jako roślina, **ligno** — drzewo jako materyał:

arba oleo — olej drzewny; **ligna tablo** — stół drewniany...

devi — być zmuszonym w znaczeniu obowiązku, konieczności, **ŝuldi** — być dłużnym:

mi devas vin forlasi — muszę cię zostawić, **oni devas ami sian gepatrojn** — należy kochać swoich rodziców; **vi devas memori** —

powinieneś pamiętać; **mi ŝuldas al li mil frankojn** — jestem mu dłużny tysiąc franków; lub w przenośni: **mi ŝuldas tion ĉi al lia helpo** — zawdzięczam to jego pomocy...

kulpo—wina, **kulpa**—winien (w znaczeniu moralnem); **ŝuldo**—dług, **ŝulda** — winien (w znaczeniu dłużny); **devo** — powinność, obowiązek:

tion ĉi estas lia kulpo—to jego wina; **li ŝuldas al mi tri frankojn**—on mi winien trzy franki; **li devas fari tion ĉi**—on powinien to zrobić...

haŭto — skóra na ciele, **ledo** — skóra, jako wyrób, materyał lub towar, stąd:

ledisto—garbarz; **haŭta malsano** — choroba skórna, **leda poŝokieszeŭ** skórzana...

lango — język, jako օrgan, **lingvo** — język, jako mowa:

montru vian langon — pokaż język; **lingvo angla** — język angielski...

lui — najmować w ogóle, **dungi** — wynająć robotników, zakontraktować, przyjąć na służbę:

mi luis ĉambron — wynająłem pokój, **dungi laboristojn** — wynająć robotników...

Zanotujemy jeszcze w tej samej kategorii:

kara — drogi (w znac. moralnem), **multekosta** — drogi (kosztowny):

mia kara amiko! — drogi przyjacielu; **en tiu ĉi urbo vivado estas multekosta**—w tem mieście życie jest drogie...

kuiiri—gotować, **boli**—gotować się, kipieć:

la kuiristo kuiras tagmanĝon—kucharz gotuje obiad; **la kafejo jam bolas**—kawa już się gotuje...

viando—mięso, jako potrawa; **karno**—mięso na ciele...

194. Natomiast wyrazy następujące oprócz właściwego znaczenia głównego mają jeszcze inne uboczne:

celi — obok celować, znaczy także mieć na celu, mieć na widoku, zamierzać:

mi celas tiujn kritikistojn...—mam na myśli tych krytyków. ., ni celos la efektivigon de nia revo — dążyć będziemy do urzeczywistnienia naszego marzenia; ni iru vojon celitan! — idźmy drogą zamierzoną...

ĉiam — *zawsze* używa się także w znaczeniu wciąż, coraz więcej lub mniej:

tiu ĉi vojo estas ĉiam pli danĝera — ta droga jest coraz niebezpieczniejszą; li fariĝas ĉiam pli forta — on staje się coraz mocniejszym; ili ĉiam vokas helpojn — oni wciąż wołają pomocy; ankoraŭ ĉiam nuboj sur via frunto—wciąż jeszcze chmury na twem czole!; — mia filo estas ĉiam pli sana — mój syn jest coraz zdrowszy.

esti — *być* tłumaczy często nasze *mieć*, gdy mowa o stanie ciała lub duszy:

mi estas soifa—mam pragnienie, vi estas prava — masz rację, miaj piedoj estas varmaj sed miaj manoj estas glaciigitaj,—mam nogi gorące, lecz mam ręce zmarznięte...

iri — *iść*, utarło się także w znaczeniu *jechać*, *dążyć*:

mi iras Parizon — jadę do Paryża; tiu ĉi vaporŝipo iras ĝis Ameriko — ten statek jedzie aż do Ameryki, ĉu nia vagonaro iros baldaŭ? — czy pociąg nasz prędko pójdzie...

lasi — *zostawić*, nigdy: *zmusić*, *kazać*:

mi lasis lin foriri — kazałem mu odejść, jest błędem...

meti — oprócz *kłaść*, *łożyć*, znaczy także *postawić*, *posadzić*, *podziąć* i t. d.:

kien vi metis vian libron—gdzie podziłaś swoją książkę; li metis ĉiujn siajn pensojn en tiun ĉi aferon—on włożył wszystkie swoje myśli w tę sprawę; multaj personoj estas metitaj en mal-

liberejon — wiele osób wsadzono do więzienia; **li metis slan atenton sur tiun ĉi knabinon** — on zwrócił uwagę na tę dziewczynkę...

sidi — *siedzieć* używają niektórzy w znaczeniu naszego *leżeć, być położonym, znajdować się*:

la urbo sidis sur monto — to miasto leżało na górze; **en kandelingo sidis brulanta kanelo** — w lichtarzu znajdowała się paląca się świeca.

195. Wreszcie wyrazy następujące, podobne z brzmienia, różnią się znaczeniem:

fundo—dno, **fondo**—założenie;

gaja—wesoły, **ĝoja**—radosny;

justa—sprawiedliwy, **ĝusta**—dokładny, ścisły;

letero—list, **litero**—litera;

mastro — gospodarz, pan domu, **majstro** — mistrz w swojej sztuce: **nia majstro estas tre afabla** — nasz gospodarz jest bardzo uprzejmy; **Rafaelo estas la plej granda majstro el ĉiuj pentristoj de Italujo**—Rafael jest największym mistrzem wśród malarzy włoskich...

nobla—szlachetny, **nobela** — szlachecki (**nobelo**—szlachcic): **ĉi estis de nobela familio sed ne havis noblan karakteron** — ona była ze szlacheckiej rodziny, lecz nie miała szlachetnego charakteru...

ordo—porządek, **ordono**—rozkaz, **ordeno**—order;

pasi—spędzać, **paŝi**—przechodzić, kroczyć: **li pasas sian tempon legante**—on spędza czas swój czytając; **ili paŝis preter ni** — oni przeszli obok nas...

pesi—wazyć (czasown. przechodni), **pezi** — wazyć, mieć wagę (czasown. podmiot.): **ĉu vi pesis la aĉetitan viandon**—czyś zważył kupione mięso?; **tiu ĉi barelo da tabako pezas cent funtojn**—ta beczka tytoniu waży sto funtów...

plato — płaszczyzna, **plado** — półmisek, **pleto** — płaskowzgórze, **plano** — plan;

polvo—kurz, pył, **pulvo**—proch (do strzelania), **pulvoro**—proszek, **pudro**—puder (tualetowy);

provo—próba, **pruvo**—dowód.

tiu ĉi provo nenion pruvas—ta próba niczego nie dowodzi;

reĝi—królować, **regi**—rządzić; **reĝo**—król, **regno**—państwo;

roso—rosa, **rozo**—róża;

sento—zmysł, **senco**—sens, znaczenie: **palpsento**—dotyk, **okulsento**—wzrok; **tiu ĉi ne havas sencon**—to niema sensu;

serĉi—szukać, **ŝerci**—żartować;

ŝargi—ładować, pakować; **sargi**—nabijać (broń);

tablo—stół, **tabulo**—deska, tablica (do pisania); **tabelo**—tablica napisana (nap. statystyczna), wykaz, spis...

maso — masa jakiegoś materiału, **amaso** — mnóstwo:

amaso da homoj — mnóstwo ludzi...

multa — liczny, **multe** — wiele:

multaj homoj venis — liczni ludzie przychodzili (oddzielnie)
multe da homoj rigardis — wielu ludzi patrzyło (razem)...

stato — stan, **ŝtato** — państwo, **etato** — budżet, etat:

en kia stato estas nia afero? — w jakim stanie jest nasza sprawa; **Amerikaj unuiĝitaj ŝtatoj** — Stany Zjednoczone Ameryki...

196. *Dni tygodnia:*

Dimanĉo, **Lundo**, **Mardo**, **Merkredo**, **Ĵaŭdo**, **Vendredo**, **Sabato** — Niedziela, Poniedziałek i t. d.

Miesiące:

Januaro — Styczeń, **Februaro** — Luty, **Marto** — Marzec, **Aprilo** — Kwiecień, **Majo** — Maj, **Junio** — Czerwiec, **Julio** — Lipiec, **Aŭgusto** — Sierpień, **Septembro** — Wrzesień, **Oktobro** — Październik, **Novembro** — Listopad, **Decembro** — Grudzień.

Części roku:

printempo — wiosna, **somero** — lato, **aŭtuno** — jesień, **vintro** — zima.

Święta:

Kristnasko — Boże Narodzenie, Pasko — Wielkanoc, Ćieliro — Wniebowstąpienie, Pentekosto — W.W. Świętych, Johana festo — Ś. ty Jan, Petra k. Paŭla festo lub tago — Ś-go Piotra i Pawła, Dipatrina festo — Święto Matki Boskiej, Triunua festo — Świętej Trójcy, Diservo vespera—nieszpory...

197. *Części świata:*

Eŭropo. Azio, Afriko, Ameriko, Aŭstralio...

Nordo—północ, Sudo—południe, Oriento—wschód, Okcidento—zachód...

Państwa i kraje:

Anglujo, Aŭstrujo, Belgujo, Bohemujo (Czechy), Bulgarujo, Danujo, Francujo, Germanujo, Grekujo, Hispanujo, Holandujo, Italujo, Norvegujo, Polujo, Portugalujo, Rumanujo, Rusujo, Serbujo, Svedujo, Svisujo, Turkujo... Ĥinujo (Chiny), Hindujo (Indye), Persujo, Japanujo... Unuigitaj Amerikaj Ŝtatoj (Stany Zjednoczone Ameryki półn.), Brazilujo, Ćilujo (Czili)...

albo też:

Anglolando, Aŭstrolando i t. d.

198. *Miary, wagi, monety:*

metro, kilometro, mejlo (mila), versto, futo (stopa), colo (cal)... gramo, kilogramo, litro, hektolitro, pudo, unco, buŝelo, loto... franko, centimo, rublo, kopeko, floreno (złoty), groŝo, liro, guldeno, krono, helero, krejzero, marko, fenigo, funto ŝterlinga, penco, ŝilingo, oero, drakmo, lejo, denaro, rejso, milrejsa, piastro.

199. Godziny oznaczają się przez dodanie liczby minut do godziny minionej, albo przez odejmowanie liczby minut od godziny nadchodzącej, albo przez oznaczanie części godziny bieżącej:

godzina 2 — dua horo; 2 minut 5 — dua horo kaj kvin minutoj albo kvin minutoj de la tria; $2\frac{1}{4}$ — dua kaj kvarono albo kva-

rono de la tria; 2 m. 40 — kvardek minutoj de la tria albo tria sen dudek minutoj; 2 m. 55 — kvin minutoj antaŭ la tria, tria sen kvin minutoj, dua kaj kvindek kvin minutoj...

200. Najczęściej używane skrócenia:

k. a. — kaj aliaj, i inne; **k. c.** — kaj ceteraj, i inni; **k. s.** — kaj similaj, i tym podobne; **k. sekv.** — kaj sekvantaj, i następujące; **k. t. p.** — kaj tiel plu, i tak dalej; **t. e.** — tio estas, to jest; **ek.** — ekzemple, naprzykład... **S-o** — Sinjoro, pan; **S-ino** — Sinjorino, pani; **F-ino** — fraŭlino, panna; **D-o** — Doktoro; **P-o** — Profesoro; **N-o** — numero.

SKOROWIDZ.

(Cyfry wskazują paragrafy).

- Ad**, przyrostek, 164.
Afiksy (przystawki), 154.
Ajn, 14, 29.
Aj, przyrostek, 159.
Akcent toniczny, 4.
Al, przyimek, 105.
Alfabet, 1.
An, przyrostek, 156.
Antaũ, przyimek, 104.
Ar, przyrostek, 158.
Bo, przyrostek, 155.
Bleki, czasownik, 192.
Cel, 69, 93.
Ci, zaimek, 76.
Czas teraźniejszy, 89
Czasowniki bezosobowe 27, 43.
 " biernie, 81, 97.
 " nieprzechodnie, 52.
 " podmiotowe, 53,
 169, 171.
Czasowniki przechodnie, 51,
 168.
Czasowniki wzajemne, 26.
 " zwrotne, 25, 80.
Czasy złożone, 98—102.
Części świata, państwa, kraje,
 161, 197.
Ce, przyimek, 104.
^Ci, cząstka, 14, 29.
^Cirkaũ, przyimek, 104.
Da, przyimek, 61.
De, przyimek, 62, 104, 106.
Dis, przyrostek, 173.
Dni tygodnia, 196.
Dopełnienie, 50—62.
 " bliższe, 51.
 " cząstkowe, 61.
 " dalsze 52, 54.
 " rzeczowników
 i przymiotników, 58.
Dopełnienie słów biernych, 62.
Ebl, przyrostek, 163.
Ec, przyrostek, 159.
Edz, przyrostek, 155.
Eg, przyrostek, 174.
Ej, przyrostek, 162.
Ek, przystawka, 164.
El, przyimek, 107, 173.
Em, przyrostek, 163.
Er, przyrostek, 158.
Estr, przyrostek, 156.
Et, przyrostek, 174.
Ge, przystawka, 155.
Godziny, 199.
I, litera, 3.
Id, przyrostek, 155.

- lg**, przyrostek, 165—172.
lġ, przyrostek, 165—172.
ll, przyrostek, 160.
lmięsłowy, 59, 95—98.
 „ przysłówkowe, 95,
 101, 127—129.
lmiona własne (pisownia), 40.
ln, przyrostek, 7, 155.
lnd, przyrostek, 163.
lng, przyrostek, 160.
lst, przyrostek, 156.
 „ zamiast an, 157.
J, końcówka, 6, 9, 17, 23, 150.
Je, przyimek, 115, 116.
Kaj, spójnik, 123.
Kiel, przysówek, 75, 138.
Kies, ties... zaimki, 86.
Kio, kiu... zaimki, 83, 84.
Konjugacja, 24, 99.
Końcówki gramatyczne 6, 9, 17,
 23, 150.
Laŭ, przyimek, 108.
Liczebniiki, 18—22.
 „ główne, 18.
 „ porządkowe, 19.
 „ wielorakie, zbioro-
 we i t. d. 20.
Litery wielkie, 146.
Łącznik, 45, 49.
Mal, przystawka, 163.
Mem, słówko, 15, 85, 183.
Miary, wagi, monety, 198.
Miesiące, części roku, 196.
Mošto, tytuł, 190.
N, końcówka, 6, 9, 17, 23, 34,
 150.
Nazwiska, pisownia, 40.
Nazwy drzew, 161.
 „ geograficzne, 40.
 „ krajów, 161, 197.
Nek, spójnik, 134, 135.
Obl, wstawka, 20
Odmiany deklinacyjne, 6, 8, 9,
 17, 23, 150.
Odmiany liczebników, 22, 23.
 „ przymiotników, 9, 23.
 „ rzeczowników, 6, 23.
Odmiany zaimków, 17, 23.
Określenie, 63—67.
On, wstawka, 20.
Oni, zaimek, 43, 88.
Op, wstawka, 20.
Opuszczanie końcówek, 5, 6, 73.
 „ podmiotu, 44.
 „ zaimka, 87.
Orzeczenie, 45—49.
 „ subiektywne, 66.
Oznaczania czasu, 75.
 „ miary, wagi, ce-
 ny, 75.
Oznaczania ruchu, 34, 75.
 „ wieku, 75.
Per, przyimek, 109.
Pisownia, 39, 40.
Po, przyimek, 20, 110.
Podmiot, 41—44.
Por, przyimek, 111.
Por ke, spójnik, 122.
Post, przyimek, 104.
Pra, przystawka, 155.
Preter, przyimek, 112.
Pro, przyimek, 113.
Przedimek, 5, 70—73.
Przenoszenie wyrazów, 147.
Przymyki, 35, 103, 117—119.
Przypadek IV, 6, 8, 9, 23, 51,
 54—60, 75.
Przypadki, 6, 8, 9, 17, 23.
Przyrostki 154—179, 189.
 „ jako wyrazy samo-
 dzielne, 177.
Przyrostki międzynarodowe 189.
 „ używane łącznie,
 178, 179.
Przysłówki, 28.
 „ główne, 28, 30.
 „ pochodne 32.
 „ jako przymyki, 120.
Re, przystawka, 173.
Rzeczownik, 6—8, 74—75.
Sama, zaimek, 85.
Si, zaimek, 79, 170, 183.
Skrócenia, 200.
Spójniki, 36, 121.

- Stopnie porównania, 10, 33.
Sufiksy, 154—179.
Sur, przyimek, 114.
Super, przyimek, 114.
Szyk wyrazów, 139—142.
Szyk zdań, 143, 144.
Si, zaimek, 78, 82.
Strona bierna, 24.
Święta, 196.
Tryb bezokoliczny, 90, 96, 99.
„ oznajmujący, 91, 99.
„ rozkazujący, 93, 94, 99.
„ warunkowy, 92, 99.
Tworzenie wyrazów za pomocą końcówek gramatycznych, 150—153.
Tworzenie wyrazów za pomocą przyrostków, 154—179.
Uj, przyrostek, 160.
Ul, przyrostek, 156.
Um, przyrostek, 176.
Vi, zaimek, 77, 146.
Viro, jako przyrostek, 191.
Wymowa liter, 2, 3.
Wyrazy międzynarodowe, 187—189.
Wyrazy o brzmieniu podobnym, a różnym znaczeniu (homonimy), 195.
Wyrazy o różnym brzmieniu, a podobnym znaczeniu (synonimy), 193.
Wyrazy o różnych znaczeniach, 194.
Wyrazy okolicznościowe, 68, 69.
Wyrazy złożone, 180—186.
Zaimki, 11—13.
„ dzierżawcze, 12.
„ osobowe, 11.
„ pytające, względne i t. d., 13
Zdania główne i zależne, 124—130.
Zdania bezosobowe, 43.
„ porównawcze, 131.
„ pytające, 137.
„ przeczące, 132—133.
„ skrócone, 127—130.
„ twierdzące, 136.
Znaki pisarskie, 145.
Zwroty przysłówkowe, 31.

OMYŁKI DRUKU.

<i>Str.</i>			<i>Wydrukowano:</i>	<i>Powinno być:</i>
6 wiersz	14	od góry	wygierskim	węgierskim.
8	"	13 "	haoso	haoso
24	"	9 od góry	Zadnych	Zadnych
26	"	6 "	uzywają	uzywają
26	"	13 "	95	98
29	"	9 od dołu	enviris	eniris
39	"	10 "	Spójniki	Wykrzykniki
39	"	7 "	hau	haü
40	"	14 od góry	Beafront	Beaufront
46	"	3 "	ankaü	ankoraü
48	"	11 od dołu	estos	estas
80	"	2 od góry	ostrożnością	ostróżnością
80	"	4 "	forirus	foriru
80	"	8 "	forirus	foriru
92	"	2 od dołu	71	75
103	"	2 "	n	ni
107	"	2 od góry	comment	comment
110	"	13 od dołu	rečiği	ričiği
118	"	9 od góry	183	177
127	"	3 od dołu	Kaufman	Kofman

SPIS RZECZY.

Przedmowa	<i>str.</i> 3
---------------------	------------------

A. ETYMOLOGIA.

I. Alfabet	7
II. Przedimek	9
III. Rzeczownik	10
IV. Przymiotnik	12
V. Zaimki	13
VI. Liczebnik	17
VII. Słowo	23
VIII. Przysłówki	27
IX. Przyimki	35
X. Spójnik	36
XI. Wykrzyknik	39
XII. Pisownia	40

B. SKŁADNIA.

I. Podmiot	43
II. Orzeczenie	46
III. Dopełnienie	49
IV. Określenia	56
V. Wyrazy okolicznościowe	60

	<i>str.</i>
VI. Właściwości oddzielnych części mowy w składni:	
a) przedimek	61
b) rzeczownik	66
c) zaimek	71
d) czasownik (czasy, tryby)	77
e) przymyki	92
f) spójniki	101
VII. Zdania złożone	102
VIII. Szyk wyrazów w zdaniu	107
IX. Szyk zdań w zdaniach złożonych	110
X. Znaki pisarskie	111

C. SŁOWNICTWO I SŁOWORÓD.

I. Zasady ogólne	113
II. Tworzenie wyrazów za pomocą końcówek gramatycznych	114
III. Tworzenie wyrazów za pomocą przyrostków	118
a) przyrostki rzeczowne (bo, edz, in, id, ge, pra, ul, an, estr, idz, ar, er, aĵ, ec, il, ing, uj, ej)	119
b) przyrostki przymiotne (em, ebl, ind, mal)	125
c) przyrostki słowne (ek, ad, ig, iĝ, re, dis, el).	127
d) przyrostki stopniujące (eg, et, ĉj, nj)	135
e) przyrostek nieokreślony (um)	136
IV. Wyrazy złożone	138
V. Wyrazy międzynarodowe, czyli tak zwane „cudzoziemskie”	144
VI. O niektórych wyrazach specjalnych lub posiadających znaczenie podobne	147
Skorowidz	154
Omyłki druku	157

